

Toekomstmuziek

**Een analyse van de discourses rondom de
verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van
klassieke concerten in Nederland.**

Willemijn J. Pheifer

Studentnummer: 3623157

MA Kunstbeleid en –management

Onder begeleiding van drs. Toine Minnaert

Tweede lezer: dr. Philomeen Lelieveldt

januari 2013

Voorwoord

In tegenstelling tot wat u misschien zou verwachten van iemand wiens MA thesis gewijd is aan het onderwerp, ben ik geen fervent liefhebber van klassieke muziek. Ik kan genieten van Edvard Grieg's *Peer Gynt Suite*, of van de *Canto Ostinato* van Simeon Ten Holt. Maar het aantal keren dat ik een klassiek concert bezocht is, ondanks dat het geen negatieve ervaringen waren, op één hand te tellen. Tijdens mijn afstudeerstage bij Bureau Promotie Podiumkunsten (BPP) stuitte ik op het project GoClassic, voorheen M+RE genoemd, dat zich richtte op het enthousiasmeren van een jong publiek voor klassieke concerten. Het project sprak mij aan, wellicht omdat ik mij herkende in de doelgroep: jongvolwassenen met een latente interesse voor klassieke muziek die niet of nauwelijks naar klassieke concerten gaan. GoClassic werd de focus van mijn stageonderzoek, resulterend in het rapport 'GoClassic: Klassiek met een twist.'

Na afronding van mijn stage ging ik op zoek naar een manier om hetzelfde onderwerp te behandelen in een MA thesis. Ik kwam er snel achter dat er al zeer veel geschreven en onderzocht was over klassieke concerten en het gebrek aan aandacht van jonge generaties daarvoor. Het vinden van de juiste insteek voor mijn thesis heeft wat tijd gekost, omdat ik wilde voorkomen iets te onderzoeken wat al eerder gedaan was. Aan het uiteindelijke onderzoek, een discoursanalyse van de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, heb ik met veel plezier, en soms een tikkeltje frustratie, gewerkt. Ik hoop dat het lezen van deze MA thesis uw inzicht zal vergroten over de veranderende leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek, en de manier waarop er in de discourses over dit fenomeen wordt gesproken.

Ik wil iedereen bedanken die mij ondersteund heeft in het schrijven van deze MA thesis. Vrienden en familie stonden dikwijls op het juiste moment klaar met motiverende woorden. In het bijzonder gaat mijn dank uit naar mijn begeleider drs. Toine Minnaert, die mij steeds weer in de juiste richting wist te sturen wanneer ik dreigde af te dwalen. Ook dr. Philomeen Lelieveldt heeft mij zeer geholpen door mij van feedback te voorzien voor het onderzoek en mee te denken over relevante publicaties.

Willemin J. Pheifer

Amsterdam, januari 2013

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	De cijfers	3
1.2	Methodologische verantwoording	5
1.2.1	Het discoursbegrip	5
1.2.2	Verschillende discourses	6
1.2.3	Afbakeningen	7
1.3	Uiteenzetting hoofd- en deelvragen	8
1.4	Kanttekening: de non-reguliere sector	10
2	Het beleidsdiscours	11
2.1	Beleidsperiode 2001 – 2004	11
2.2	Beleidsperiode 2005 – 2008	14
2.3	Beleidsperiode 2009 - 2012	16
2.4	Beleidsperiode 2013 – 2016	19
2.5	Reflectie	20
3	Het wetenschappelijke discours	26
3.1	Het Sociaal Cultureel Planbureau: Draagvlak voor cultuur	26
3.2	Smithuijsen en Abbing: Informalisering	30
3.3	Afstudeeronderzoeken en –theses.	35
3.4	Internationale publicaties.	37
3.5	Reflectie	41
4	Het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek	44
4.1	Vergrijzing, hoezo problematisch?	44
4.2	Groeiend besef.	47
4.3	Collectief optreden	49
4.4	Hoe nu verder?	50
4.5	Reflectie	53
5	Het discours onder professionals in de hedendaagse klassieke muziek.	56
5.1	Crisis in de Hedendaagse muziek?	56
5.2	Sectoroverleg	57
5.3	Verheffing of vereenvoudiging?	60
5.4	Reflectie	61
6	Conclusie	63
6.1	Sleutelpublicaties	63
6.2	Reflectie	64
6.3	Aanbevelingen	68
	Literatuurlijst	70

1. Inleiding

Wie wel eens een klassiek concert bezoekt, zal niet vreemd opkijken wanneer hij daar veelal bezoekers van een bovengemiddelde leeftijd treft. Het luisteren naar klassieke muziek en het bezoeken van klassieke concerten wordt vaak gezien als iets wat voornamelijk mensen van een wat oudere leeftijd graag doen. Op dezelfde manier worden populaire muziek- en cultuuruitingen eerder in verband gebracht met jongeren en jongvolwassenen. Ieder zijn eigen voorkeur. De afgelopen jaren is een nieuwe trend zichtbaar, die betrekking heeft op de bezoekers van klassieke concerten: De bezoeker van het klassieke concert is niet alleen oud, maar wordt ook steeds ouder. Tegelijkertijd blijft de aanwas van bezoekers uit jongere generaties gestaag afnemen.

1.1 De cijfers

In opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschappen, doet het Sociaal Cultureel Planbureau(SCP) onderzoek naar het culturele draagvlak in Nederland. Sinds 2000 verschijnt er elke vier jaar een publicatie met daarin de belangrijkste trends in actieve en passieve cultuurparticipatie. De veranderingen in de leeftijdsopbouw van de bezoekers van klassieke concerten is ook door het SCP gesignaleerd in hun onderzoeksrapporten. In de komende paragraaf worden de cijfers en bevindingen van het SCP uiteengezet en toegelicht.

De meeste Nederlanders komen wel eens in aanraking met klassieke muziek. Ze zetten thuis een CD op, hebben tijdens het werk Classic FM aanstaan of zien een film of reclame waarin klassieke muziek te horen is. Het bezoeken van klassieke concerten is een veel exclusievere aangelegenheid. Het SCP onderzoeksrapport 'Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars'¹ dat in 2009 verscheen, laat zien dat het percentage van de Nederlandse bevolking dat in de 12 maanden voorafgaand aan het onderzoek minstens eenmaal naar een klassiek concert is geweest, tussen 1983 en 2007 rond de 13% fluctueert. Een groot aantal daarvan is incidentele bezoeker. Het aandeel van de frequente bezoekers blijft constant, op 3% van de Nederlandse bevolking.² (Zie tabel 1.1)

Hetzelfde onderzoek geeft aan dat het publiek voor live uitvoeringen van klassieke muziek (waartoe zowel klassieke concerten als opera/operette wordt gerekend) vooral bestaat uit autochtone, hoger opgeleide mensen van boven de 50 jaar oud.³ (Zie tabel 1.2)

¹Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009.

² Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 49

³ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 50

Tabel 1.1⁴

Bezoek aan uitvoeringen van klassieke muziek in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête, bevolking van 6 jaar en ouder, 1983-2007 (in procenten en aantallen)

	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2007
bezoekt een uitvoering (%)	13	15	16	17	15	14	14
opera	.	5	5	8	6	5	4
klassiek concert	-	12	14	13	13	12	12
aantal bezoeken per 100 inwoners	32	35	38	39	35	33	31
incidentele bezoekers ^a (%)	10	12	13	14	12	11	11
frequente bezoekers ^b (%)	3	3	3	3	3	3	3
aantal bezoeken per bezoeker	2,4	2,4	2,4	2,2	2,3	2,4	2,3

. = gegevens ontbreken.

a Eén keer per kwartaal of vaker.

b Minder dan één keer per kwartaal.

Bron: SCP (AVO'83-'07)

Tabel 1.2⁵

Bezoek aan uitvoeringen van klassieke muziek in de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête, naar sekse, leeftijd, opleidingsniveau,^a etniciteit en gemeentegrootte, bevolking van 6 jaar en ouder, 1995-2007 (in procenten)

	1995	1999	2003	2007
allen	17	15	14	14
man	15	13	12	12
vrouw	20	17	16	16
6-11 jaar	6	6	8	6
12-19 jaar	10	8	7	7
20-34 jaar	14	10	10	10
35-49 jaar	21	14	13	10
50-64 jaar	27	25	22	22
65-79 jaar	20	25	20	26
≥ 80 jaar	12	15	15	11

Bron: SCP (AVO'95-'07)

⁴ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 49

⁵ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 50. Cijfers over opleidingsniveau, etniciteit en gemeentegrootte zijn uit de tabel weggelaten, aangezien ze voor dit onderzoek niet relevant zijn.

Aan de cijfers is te zien dat het publiek van klassieke concerten geen goede afspiegeling van de Nederlandse samenleving vormt, maar een behoorlijk homogene groep. Hoewel deze homogeniteit door velen in de klassieke muzieksector als onwenselijk wordt gezien, geeft die constatering nog niet direct reden tot bezorgdheid. Het aantal bezoekers dat zijn weg naar de podia en concertzalen weet te vinden blijft immers constant. Wanneer wordt ingezoomd op de leeftijd van de bezoekers, en met name de verschuiving die daarin heeft plaatsgevonden in de afgelopen jaren, komt een ander verschijnsel aan het licht. Zoals het SCP zelf ook al aangeeft, is er sprake van een verandering in de leeftijdsopbouw van de bezoekers van klassieke concerten. Vormden in 1995 de 50-64-jarigen nog de grootste groep bezoekers, in 2007 waren dat de 65-79-jarigen. Met uitzondering van de allerjongsten, de 6-11-jarigen, is er bij alle leeftijdscategorieën onder de 50 jaar sprake van een afname in het bezoek. De grootste afname is te zien bij de groep 35-49-jarigen, die tussen 1995 en 2007 zelfs gehalveerd is.

Voor de beschrijvingen van de trends in cultuurdeelname maakt het SCP onder andere gebruik van cijfers uit het Aanvullend Voorzieningen Onderzoek (AVO), een enquête die sinds 1979 eens in de vier jaar wordt gehouden onder een grote groep Nederlanders vanaf 6 jaar. De uitkomsten uit de enquête worden, waar mogelijk, aangevuld met gegevens over bezoekersaantallen van culturele instellingen zelf.

1.2 Methodologische verantwoording

Zoals de cijfers van het SCP laten zien, is er sprake van een verandering in de leeftijdsopbouw van het publiek van professionele live uitvoeringen van klassieke muziek. De gemiddelde leeftijd van de concertgangers stijgt. Uit de cijfers kan worden opgemaakt dat er sprake is van een afname van belangstelling voor professionele klassieke concerten bij een groot deel van de Nederlandse bevolking, met name bij de jongere generaties. Nu loopt de gang naar de concertzaal in de praktijk nog niet terug. Trouwe bezoekers blijven komen en zorgen voor een constante factor. Maar, wanneer de trend zich doorzet, zal de stijging van de gemiddelde leeftijd van het concertpubliek op langere termijn wel degelijk merkbaar worden in de concertzaal. Dit onderzoek zal niet proberen deze trend te verklaren, noch wordt er gezocht naar manieren om de geschetste ontwikkelingen tegen te gaan. Het doel van dit onderzoek is juist om het discours rondom de verandering in leeftijdsopbouw van klassieke concertbezoekers te analyseren.

1.2.1 Discoursbegrip

Met 'discours' wordt het geheel aan gesproken of geschreven communicatieve uitingen over een bepaald onderwerp bedoeld. Het is een begrip dat zijn oorsprong vindt in de linguïstiek, maar onder invloed van de Franse filosoof Michel Foucault werd het ook in gebruik genomen in de sociale wetenschappen. Foucault ziet discours als een sociale praktijk waarbij via taalhandelingen betekenissen gecreëerd worden. Hij ziet taal niet als een weerspiegeling of uitdrukking van de werkelijkheid, maar als een constructie daarvan. Taal heeft het vermogen om betekenissen en sociale werkelijkheden te creëren, en tegelijkertijd te verbergen dat er sprake is van een constructie van de werkelijkheid. In het algemeen is een discoursanalyse er op gericht om kennis te verkrijgen over de manier waarop discursieve handelingen deze sociale werkelijkheden construeren, en hoe taalhandelingen betekenissen vormen.⁶ De kritische discoursanalyse (critical discourse analysis), een stroming binnen de discoursanalyse, gaat nog een stap verder door ook met een kritische blik te kijken naar de relatie tussen discursieve praktijken en de sociale context waarin zij zich voltrekken.⁷ Dit is ook de methode die in dit onderzoek gebruikt wordt. Door te kijken hoe er in de verschillende discourses betekenis wordt gegeven aan het sociale verschijnsel van de verandering in de leeftijdsopbouw van bezoekers van klassieke concerten, kan uiteengezet worden op welke manier er door discursieve praktijken werkelijkheden worden gecreëerd.

1.2.2 Verschillende discourses

Omdat er geen sprake is van één sector brede discussie, maar juist van discussies op verschillende terreinen, wordt er in dit onderzoek onderscheid gemaakt tussen vier verschillende discourses.

Ten eerste is er het discours op beleidsniveau, wat zich met name uit in publicaties van de rijksoverheid en adviesorganen zoals de Raad voor Cultuur. Kenmerkend voor het beleidsdiscours is dat er een patroon zichtbaar is. Elke vier jaar wordt er nieuw cultuurbeleid gemaakt, en voorafgaand daaraan publiceren zowel het ministerie OC&W, als de Raad voor Cultuur adviezen en notities met daarin hun visie op de richting van het toekomstige cultuurbeleid. Deze vierjarige cadans geeft vorm aan het beleidsdiscours over de vergrijzing van bezoekers van klassieke concerten, maar werkt ook door in de andere discourses, doordat publicaties van de Raad voor Cultuur en het ministerie van OC&W vaak aanleiding zijn voor discussie elders in de sector.

Ten tweede is er het discours op wetenschappelijk niveau, dat betrekking heeft op academische publicaties en onderzoeken gewijd aan de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Sommige van deze onderzoeken gaan uitsluitend over de stijging van de gemiddelde leeftijd van het klassieke concertpubliek. Andere daarentegen behandelen deze kwestie

⁶ Berg, H van den. 2004. pg 29-31

⁷ Berg, H van den. 2004. pg 33

als onderdeel van een groter geheel. In dit hoofdstuk komen zowel binnenlandse als buitenlandse publicaties ter sprake.

Naast het discours op beleids- en wetenschappelijk niveau, is er ook sprake van een eigen discours van professionals in de klassieke muzieksector. Er vindt discussie plaats tussen vertegenwoordigers en medewerkers van podia, concertzalen en orkesten, componisten, uitvoerende musici en vertegenwoordigers van verschillende sectorinstituten. Dit professionele discours valt weer op te delen in twee verschillende discourses. Ten eerste het discours onder de professionals die zich bezighouden met traditionele klassieke concerten, en ten tweede het discours van de professionals die zich bezighouden met hedendaagse klassieke concerten. Dit onderscheid wordt gemaakt omdat bij bestudering van het professionele discours geconstateerd is dat er een verschil is in de manier waarop er door de traditionele klassieke muzieksector en de hedendaagse klassieke muzieksector wordt gesproken over de veranderingen in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek. In de analyse zullen deze terreinen daarom ook als twee verschillende discourses behandeld worden.

1.2.3 Afbakeningen

Er is een aantal kaders vastgesteld, waarbinnen de analyse plaatsvindt.

Ten eerste is er gekozen om alleen te kijken naar uitingen in het discours vanaf de aanzet naar de cultuurbeleidperiode 2000-2004, oftewel publicaties vanaf 1998. Een enkele keer wordt er een uitzondering gemaakt voor eerdere publicaties. Bijvoorbeeld omdat daar in recentere publicaties specifiek naar verwezen wordt, waardoor zij onderdeel vormen van het discours. Omdat de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek een fenomeen is waar pas sinds de laatste tien á twaalf jaar aandacht aan besteed wordt, zal er door deze tijdsafbakening niet veel relevantie informatie buiten het onderzoek vallen.

De tweede afbakening is van geografische aard. Er wordt in dit onderzoek slechts gekeken naar de situatie in Nederland. In het hoofdstuk over het beleidsdiscours wordt dus uitsluitend gekeken naar beleid dat wordt gemaakt in Nederland, en de uitingen van Nederlandse beleidsmakers en adviesorganen. In de hoofdstukken over de professionele discourses, zowel traditioneel als hedendaags, wordt uitsluitend gekeken naar instellingen of personen die zich in de Nederlandse klassieke muzieksector begeven. Alleen in het hoofdstuk over het wetenschappelijke discours wordt een uitzondering gemaakt, en worden ook enkele publicaties uit Duitsland behandeld. In de discourses in Nederland wordt hier namelijk meerdere malen expliciet naar verwezen. Daardoor worden zij onderdeel van het Nederlandse discours rondom de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten.

Een derde afbakening die bij dit onderzoek geldt, is dat in het zoeken naar relevantie publicaties hoofdzakelijk is gezocht op termen als 'leeftijdsopbouw', 'vergrijzing', 'generatie-effecten', 'afname van publiek draagvlak onder jongeren' en andere termen die specifiek betrekking hebben op de leeftijd van bezoekers van klassieke concerten. Publicaties die mogelijk raakvlakken hebben met het verschijnsel maar ergens anders over gaan zijn hierdoor niet bestudeerd. In dit onderzoek zelf wordt de neutrale aanduiding 'verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten' gebruikt, om te voorkomen dat het fenomeen door de terminologie al gekleurd wordt. Wanneer de zinsnede 'vergrijzing van het klassieke concertpubliek' door mij wordt gevoerd, is dat omdat het in de op dat moment besproken publicatie het zo wordt aangeduid. De meeste publicaties die gebruikt zijn, behandelen specifiek de klassieke muziek. Echter in het beleidsdiscours, en ook in enkele publicaties in het wetenschappelijke discours, wordt klassieke muziek gecombineerd met andere disciplines en het onderwerp breder getrokken naar 'de traditionele kunsten'.

Voor het beleidsdiscours is gekeken naar relevante publicaties, correspondentie en andere documenten van het ministerie van OC&W en de Raad voor Cultuur, alsmede van andere relevante commissies en adviesorganen. Discussies in de Tweede Kamer bleken niet voldoende van belang dus deze zijn buiten beschouwing gelaten. Voor het wetenschappelijke discours is gezocht naar cijfermatige publicaties zoals die van het Sociaal Cultureel Planbureau, alsmede naar literatuuronderzoeken van musicologen, cultuursociologen e.d. die over het fenomeen geschreven hebben. Voor de professionele discoursen is o.a. gekeken naar publicaties in vakbladen, verslagen van speeches en notulen van bijeenkomsten op diverse congressen van sectorinstituten, opiniestukken van en interviews met belangrijke actoren in het veld.

1.3 Uiteenzetting hoofd- en deelvragen

Doel van dit onderzoek is om een analyse te maken van het discours over de veranderende leeftijdsopbouw van bezoekers van klassieke concerten. Anno 2012 is de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek een bekend verschijnsel bij vrijwel iedereen die iets met klassieke concerten te maken heeft, en aan de SCP cijfers wordt niet getwijfeld. Maar tussen nu en de eerste keer dat het verschijnsel ter sprake werd gebracht, is een hoop gebeurd. In dit onderzoek zal gekeken worden naar het zogeheten 'verloop van inzichten' rondom de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Tevens zal getracht worden de onderliggende structuren van de discoursen inzichtelijk te maken. De volgende vragen zullen specifiek aan de orde komen: Wanneer zijn de discoursen over dit verschijnsel begonnen. Welke actoren of groepen van actoren maken er onderdeel van uit. Hoe wordt er over het verschijnsel

gesproken en welke specifieke termen worden er gebruikt. Welke reacties heeft het verschijnsel opgeroepen, alarmerende of juist sussende. Wordt de verandering in leeftijdsopbouw van het concertpubliek binnen de discourses geproblematiseerd, en zo ja, welke probleemdefinities worden eraan toegekend. Focussen de discourses zich vervolgens voornamelijk op de oorzaken van het probleem, of juist op de oplossingen. En welke oorzaken of oplossingen worden er dan aangedragen.

Zoals eerder toegelicht, wordt in dit onderzoek een onderverdeling gemaakt in vier verschillende discourses; beleid, wetenschap, professioneel traditioneel en professioneel hedendaags. Na dat apart naar de verschillende discourses is gekeken, zullen in de conclusie van dit onderzoek de bevindingen naast elkaar worden gelegd. Op deze wijze kan worden geconcludeerd waar de discourses elkaar raken en beïnvloeden, of juist waar ze verschillen en andere richtingen uitgaan. Door zowel het verloop van de aparte discourses, als de dwarsverbanden ertussen, weer te geven, kan inzichtelijk gemaakt worden hoe het discours omtrent de verandering in leeftijdsopbouw van de bezoekers van klassieke concerten in elkaar zit. Waar sprake is van spanningen, of juist van overeenstemming zal dit naar boven komen.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt:

Hoe verlopen de discourses over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten in Nederland?

Deze hoofdvraag is opgedeeld in een aantal deelvragen:

- 1) Hoe verloopt het discours over de veranderende leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten op beleidsniveau?
- 2) Hoe verloopt het discours over de veranderende leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten op wetenschappelijk niveau?
- 3) Hoe verloopt het discours over de veranderende leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten op professioneel niveau bij traditionele klassieke concerten
- 4) Hoe verloopt het discours over de veranderende leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten op professioneel niveau bij hedendaagse klassieke concerten?

1.4 Kanttekening: De non-reguliere sector.

Bij de AVO cijfers moet ook de kanttekening geplaatst worden dat ze niet een volledig beeld kunnen geven van het bezoek aan live klassieke concerten in Nederland. Zoals Martine van der Blij in de op haar doctoraalscriptie gebaseerde Boekmanstudie, *De Kunstmatige Kloof*⁸, constateerde, is er in de Nederlandse podiumkunsten sprake van een duale structuur.

Ten eerste is er de reguliere sector, waaronder uitvoeringen in schouwburgen, concertzalen en pop podia e.d. vallen. Uitvoeringen in accommodaties met als primair doel het aanbieden van podiumkunsten. Ten tweede is er volgens Van der Blij de non-reguliere sector. Daarmee doelt ze op podiumkunstitvoeringen die plaatsvinden op andere locaties, zoals in buurthuizen, kerken, zorginstellingen en horecagelegenheden, of op scholen, bij mensen thuis en in de buitenlucht. Het bezoek aan uitvoeringen in de reguliere sector wordt vaak goed geregistreerd, terwijl bezoeken in de non-reguliere sector niet goed in kaart worden gebracht. Bij onderzoeken naar cultuurparticipatie, zoals die van het Sociaal Cultureel Planbureau, worden doorgaans alleen bezoekcijfers van de reguliere sector gebruikt. Daarbij komt dat podiumkunstitvoeringen uit de non-reguliere sector bij enquêtes zoals die van het AVO vaak niet worden geregistreerd. Dikwijls gaan respondenten er dan van uit dat het alleen om professionele uitvoeringen in de erkende accommodaties gaat.

In onderzoeken naar het bezoek aan klassieke concerten worden de cijfers uit de non-reguliere sector niet meegenomen, waardoor een vertekend beeld kan ontstaan. De voornaamste reden hiervoor is een gebrek aan cijfermateriaal en bezoekersprofielen in de non-reguliere sector. Het is daarom lastig om uitspraken te doen over de publieke belangstelling voor klassieke concerten bij deze doelgroep. Uit het onderzoek *Musicscape*⁹, naar het muzikale landschap van Groningen, blijkt, dat van de 297 live concerten die er in een periode van twee weken plaatsvonden in de stad, er 54 onder het genre klassiek vallen. Een aanzienlijk deel daarvan vond plaats in accommodaties die niet als primair doel hebben om klassieke concerten te faciliteren. Als Groningen representatief is voor de rest van Nederland, dan is er nog een heel terrein van bezoek aan klassieke concerten dat niet vertegenwoordigd is in de cijfers. Wellicht ontstaat er een ander beeld van de leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, als ook het bezoek aan non-reguliere accommodaties wordt meegenomen. Zo lang er echter niet meer onderzoek wordt verricht om de non-reguliere sector inzichtelijk te maken, blijft dit een blinde vlek.

⁸ Blij, M van der. 1995. pg 16

⁹ Boele, E.B. 2010. pg 22

2 Het beleidsdiscours

De belangrijkste actoren in het beleidsdiscours zijn de verschillende bewindspersonen van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de leden van de Raad voor Cultuur. Hierbij moet worden opgemerkt dat de leden van de Raad voor Cultuur vrijwel altijd een dubbelrol vervullen, omdat zij vaak professionals of wetenschappers uit de culturele sector zijn. Naast de Raad voor Cultuur is er in het beleidsdiscours sporadisch ook inbreng van andere commissies of adviesorganen. In paragraaf 2.1 speelt de Commissie Hierck een belangrijke rol. Ook voor de leden van deze commissie geldt vaak dat ze ook deel uitmaken van één van de andere discoursen.

De structuur van het beleidsdiscours wordt vormgegeven door de vierjarige cyclus waarin het cultuurbeleid wordt gemaakt. Voorafgaand aan elke beleidsperiode publiceert de Raad van Cultuur, op aanvraag van de Staatssecretaris, een advies over de hoofdlijnen van het cultuurbeleid. Later volgt ook een advies over de subsidietoekenning. De uiteindelijke beslissingen worden door de Staatssecretaris zelf gepubliceerd. Deze publicaties, die elke vier jaar verschijnen, vormen de basis van het beleidsdiscours.

2.1 Beleidsperiode 2001 – 2004: De bedreiging van de vergrijzing van het cultuurpubliek.

In augustus 1998 treedt Rick van der Ploeg aan als Staatssecretaris van Cultuur. Bij de opening van 'Het Theaterfestival' van dat jaar spreekt hij de 'State of the Union' uit, de traditionele openingsrede van het festival. De kern van zijn betoog, die gedurende zijn gehele ambtsperiode centraal zal staan in het cultuurbeleid luidt: "de kunsten moeten een breder publiek trekken, en dan met name jongeren en allochtonen." Van der Ploeg is niet de eerste Staatssecretaris die signaleert dat het culturele aanbod door slechts een kleine groep Nederlanders wordt genoten. Maar zoals hij het verwoordt in de beleidsnotitie 'Ruim Baan voor Culturele Diversiteit': *'Onder Van Engels (1972), Brinkman (1988) en d'Ancona (1992) tot Nuis (1996) was er aandacht voor respectievelijk maatschappelijke relevantie, maatschappelijke respons, participatie en interculturaliteit. Maar het kan niemand ontgaan dat de gesubsidieerde cultuur, ondanks veel goede bedoelingen, nog steeds - en steeds meer - de trekken vertoont van een monocultuur.'*¹⁰ Het publiek van het gesubsidieerde cultuuraanbod is nog steeds voornamelijk hoogopgeleid en van middelbare leeftijd. Van der Ploeg maakt, de geringe aandacht van jongeren en Nederlanders met een andere culturele achtergrond voor het cultuuraanbod, tot speerpunt van zijn beleid. In het vooradvies 'Cultuur voor Culturen' ondersteunt de Raad voor Cultuur de voorlopige beleidskeuzes van Van der Ploeg. Ook de Raad concludeert dat het cultuuraanbod beter afgestemd dient te worden op de verscheidenheid in de samenleving. De vergrijzingtendens in de Nederlandse samenleving betekent wel dat de

¹⁰ Ploeg, R van der. 2001. pg 2

cultuurdeelname onder oudere generaties zal stijgen, maar de jongere generaties mogen niet vergeten worden. De huidige generatie jongeren lijkt, volgens de Raad, “geen boodschap te hebben aan traditionele scheidslijnen en de grenzen tussen kunst en populaire cultuur lijken te vervagen. Het culturele aanbod moet dat weerspiegelen.”¹¹

In de uitgangspuntennotitie ‘Cultuur als Confrontatie’ van 8 juni 1999 licht Van der Ploeg zijn visie verder toe¹². De noodzaak om meer jong publiek te trekken voor cultuuruitingen onderbouwt hij met een bijlage van SCP cijfers die aantonen dat er sprake is van een verandering in de leeftijdsopbouw van de bezoekers van diverse kunstuitingen. Ook de podiumkunsten, waaronder klassieke concerten, ontkomen niet aan die tendens, die Van der Ploeg aanduidt als “de vergrijzing van het publiek”. Jongeren laten de traditionele kunstuitingen links liggen. Anderzijds is er een bloeiende jongerencultuur ontstaan met eigen cultuuruitingen. Van der Ploeg ziet in de vergrijzing van het publiek een bedreiging voor het traditionele kunstaanbod. Niet zozeer het feit dat het bestaande publiek ouder wordt, vindt hij problematisch, maar juist dat er een geringe aanwas is van liefhebbers onder jongere generaties. Hij ziet dit als een teken dat het cultuuraanbod los is komen te staan van de maatschappij. De oplossing ligt volgens Van der Ploeg in het aantrekken van nieuwe, jonge publieksgroepen. Van der Ploeg betreurt het dat de urgentie daartoe door de culturele instellingen nog niet wordt gedeeld. Er heerst binnen de sector nog teveel het idee dat de jongere generaties later, wanneer zij ouder zijn vanzelf hun weg naar de traditionele kunstuitingen zullen vinden. Hij beroept zich op SCP cijfers¹³, om aan te tonen dat dit hoogstwaarschijnlijk niet het geval zal zijn. Van der Ploeg bekritiseert de culturele instellingen omdat zij het bereiken van publiek buiten de eigen kring niet als een kernactiviteit zien, en zich teveel focussen op autonomie en kwaliteit in het aanbod. Er zijn wel voorbeelden te noemen van makers uit nieuwe generaties die actief een jonger publiek opzoeken, bijvoorbeeld door cross-overs. Maar wat Van der Ploeg beoogt is een mentaliteitsverandering in de gehele sector.

Om de culturele instellingen tot actie te stimuleren, heeft Van der Ploeg een pakket aan maatregelen opgesteld: Ten eerste een verplichting voor culturele instellingen om zich in te spannen om een zo breed mogelijk publiek aan te trekken. Culturele instellingen dienen drie procent van hun subsidie te besteden aan activiteiten die zich richten op jongeren of allochtonen, anders volgt er een strafkorting van drie procent.¹⁴ Ten tweede stelde hij een extra budget voor educatieve projecten beschikbaar, waar instellingen aanspraak op kunnen maken. Het bereiken van meer nieuw publiek was ook een onderdeel van het door Van der Ploeg opgezette “Actieplan Cultuurbereik”. Daarbinnen

¹¹ Raad voor Cultuur. 1999. pg 10-11

¹² Ploeg, R van der. 1999. pg 11 – 12 en pg 71-76

¹³ Haan, J de. Knulst, W. 2000. pg 32-33

¹⁴ Ploeg, R van der. 1999. pg 27

werd onder andere extra programmeringsbudget vrijgemaakt voor accommodaties om doelgroep activiteiten te ondernemen, en aandacht besteed aan cultuureducatie in het onderwijs.¹⁵

Ondanks kritiek op delen van de notitie krijgt de Staatssecretaris zijn plannen door de Tweede Kamer heen. Hij moet daarvoor wel terugkomen op de strafkorting van drie procent, en beloven dat 'kwaliteit' nog steeds het belangrijkste criterium blijft in het beoordelen van subsidieaanvragen. Nadat de Raad voor Cultuur begin 2000 de vele aanvragen heeft behandeld, verschijnt het cultuurnota advies 'Van den Schaarste ende Overvloed'. Hierin laat de Raad voor Cultuur zien dat ze rekening houden met de wens van de Staatssecretaris om kritisch naar het bestel te kijken, en daarbij publieksbereik mee te nemen. Dit resulteert in het maken van een paar scherpe keuzes. Bekend is het voorstel voor de muzieksector om een aantal orkesten, met overlappende taken en mindere prestaties op het gebied van bezoekersaantallen, te schrappen.¹⁶ De reacties op het advies, vanuit de kunstwereld, zijn overwegend negatief. De keuzes die de Raad voor de klassieke muzieksector voorstelt vallen niet in goede aarde. Er wordt geschreeuwd om te zoeken naar alternatieven. Naar aanleiding van de ophef en de felle kritiek op het voorstel van de Raad wordt de Commissie Hierck in het leven geroepen om te onderzoeken wat de gevolgen van de adviezen van de Raad voor Cultuur zouden zijn. Ondertussen presenteert de Staatssecretaris zijn definitieve cultuurnota op Prinsjesdag 2000.

De Commissie Hierck komt in februari 2001 met een rapport. Hoewel de Commissie met andere maatregelen komt dan de Raad voor Cultuur had voorgesteld, is ze nog steeds kritisch over de klassieke muzieksector. Ze onderschrijft de noodzaak die Van der Ploeg voelt om nieuwe, jongere, publieksgroepen aan te trekken voor klassieke concerten, en noemt de geringe belangstelling van jong publiek de grootste bedreiging voor de orkestensector. De huidige jongere generaties zijn nauwelijks bekend met het klassieke repertoire, en het bezoeken van klassieke concerten maakt geen onderdeel uit van hun vrijetijdsbesteding.¹⁷ *'Die situatie noodzaakt de symfonieorkesten om via educatie bredere publieksgroepen te bereiken en zo de eigen toekomst veilig te stellen.'*¹⁸ Tevens moet de programmering en de presentatie van klassieke concerten geactualiseerd worden, om het muzikale erfgoed van de afgelopen eeuwen levendig te houden. De Commissie pleit in haar rapport voor samenwerking tussen orkesten bij bijvoorbeeld educatieve projecten of projecten die erop gericht zijn om de orkestpraktijk te moderniseren. De Commissie benadrukt dat de maatregelen die

¹⁵ Ploeg, R van der. 1999. pg 41-61

¹⁶ Raad voor Cultuur. 2000. pg 9-15

¹⁷ Commissie Hierck. 2001. pg 4

¹⁸ Commissie Hierck. 2001. pg 4

zij voorstelt nodig zijn en dat zij *‘vooruit heeft willen lopen op situaties die, ook naar het oordeel van velen binnen de orkestensector, straks actueel én problematisch zullen zijn.’*¹⁹

2.2 Beleidsperiode 2005-2008: Het cultuurpubliek als spiegel van de maatschappij.

In de vorige beleidsperiode is zowel door Staatssecretaris Rick van der Ploeg, als door de adviescommissie Hierck een duidelijk signaal afgegeven aan de klassieke muzieksector, over de dreiging die de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten vormt. Zowel de Commissie Hierck als de Staatssecretaris spreken van een vergrijzing van het publiek, al heeft de Staatssecretaris het over het publiek van traditionele kunstuitingen in bredere zin, en spreekt de Commissie Hierck specifiek over het publiek van klassieke concerten. Beiden geven aan dat het noodzakelijk is voor cultuurinstellingen om nieuw, en jonger publiek aan te trekken. De Raad voor Cultuur ondersteunde deze beleidsvisies weliswaar, maar was er zelf minder uitgesproken over.

Begin 2003 treed een nieuw kabinet aan, en wordt de functie van Staatssecretaris van Cultuur overgenomen door Medy van der Laan. Met het zicht op de nieuwe beleidsperiode 2005 – 2008 vraagt Van der Laan de Raad voor Cultuur haar te adviseren over de focus van het cultuurbeleid de komende jaren. De Raad komt in april 2003 met het vooradvies ‘Cultuur meer dan ooit’²⁰. In de sectoranalyse muziek stelt de Raad de vraag wat de mogelijkheden zijn om weer meer leven in de symfonische muziek te blazen, en zo de afname van belangstelling onder met name de nieuwe generaties tegen te gaan. Hoewel de Raad de extra focus op publiek en nieuwe publieksgroepen, die in de vorige beleidsperiode tot stand is gekomen, ondersteunt, vindt zij ook dat er geen sprake mag zijn van een te eenzijdige fixatie op vergrijzing. De vele eisen die nu gesteld worden aan orkesten, zoals meer publiek, diverser publiek, vernieuwend repertoire, meer eigen inkomsten etc., werken een korte termijnbeleid in de hand. De Raad pleit voor meer ademruimte voor de orkesten, zodat zij kunnen reflecteren, anticiperen, en zich kunnen richten op een structureel lange termijnbeleid. Samenwerking in o.a. marketing, programmering en vooral educatie is daarbij van groot belang. Er worden nu wel steeds meer educatieve projecten ontwikkeld, maar er is geen sprake van een structurele samenwerking daarin. Indien de instellingen in de klassieke muzieksector ertoe bereid zijn om een lange termijnvisie te ontwikkelen en na te leven, heeft de Raad er vertrouwen in dat het tij gekeerd kan worden.

In de beleidsbrief ‘Meer dan de Som’, van november 2003, zet Van der Laan haar visie op het cultuurbeleid voor de komende jaren uiteen. Als speerpunten van haar beleid noemt zij: minder bureaucratie en meer eigen verantwoordelijkheid; meer samenhang en wisselwerking in het

¹⁹ Commissie Hierck. 2001. pg 6

²⁰ Raad voor Cultuur. 2003. pg 18-20

culturele leven; en versterking van de culturele factor in de samenleving.²¹ In navolging van Van der Ploeg, onderschrijft Van der Laan ook de wenselijkheid van grotere diversiteit in het publiek, maar het onderwerp heeft voor haar minder urgentie dan voor haar voorganger. Zij spreekt niet specifiek over de leeftijdsopbouw van het huidige publiek van traditionele kunstuitingen en de trends die zich daarin manifesteren. In plaats daarvan heeft zij het over publieksbereik, en het aantrekken van een nieuw publiek in het algemeen. Begrippen als ‘vergrijzing’ neemt zij niet in de mond, laat staan dat ze het als een bedreiging ervaart. Van der Laan geeft aan dat haar doel niet is om iedereen overal bij te betrekken, maar om ervoor te zorgen dat het culturele landschap de maatschappij weerspiegelt. Ze wil niet bij elke culturele instelling met dezelfde maat meten, want ze vindt niet dat iedere instelling in dezelfde mate nieuw publiek hoeft te trekken. De maatregelen voor culturele instellingen die Van der Ploeg had ingesteld, worden dus weer minder streng.²² Hoewel uit haar uitlatingen blijkt dat zij zich geen grote zorgen maakt om de publieksopbouw van traditionele kunstuitingen, zet Van der Laan wel enkele projecten voort die erop gericht zijn om cultuurparticipatie, ook specifiek onder jongeren, te vergroten. Zij is een voorstander van cultuureducatie als middel om jonge generaties geïnteresseerd te krijgen in de kunsten, en geeft aan daarin te willen blijven investeren. In dat kader wordt het lopende project ‘Kunst op School’ gecontinueerd. Ook het door Van der Ploeg opgezette “Actieplan Cultuurbereik”, wat in een evaluatierapport positief is beoordeeld, krijgt wat haar betreft een voortzetting.²³

Dat veel culturele instellingen, ook specifiek in de muzieksector, de woorden van Van der Laan in het achterhoofd hebben gehouden, blijkt wanneer het subsidieadvies ‘Spiegel van Cultuur’ van de Raad voor Cultuur verschijnt. De Raad geeft daarin aan in de muzieksector veel initiatieven opgemerkt te hebben die het vergroten van publieke belangstelling beogen.²⁴ Ook Van der Laan is tevreden wanneer zij in de uiteindelijke cultuurnota ‘Meer dan de Som’ concludeert dat er sinds de vorige cultuurnota bij vrijwel alle orkesten educatiemedewerkers zijn aangesteld, en dat de instellingen er veel aan doen om hun publieksbereik te vergroten.²⁵

Als kanttekening merkt de Raad in haar advies op dat financiële spanningen mogelijke vernieuwing in de weg zullen staan. Van der Laan geeft echter aan dat het kabinet ervan uitgaat dat het voor orkesten mogelijk is om zich binnen de huidige financiële kaders en subsidievoorwaarden te richten op zowel het trouwe publiek als het nieuwe publiek, en dat zij verwacht dat daar ook op gefocust wordt. *‘Ook het programmeren van bijzondere werken en de vernieuwing van het repertoire*

²¹ Laan, M van der. 2003. pg 1-3.

²² Laan, M van der. 2003. pg 14-15

²³ Laan, M van der. 2003. pg 19

²⁴ Raad voor Cultuur. 2004. pg 14

²⁵ Laan, M van der. 2004. Pg 12

*dienen speerpunt te blijven in het beleid van de orkesten. Alleen dan kan het orkestenbestel een van de pijlers van onze muziekcultuur blijven.*²⁶

Van der Laan besteedt in haar cultuurbeleid dus wel degelijk aandacht aan het vergroten van het publieksbereik van traditionele kunstuitingen. Zij zet tevens een aantal initiatieven van haar voorgangers voort, zoals “Cultuur op School” en het “Actieplan Cultuurbereik” en stimuleert culturele instellingen om nieuwe publieksgroepen aan te trekken. Toch is er een groot verschil tussen haar beleid, en dat van Van der Ploeg op dit gebied. Van der Laan ziet het aantrekken van nieuwe publieksgroepen niet als de oplossing van een problematisch verschijnsel, maar als een sociaal-maatschappelijk wenselijke situatie. Zij is niet specifiek bezig met veranderingen in de leeftijdsopbouw van het publiek. Haar beleid richt zich op nieuwe publieksgroepen in het algemeen, jongeren vallen daar onder, maar zijn niet de belangrijkste focus. Bovendien is het aantrekken van nieuwe publieksgroepen in het cultuurbeleid van Van der Laan geen prioriteit maar een bijzaak. Zij richt zeer meer op de herindeling van het subsidiebestel en de invoering van de basisinfrastructuur. Werd het bereiken van een jonger publiek in de vorige beleidsperiode gepresenteerd als een absolute noodzaak voor klassieke muziekinstellingen om hun bestaan te continueren, in deze beleidsperiode is de urgentie er af. Het bereiken van nieuwe publieksgroepen blijft op de agenda staan, maar niet meer als speerpunt.

2.3 Beleidsperiode 2009-2012: Naar een toekomstbestendige klassieke muzieksector.

In september 2006 vraagt toenmalig minister van Cultuur Maria van der Hoeven de Raad voor Cultuur om een advies uit te brengen over de agenda van de aankomende beleidsperiode 2009-2012. Dit resulteert in het advies ‘Innoveren, participeren’, wat in maart 2007 aan de zojuist toetgetreden minister van Cultuur Ronald Plasterk wordt overhandigd. Cultuurparticipatie speelt in dit advies weer een grote rol. De Raad geeft aan daarbij op participatie in de brede zin te doelen, en het niet wenselijk te vinden dat er slechts op bepaalde specifieke doelgroepen wordt gefocust. Voor de participatie blijft cultuuroverdracht op scholen een belangrijke schakel, maar dit schiet nog vaak tekort.²⁷ Ook specifiek in de muzieksector is de kwestie van publieksbereik nog actueel. Onder jongeren is nog altijd sprake van een gebrek aan passieve en actieve muziekbeoefening, zowel binnen als buiten school. Hoewel er in de afgelopen periodes meer educatieve projecten zijn ontwikkeld, concludeert de Raad dat deze nog niet echt ingebed zijn in de instellingen. Door financiële druk, en personeelstekort leggen de educatieve projecten tevens veel beslag op een organisatie en loopt een en ander nog niet optimaal. Andere pogingen om het publieksbereik te

²⁶ Laan, M van der. 2004 pg 28.

²⁷ Raad voor Cultuur. 2007. pg 10

vergroten, en de drempel voor klassieke concerten te verlagen, lopen volgens de Raad te vaak uit op geforceerde en oppervlakkige cross-overs. Instellingen kunnen volgens de Raad creatiever zijn in hun publieksontwikkeling door ook kritisch te kijken naar de omgeving waarin concerten worden beleefd.²⁸

In zijn uitgangspunten notitie 'Kunst van Leven' en de gelijknamige cultuurnota die in september 2008 wordt gepresenteerd, zegt Minister Plasterk inderdaad toe wederom te focussen op cultuurparticipatie. Hij stelt daartoe een tienpuntenplan op waarin onder andere de activiteiten van het Actieplan Cultuurbereik en het project Cultuur en School worden voortgezet, en waarin aandacht wordt besteed aan amateurkunst.²⁹ Andere speerpunten van Plasterk zijn het stimuleren van toptalent en een herziening van de subsidiesystematiek. Specifiek over de leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten wordt niet gesproken. Wel wordt in de Cultuurnota aangekondigd dat de Raad voor Cultuur in 2009 verzocht zal worden advies te geven over de toekomst van het orkestenbestel.

Die adviesaanvraag komt op 23 april 2009 bij de Raad voor Cultuur binnen. Plasterks vraag aan de Raad is *'of het huidige orkestenbestel in voldoende mate zorg draagt voor het levend houden van de symfonische traditie.'*³⁰ In de adviesaanvraag haalt Plasterk cijfers van het (nog te verschijnen) SCP rapport 'Cultuurbewonderaars en Cultuurbeoefenaars' aan om de veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten wederom duidelijk te maken.³¹ Met name de halvering ten opzichte van tien jaar geleden in het concertbezoek van de groep 35-49-jarigen baart hem zorgen. Hij spreekt van een vergrijzing van het klassieke concertpubliek.³² Ook een recente discussie in het NRC-Handelsblad, naar aanleiding van een interview met kunstenaar en kunstsocioloog Hans Abbing, dragen voor Plasterk bij aan de noodzaak om deze kwestie onder de loep te nemen. Wat Plasterk van de Raad voor Cultuur wil weten is wat er vanuit de overheid, dan wel vanuit de sector moet gebeuren om een nieuw en jonger publiek te enthousiasmeren voor klassieke concerten, en zo het bestel weer toekomstbestendig te maken. Plasterk signaleert dat veel pogingen tot publieksvernieuwing afdwalen van de kern van het symfonische product. Orkesten en muziekpodia verbreden hun aanbod in de richting van andere dan symfonische activiteiten, en de Minister vraagt zich af of dit de juiste weg is om in te slaan. Uit gesprekken met het Contactorgaan Nederlandse Orkesten (CNO) maakt Plasterk op dat de muzieksector dit probleem ook serieus

²⁸ Raad voor Cultuur. 2007. pg 154-159

²⁹ Plasterk, R. 2008. pg 21-25

³⁰ Plasterk, R. 2009. pg 1

³¹ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 50

³² Plasterk, R. 2009. pg 2

neemt. Het CNO geeft echter ook aan dat er een spanningsveld zit tussen de gewenste financiële zelfstandigheid, en de wens om nieuw publiek aan te trekken.³³

De Raad voor Cultuur buigt zich over deze kwesties, en brengt in februari 2010 een omvangrijk adviesrapport 'Innoveren, Vitaliseren' uit. De toon van de Raad in dit rapport is uitermate kritisch. De Raad geeft aan de zorgen van Minister Plasterk over de sector te delen. Als de orkesten niet gericht actie ondernemen lopen ze het gevaar dat komende generaties onvoldoende met klassieke concerten in aanraking komen, en dat dat wellicht ook zal leiden tot het verdwijnen van orkesten. Onnodig, want potentieel publiek is er genoeg. Het is aan de orkesten om zowel in de behoeften van trouwe bezoekers te blijven voorzien, als nieuw publiek aan te trekken.³⁴ De maatregelen die daartoe tot nu toe zijn getroffen, zowel op het gebied van educatie, als op het gebied van nieuwe concertvormen of repertoirevernieuwing, zijn volgens de Raad te weinig verankerd in de organisatie, en te 'ad hoc'. Al sinds het rapport van de Commissie Hierck in 2001 wordt er opgeroepen tot meer samenwerking en actualisering in de sector, maar ondanks de toezeggingen van orkesten toentertijd, is daar niets van terecht gekomen. Sindsdien is de urgentie alleen maar toegenomen. Met maatregelen kan volgens de Raad niet langer gewacht worden.³⁵ In 'Innoveren, Vitaliseren' draagt de Raad een plan in vijf stappen aan, waarmee het orkestenbestel weer toekomstbestendig moet worden. Dit vijf stappenplan behelst: Gerichte repertoirevernieuwing. Nieuwe presentatievormen. Andere concertlocaties. Een bredere publieksfocus, met name ook met behulp van nieuwe media en structureel georganiseerde educatie- en participatieactiviteiten, waarbij samenwerking op grote schaal een vereiste is. Om daadwerkelijk resultaat te boeken is het een vereiste dat de instellingen zich openstellen voor grootschalige samenwerking op vlakken als marketing en programmering, en dat er in de bedrijfsvoering een professionaliteitslag gemaakt wordt. In 2012 moeten de orkesten geëquipeerd zijn, en in 2016 moeten de eerste resultaten zichtbaar zijn. Dit wordt getoetst met visitaties van een onafhankelijke commissie.³⁶

In een interview met Hilbrand Adema voor Mens en Melodie vertelt musicologe Philomeen Lelieveldt over het advies, waar zij als extern-adviseur bij betrokken was. Volgens Lelieveldt is de kern van het advies: *'dat de orkesten, willen ze het erfgoed van de symfonische traditie kunnen blijven koesteren, zullen moeten aansluiten bij de ontwikkelingen van deze tijd.'*³⁷ Het advies van de Raad is duidelijk bedoeld om de sector wakker te schudden. Er wordt door de professionals nog teveel van uit gegaan dat men bij het ouder worden vanzelf de weg naar de concertzaal weer vindt,

³³ Plasterk, R. 2009. pg 1

³⁴ Raad voor Cultuur, 2010. pg 3

³⁵ Raad voor Cultuur, 2010. pg 6-7

³⁶ Raad voor Cultuur, 2010. pg 13-35

³⁷ Lelieveldt, P. In: Adema, H. 2010. pg 27

maar de cijfers tonen aan dat dit niet het geval is.³⁸ Lelieveldt verwijst naar de cijfers van Duits onderzoeker Thomas K. Hamann, die door de Raad in het advies zijn opgenomen. Bij gebrek aan bezoekcijfers uit eigen land, maakt Hamann, voor zijn onderzoek naar generatie-effecten in het bezoek aan klassieke concerten, gebruik van de Nederlandse AVO-cijfers uit 1987, 1995 en 2003. In de tabel van Hamann is een golfbeweging te zien die de generatie-effecten in het bezoek aan klassieke concerten visueel beter weergeeft. Hierdoor spreekt deze tabel meer tot de verbeelding dan de tabellen van het SCP en heeft de Raad besloten ze op te nemen in het advies.³⁹

Enkele dagen na het verschijnen van 'Innoveren, Vitaliseren' valt het kabinet Balkenende IV. Plasterk is tot oktober werkzaam als demissionair Minister, waarna een nieuw kabinet, onder leiding van Premier Rutte zijn intrede doet. Vanaf dat moment is Staatssecretaris Halbe Zijlstra de aangewezen bewindspersoon voor Cultuur, en wordt al snel duidelijk dat er in het cultuurbeleid heel wat zal gaan veranderen. Visies op een lange termijnbeleid komen, door de plannen van het nieuwe kabinet, op losse schroeven te staan en moeten plaatsmaken voor discussies over de nabije toekomst.

2.4 Beleidsperiode 2013-2016: Het verhogen van eigen inkomsten.

In december 2010, vlak na zijn aantreden als Staatssecretaris van Cultuur, publiceert Zijlstra zijn uitgangspunten voor het cultuurbeleid, waarin grove bezuinigingen in de cultuursector aangekondigd worden. Zijlstra concludeert dat er sprake is van een kloof tussen het culturaanbod en de Nederlandse burger. Wanneer culturele instellingen meer afhankelijk zijn van hun publiek voor inkomsten, zullen zij zich ook gedwongen zien om meer te voldoen aan de vraag van het publiek, zo lijkt de achterliggende gedachte.⁴⁰ Zijlstra verzoekt de Raad voor Cultuur om een advies voor het nieuw te voeren cultuurbeleid, binnen de door hem opgelegde financiële kaders.

In april 2011 brengt de Raad 'Noodgedwongen Keuzen'⁴¹ uit. De Raad concludeert hierin dat de voorgestelde bezuinigingen ervoor zorgen dat culturele instellingen zeer snel, zeer ambitieuze doelstellingen moeten naleven op het gebied van publieksbereik om de benodigde eigen inkomsten binnen te halen. Voor de klassieke muzieksector loopt was al een plan in werking, zoals voorgesteld in 'Innoveren, Vitaliseren'. Het lijkt echter onmogelijk om, al vóór de invoering van een nieuw cultuurbeleid, voldoende resultaten te kunnen boeken. Een overgangsfase is noodzakelijk. Indien culturele instellingen niet de benodigde tijd krijgen om hun organisaties aan te passen, zullen de maatregelen van het kabinet een averechts effect hebben en de toegankelijkheid van cultuur slechts

³⁸ Lelieveldt, P. In: Adema, H. 2010. pg 28.

³⁹ Hamann, T.K. In: Gembris, H. 2008. pg 202

⁴⁰ Zijlstra, H. 2010. pg 4

⁴¹ Raad voor Cultuur. 2011. pg 11-13

verminderen, zeker voor een jong publiek. Eind maart 2011 is het rapport van de Visitatiecommissie Orkesten, dat vlak na het advies 'Innoveren, Vitaliseren' was samengesteld, ingeleverd bij Staatssecretaris Zijlstra. De Commissie onderschrijft de noodzaak tot meer samenwerking en meer flexibiliteit in de klassieke muzieksector. In het licht van de recent aangekondigde bezuinigingen staan de orkesten echter onder grote druk. Het uitvoeren van de taken zoals voorgesteld in het advies van de Raad is niet mogelijk in combinatie met de bezuinigingen die de orkesten boven het hoofd hangen. Verregaande samenwerking kan alleen indien er zicht blijft op een passende financiering voor de sector.⁴²

In juni 2011 brengt Zijlstra zijn visie op het cultuurbeleid voor de periode 2013-2016 uitgebreider naar buiten in de notitie 'Meer dan kwaliteit'. Hij geeft daarin aan op een aantal punten andere keuzes te maken dan hem is geadviseerd door de Raad voor Cultuur. Hij zegt te staan voor een toekomstgericht cultuurbeleid, waarbij aanspraak gemaakt wordt op de creativiteit van de sector om de banden met het publiek aan te halen, en ook nieuw publiek te enthousiasmeren. Educatie is en blijft een belangrijk criterium in het beoordelen van de subsidieaanvragen.⁴³ Zijlstra noemt de klassieke muzieksector specifiek, en geeft aan het zeer belangrijk te vinden dat het symfonische aanbod beschikbaar blijft. Hij maakt zich echter wel zorgen om de afname in belangstelling die zich aftekent in de SCP cijfers, specifiek bij de groep 35-49-jarigen. In het kader daarvan benadrukt hij nogmaals dat het belangrijk is dat het aanbod beter aansluit bij de vraag, maar met oplossingen voor het probleem komt hij niet.⁴⁴ In het subsidieadvies 'Slagen in Cultuur' geeft de Raad aan ernaar te streven de kern van de verschillende disciplines te waarborgen in de basisinfrastructuur. Desondanks voorziet zij, dat er harde klappen zullen vallen. Over de klassieke muzieksector zegt de Raad dat het de grootste ingreep in de geschiedenis van het orkestenbestel is.⁴⁵

2.5 Reflectie

In de voorafgaande paragrafen is gekeken naar het discours over de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek in het kunstbeleid vanaf de beleidsperiode 2000-2004 tot en met de plannen voor de aankomende periode 2013-2016. Per beleidsperiode is gekeken hoe er door de verschillende actoren over het verschijnsel gesproken wordt. In de komende paragraaf volgt een reflectie daarop.

⁴² Visitatiecommissie Nederlandse Orkesten. 2011. pg 1-4

⁴³ Zijlstra, H. 2011. pg 2-3

⁴⁴ Zijlstra, H. 2011. pg 15

⁴⁵ Raad voor Cultuur. 2012.pg 153

Het valt op dat er in elke beleidsperiode in meerdere of mindere mate discours is over het onderwerp. Echter, de manier waarop er over wordt gesproken, en de mate van urgentie die eraan wordt toegekend, verschilt per periode en per bewindspersoon. Al voordat Staatssecretaris Van der Ploeg er in zijn beleid een speerpunt van maakte vormde een bredere publieksparticipatie in de kunsten een doel in het cultuurbeleid. In de beleidsperiode van Van der Ploeg verandert het aantrekken van nieuw publiek echter van een wenselijkheid in een noodzaak. In deze beleidsperiode wordt de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van traditionele kunstuitingen, waaronder klassieke concerten, voor het eerst ter sprake gesteld. Van der Ploeg is de eerste die er expliciet over spreekt en het woord vergrijzing in de mond neemt. Hij noemt het verschijnsel een grote bedreiging voor traditionele kunstuitingen en dringt er in zijn beleidsnotitie 'Cultuur als confrontatie' op aan dat culturele instellingen actief gaan werken aan het aantrekken van een nieuw, en met name jonger publiek. Hoewel de Raad voor Cultuur de plannen van de Staatssecretaris ondersteunt, lijkt zij minder gealarmeerd te zijn door het fenomeen. De Raad geeft aan dat de nog altijd hoge cultuurparticipatie van ouderen, in combinatie met de vergrijzingstendens in de Nederlandse samenleving in het algemeen, juist ook voor een kansrijke situatie voor culturele instellingen zorgt. Waar Van der Ploeg zich zorgen over maakt, is echter niet zozeer het feit dat er veel oude bezoekers voor traditionele kunstuitingen zijn, maar juist dat het aandeel van de jongere bezoekers klein is en zienderogen terugloopt. Waar de Raad voor Cultuur meer op de korte termijn denkt, voorziet Van der Ploeg een problematische situatie op de langere termijn. Had Van der Ploeg het nog over alle traditionele kunstuitingen, het rapport van de Commissie Hierck richt zich specifiek op de klassieke muzieksector. De Commissie, die in het leven is geroepen om een passend alternatief te vinden voor het subsidieadvies van de Raad voor Cultuur over het orkestenbestel, maakt van haar platform gebruik om de klassieke muzieksector te waarschuwen voor de bedreiging die vergrijzing van het klassieke concertpubliek vormt. Evenals de Staatssecretaris onderkent de Commissie Hierck dat culturele instellingen actie moeten ondernemen om het voortbestaan van de sector ook op de lange termijn te garanderen.

De veranderingen in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek wordt in deze beleidsperiode geproblematiseerd door zowel de Staatssecretaris, als door de Commissie Hierck. Van der Ploeg lijkt echter niet direct geïnteresseerd in de oorzaak van het probleem. Hij doet geen moeite om er achter te komen waar het aan zou kunnen liggen dat het jonge publiek de weg naar de concertzaal niet vindt. In plaats van zich te verdiepen in de oorzaken, stuurt hij in zijn beleid liever direct aan op een oplossing. Hij stelt een maatregel in die culturele instellingen verplicht om aan doelgroep activiteiten te doen, maar de invulling daarvan laat de Staatssecretaris aan de instellingen zelf over. De Commissie Hierck is stelliger over de oorzaak: een gebrek aan muzikale educatie. De

afgelopen generaties zijn in het onderwijs niet of nauwelijks met klassieke muziek in aanraking gekomen, en als gevolg daarvan kennen ze het niet. Logischerwijs ligt de oplossing van het probleem volgens de Commissie ook in het verbeteren van muziekonderwijs.

Onder Staatssecretaris Van der Laan worden de reeds opgezette educatie en participatie programma's uit de vorige beleidsperiode voortgezet. Omdat Van der Laan aangeeft het wenselijk te vinden dat het cultuurpubliek een afspiegeling is van de maatschappij, stimuleert zij culturele instellingen om nieuwe publieksgroepen aan te trekken. Qua publieksontwikkeling stuurt zij met name aan op het ontwikkelen van educatieve projecten. Dit wordt echter niet in verband gebracht met de veranderingen in de leeftijdsopbouw van het publiek van traditionele kunstuitingen, noch wordt publieksverjonging als de reden ervoor aangedragen. In het beleid van Van der Laan heeft publieksverjonging geen prioriteit. De Raad voor Cultuur besteedt er kort aandacht aan, maar pleit de instellingen tegelijkertijd weer vrij door te zeggen dat er al teveel van ze wordt gevraagd. Daarnaast hebben andere zaken in deze beleidsperiode, zoals de inrichting van het bestel en het bestrijden van bureaucratie, de overhand. De druk die Van der Ploeg en de leden van de Commissie Hierck in de vorige beleidsperiode hebben opgevoerd, is er nu dus weer vanaf.

Met het zicht op de beleidsperiode 2009-2012 maakt het begrip cultuurparticipatie, in de brede zin van het woord, weer een herintrede. Er wordt echter pas weer gesproken over de veranderingen in de leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, wanneer Minister Plasterk in 2009 een adviesaanvraag over het orkestenbestel indient bij de Raad voor Cultuur. Plasterk heeft de meeste recente SCP cijfers⁴⁶ gezien en heeft geconcludeerd dat er reden tot zorgen is. Hij spreekt expliciet over de vergrijzing onder het publiek van klassieke concerten en vraagt zich af of het huidige orkestenbestel wel toekomstbestendig is. Net als Van der Ploeg is Plasterk niet direct geïnteresseerd in de oorzaak van het probleem is, maar wil hij direct overgaan tot het zoeken van een oplossing. Zijn vraag aan de Raad voor Cultuur is duidelijk: Wat kunnen we veranderen om ervoor te zorgen dat de symfonische traditie wel weer levendig en toekomstbestendig wordt? In haar advies kiest de Raad er ook voor om niet te blijven hangen op mogelijke oorzaken van de vergrijzing onder het klassieke concertpubliek. In het rapport 'Innoveren, Vitaliseren' biedt zij Plasterk een concreet vijfstappenplan om de afname in belangstelling voor klassieke concerten onder de jongere generaties tegen te gaan. De oplossing vergt een kritische bestelherziening en professionalisering van instellingen in de klassieke muzieksector, zodat zij structureel en gericht doelgroep activiteiten kunnen uitvoeren. Onder die doelgroep activiteiten verstaat de Raad zowel educatieve projecten als innovaties in de concertvorm, de presentatie en repertoirevernieuwing. De belangrijkste eis van de Raad is dat de sector op grote schaal met elkaar gaat samenwerken.

⁴⁶ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 50

De adviezen van de Raad worden door Minister Plasterk ter harte genomen, maar voor hij er daadwerkelijk mee aan de slag kan, gooit de val van het kabinet roet in het eten. De komst van Staatssecretaris Zijlstra leidt een periode in het cultuurbeleid in, die geheel in het teken staat van de grootschalige bezuiniging op het cultuurbudget. Culturele instellingen hebben dringender zaken op hun bord dan problemen op de lange termijn. De Raad voor Cultuur doet haar best om een zo gevarieerd mogelijke cultuursector veilig te stellen, maar is genoodzaakt harde keuzes te maken. De noodzaak om de nabije toekomst veilig te stellen overschaduwde de noodzaak om na te denken over problemen die zich over tientallen jaren zullen manifesteren. Daarmee is de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, wat kort daarvoor nog een hot topic in het cultuurbeleid was, ineens weer toekomstmuziek. Staatssecretaris Zijlstra spreekt weliswaar één keer expliciet over vergrijzing onder het publiek van klassieke concerten, en geeft aan zich zorgen te maken over deze tendens. Hij draagt echter oorzaak noch oplossing aan, en neemt in zijn beleid geen maatregelen die de ontwikkeling tegen zouden kunnen gaan. Daardoor lijkt deze opmerking eerder gebruikt te worden als argument voor de overtuiging dat klassieke muziek een elitaire kunstvorm is die slechts door een kleine groep mensen genoten wordt, dan als constatering van een fenomeen met de intentie bij te dragen aan de oplossing.

Zoals hierboven te lezen is, is er in het beleidsdiscours in de afgelopen jaren regelmatig aandacht besteed aan de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Er is meerdere malen door actoren uit het beleidsdiscours geprobeerd om door te dringen tot de professionals in de sector wat betreft de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek. Wat dat proces in de weg staat is, dat de manier waarop het fenomeen beschouwd wordt en de urgentie die eraan wordt toegekend, verschilt per beleidsperiode. Staatssecretaris Van der Ploeg zag het verschijnsel als grote bedreiging en kende een grote mate van urgentie toe aan het vinden van een oplossing. Na zijn aftreden nam de urgentie van het probleem af, om pas weer terug te keren tijdens de bewindsperiode van Minister Plasterk. De cijfers van het SCP geven in principe alleen een trend aan, namelijk het stijgen van de gemiddelde leeftijd van de klassieke concertbezoeker. Zowel Van der Ploeg als de leden van de Commissie Hierck trekken uit de cijfers dezelfde conclusie: Het probleem ligt hem niet in het feit dat het concertpubliek ouder wordt, maar het gebrek aan aanwas van jongere generaties. Pas vele jaren later, toen ook Plasterk op basis van de SCP cijfers aangaf zich zorgen te maken over de ontwikkeling, werd het fenomeen in een beleidsdocument weer groots uitgelicht: Het advies 'Innoveren, vitaliseren' van de Raad voor Cultuur.

De input van cijfers van het SCP lijkt sterk van invloed te zijn geweest op het beleid van Staatssecretaris Van der Ploeg en Minister Plasterk. Bij het maken van beleid ben je immers

afhankelijk van input over je beleidsterrein, en mogelijke knelpunten die zich op dat moment daarin voordoen. Ook de timing van het vrijkomen van nieuwe cijfers van het SCP, die de veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten aantonen dan wel bevestigen, kan in beide gevallen bepalend zijn geweest voor de problematisering van het verschijnsel, en de mate van urgentie die er in het cultuurbeleid aan werd toegekend. Het gebrek aan nieuwe cijfers tijdens de bewindsperiode van Staatssecretaris Van der Laan, zou bijgedragen kunnen hebben aan het feit dat er toen minder urgentie werd toegekend aan het bereiken van nieuwe publieksgroepen. Toen in 2005 het rapport “Cultuurminnaars en Cultuurmijders” verscheen, waren de plannen voor het nieuwe cultuurbeleid al in werking. Had Van der Laan aan het begin van haar beleidsperiode beschikking gehad over een nieuw SCP rapport, dan had ze wellicht anders gehandeld. Zoiets is echter achteraf niet te bepalen. Zoals hierboven beschreven is, heeft Van der Laan in haar cultuurbeleid andere prioriteiten gesteld dan het aantrekken van nieuwe publieksgroepen. Het veranderen van het subsidiebestel en het invoeren van de basisinfrastructuur had voorrang. Waarschijnlijk is dat Van der Laan zich weinig bekommerde om de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van traditionele kunstuitingen, omdat zij zich andere doelen had gesteld voor haar ambtstermijn.

Het feit dat beleidsmakers voor hun input over het verschijnsel dusdanig veel waarde hechten aan de cijfers van het SCP, brengt tevens een ander probleem naar boven dat niet vergeten mag worden. De cijfers van het SCP zeggen alleen iets over het bezoek aan klassieke concerten in de reguliere sector, de non-reguliere sector valt buiten schot. Dit knelpunt wordt ook niet door de beleidsmakers zelf erkend. Er wordt überhaupt niet over gesproken. Belangrijk is dus om te realiseren dat er beleid gemaakt wordt voor de klassieke muzieksector in de breedste zin van het woord, op basis van cijfers die een gedeelte van de sector niet meerekenen.

De positie van de bewindspersoon van het ministerie van OC&W is in het beleidsdiscours leidend. In de wisselwerking tussen de bewindspersoon van OC&W en de Raad voor Cultuur, is de eerstgenoemde altijd de aangever. Hoewel de Raad voor Cultuur in verschillende beleidsadviezen en sectoranalyses constateert dat er sprake is van een geringe belangstelling voor klassieke concerten onder jongeren, is zij niet degene die als eerste de stap zal zetten om een verschijnsel te problematiseren. Wanneer er sprake is van een expliciete problematisering van het verschijnsel, komt dit altijd eerst vanuit de bewindspersoon van het ministerie van OC&W. De Raad wordt aan de hand daarvan ingeschakeld om te adviseren over de kwestie en de te nemen maatregelen. Een uitzondering hierop is het rapport van de onafhankelijke Commissie Hierck waarin wel expliciet wordt gewaarschuwd voor de gevolgen van de vergrijzing van het publiek.

Het beleidsdiscours kenmerkt zich door de pragmatische inslag. Het is een discours van oplossingen. Er wordt gezocht naar passende maatregelen, en niet zozeer ingegaan op oorzaken van het fenomeen. Wanneer er een oorzaak wordt geformuleerd blijft het bij vage begrippen zoals 'maatschappelijke ontwikkelingen', of 'demografische veranderingen'. Het verschilt per bewindspersoon welke oplossingen er aangedragen worden. Sommige hebben een duidelijke voorkeur, terwijl anderen er slechts op aandringen dat er maatregelen genomen worden, en de specifieke invulling daarvan overlaten aan de culturele instellingen. Hoe het beleidsdiscours omtrent de vergrijzing van bezoekers zich de komende jaren zal ontwikkelen is nog immer een kwestie van afwachten. Het is de vraag of het recent aangetreden kabinet de noodzaak van het probleem onderschrijft, of de focus in het beleid juist weer elders zal leggen.

3. Het wetenschappelijke discours

Van de verschillende discoursen die in dit onderzoek behandeld worden, is het wetenschappelijk discours het breedst. Zoals in de inleiding is aangegeven, is er voor gekozen om in het wetenschappelijke discours alleen publicaties te behandelen die binnen de tijdsafbakening vallen, maar wordt op de geografische afbakening een uitzondering gemaakt. En zelfs binnen deze afbakeningen zijn de publicaties over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten nog uiteenlopend van aard, van cijfermatige publicaties, tot cultuursociologisch literatuuronderzoek. De belangrijkste actoren in het wetenschappelijke discours zijn muziekwetenschappers, soms in een dubbelrol als componist of uitvoerend musicus, en cultuursociologen die zich met klassieke muziek bezighouden.

3.1 Het Sociaal Cultureel Planbureau: Draagvlak voor cultuur

Al sinds het eind van de vorige eeuw brengt het Sociaal Cultureel Planbureau de belangstelling van de Nederlandse bevolking voor verschillende cultuuruitingen in kaart. Deze onderzoeksreeks, die 'het culturele draagvlak' heet, is opgezet in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap. Het bezoek aan verschillende kunstvormen, waaronder klassieke concerten, is één van de vormen van culturele belangstelling die in de onderzoek reeks wordt gemeten. Daarnaast wordt ook gekeken naar de mate waarin de Nederlandse bevolking zelf kunstvakken beoefent, kunstproducten verzamelt en programma's over kunst volgt op radio en televisie. Tussen 2000 en nu zijn er drie onderzoeksrapporten gepubliceerd waarin o.a. gekeken wordt naar de trends in het bezoek aan klassieke concerten. 'Het bereik van de kunsten'⁴⁷ in 2000, 'Cultuurminnaars en Cultuurmijders'⁴⁸ in 2005 en 'Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars' in 2009⁴⁹. Sinds 2005 is het de bedoeling dat elke vier jaar een rapport verschijnt, dus naar verwachting zal de volgende publicatie in 2013 verschijnen. Om de trends in cultuurdeelname te kunnen beschrijven, maakt het SCP onder andere gebruik van cijfers uit het AVO, een enquête die sinds 1979, eens in de vier jaar, wordt gehouden onder een grote groep Nederlanders vanaf 6 jaar. De uitkomsten uit de enquête worden, waar mogelijk, aangevuld met gegevens over bezoekersaantallen van culturele instellingen zelf. Vaste onderzoekers van deze onderzoeksreeks zijn Andries van den Broek, Jos de Haan en Wim Knulst.

⁴⁷ Haan, J de. Knulst, W. 2000. Pg 32-33

⁴⁸ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2005. pg 51

⁴⁹ Broek, A van den. Haan, J. de. Huysmans, F. 2009. pg 50

De onderzoeksreeks: 'draagvlak voor cultuur' neemt een bijzondere plek in het discours in. Het betreft een wetenschappelijke publicatie, waardoor het in dit onderzoek behandeld wordt als onderdeel van het wetenschappelijke discours. Maar omdat de onderzoeksreeks uitgevoerd wordt in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap, is het eigenlijk ook onderdeel van het beleidsdiscours.

Hoewel de onderzoeken van het SCP een bredere focus hebben dan alleen de trends in het bezoek van klassieke concerten weer te geven, spelen ze een cruciale rol in de discourses over de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek. Er valt zelfs te stellen dat deze onderzoeksreeks van het SCP de aanleiding is van elke vorm van discours in Nederland daarover, omdat de trend hierin voor het eerst werd gesignaleerd. Een opzichzelfstaande onderzoek publicatie kan eerder worden afgedaan als een momentopname, maar de reeks onderzoeken van het SCP toont onomstotelijk aan dat de leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek met de tijd verandert, en dat dit een trend is die doorzet. Hoe deze trend geïnterpreteerd wordt of dient te worden, is hiermee natuurlijk niet vastgesteld. Maar doordat er elke vier jaar nieuwe gegevens verschijnen die de trend bevestigen, is wel een eind gemaakt aan de discussie over de vraag of er sprake is van een verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten.

De onderzoeken in de reeks 'draagvlak voor cultuur' meten slechts bezoekersgedrag bij verschillende cultuuruitingen en constateren op basis daarvan trends. In de onderzoeksrapporten wordt wel gesproken over een vergrijzing van het publiek van diverse traditionele kunstuitingen, maar er worden geen consequenties aan verbonden of aanbevelingen gedaan. In de SCP publicatie 'Cultuur tussen competentie en competitie' zetten onderzoekers Andries van den Broek en Jos de Haan wel een stap in die richting. In dit essay over de toekomstige ontwikkelingen in het cultuurbereik in de Nederlandse samenleving werken de sociologen drie mogelijke toekomstscenario's uit. De scenario's zijn gebaseerd op twee ontwikkelingen die zij hebben opgemerkt in de culturele belangstelling in Nederland. Ten eerste is dat de realisatie dat de competentie om van cultuur te genieten alsmaar groter wordt. Dit hangt samen met het gestegen opleidingsniveau.⁵⁰ Ten tweede is dat de constatering dat de concurrentie op de vrijetijdsmarkt steeds groter wordt, en dat culturele instellingen de strijd aan moeten gaan met talloze commerciële activiteiten.⁵¹ De aanname daarbij is dat de verhoogde competentie gunstig is voor het cultuurbereik, maar de verhoogde competitie juist ongunstig. De toekomstscenario's die Van den Broek en De Haan schetsen bevinden zich in het spanningsveld tussen deze twee ontwikkelingen. De constateringen in de essays zijn gebaseerd op resultaten uit de onderzoeksreeks 'Draagvlak voor cultuur', waar beide heren ook zelf aan meewerken.

⁵⁰ Broek, A van den. Haan, J. de. 2000. pg 27-31

⁵¹ Broek, A van den. Haan, J. de. 2000. pg 33-35

In deze essays komt ook het verschijnsel van de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van traditionele kunstuitingen aan de orde. Hoewel de klassieke concerten wel specifiek genoemd worden als zijnde één van die uitingen, wordt er gesproken over traditionele cultuuruitingen in het algemeen. Van den Broek en De Haan constateren dat zowel oudere als jongere generaties actief zijn op de vrijetijdsmarkt, maar dat jongere generaties eerder voor populaire en commerciële activiteiten kiezen, en ouderen boven de 45 jaar eerder naar de traditionele kunstuitingen gaan. Zij verklaren dit door te beweren dat de jongere generaties cultureel anders geprogrammeerd zijn dan bijvoorbeeld hun ouders en grootouders. Aan die aanname ligt een aantal sociaal-culturele veranderingen ten grondslag die zij beschrijven in hun essay. Ten eerste hebben tegenwoordig andere manieren van cultuuroverdracht de overhand genomen. Waren vroeger leraren op school en de ouders de belangrijkste invloeden bij cultuuroverdracht, nu hebben leeftijdsgenoten de meeste invloed op het ontwikkelen van smaak. Doordat de gezinssituatie tegenwoordig minder autoritair is, is er ook meer ruimte voor jongeren om hun eigen smaak en voorkeuren te ontwikkelen dan voorheen.⁵² Voorts zien Van den Broek en De Haan dat in de huidige maatschappij de grenzen tussen hoge en lage cultuur vervagen. Er is meer en meer vermenging tussen traditionele en populaire cultuuruitingen. Met name hoogopgeleide jongeren beschouwen zij als cultureel omnivoor.⁵³ De verwachting die Van den Broek en De Haan uitspreken is dat de generaties jongeren die met populaire cultuur, of mengvormen tussen traditioneel en populair opgroeien, ook bij het ouder worden bij deze smaakvoorkeur zullen blijven. In dat kader spreken zij van een vergrijzing van het publiek specifiek van traditionele cultuuruitingen. Zij zijn van mening dat dit het resultaat is van een situatie waarin de groeiende competitie van vrijetijdsbestedingen het wint van de groeiende competentie om van cultuur te genieten. Huidige jonge generaties zijn wellicht beter in staat om van cultuur te genieten, door de algemene stijging in het opleidingsniveau. Maar omdat de concurrentie op de vrijetijdsmarkt zo veel groter is geworden, moeten culturele instellingen meer dan ooit de strijd aangaan met populaire cultuuruitingen om de aandacht van jongere generaties voor zich te winnen. Dat zij daar dikwijls niet in slagen blijkt uit de cijfers.

Vanuit deze gedachtegang zou het een logische oplossing zou zijn om te proberen de situatie weer in balans te brengen door bijvoorbeeld te focussen op cultuureducatie. Van den Broek en De Haan zijn in principe voorstanders van cultuureducatie. Het is volgens hen het instrument om cultuurcompetentie te verhogen. Maar tegelijkertijd vragen ze zich af of het zal werken bij de huidige generaties, op wie cultuuroverdracht via school slechts een beperkte invloed heeft. Zeker het geringe aantal uren dat scholen nu aan kunsteducatie besteden zal niet genoeg gewicht op de

⁵² Broek, A van den. Haan, J. de. 2000. pg 37

⁵³ Broek, A van den. Haan, J. de. 2000. pg 39

schaal leggen. Wat wel gedaan kan worden om de balans in evenwicht te houden, kunnen de heren niet zeggen. In plaats daarvan schetsen zij dus drie mogelijke toekomstscenario's. Een waarbij competitie de overhand neemt, een waarbij competentie de overhand neemt, en een waarbij er sprake is van een balans.

Wat Van den Broek en De Haan eigenlijk doen in 'Cultuur tussen competentie en competitie' is de cijfers uit de onderzoeksreeks 'Draagvlak voor cultuur' in een bredere context plaatsen. Waar zij in de onderzoeksrapporten slechts tabellen publiceren, voorzien van een korte beschrijving van trends in het cultuurbereik, proberen zij in dit essay ook op zoek te gaan naar de maatschappelijke tendensen die aan deze trends ten grondslag liggen. Van daaruit richten zij hun blik naar de toekomst, maar, zoals zij zelf al aangeven, bevinden ze zich dan op het terrein van speculatie. In de jaren hierna, hebben de onderzoekers zich niet weer aan een soortgelijke publicatie gewaagd. Zelfs niet met het verschijnen van nieuwe cijfers. Wat heeft ze ertoe bewogen dit in 2000 wel te doen?

Het antwoord geven zij zelf in 2010, tien jaar later, in een speciale uitgave van het SCP. Daarin wordt teruggeblikt op SCP publicaties van de afgelopen tien jaar. In de korte reflectie 'De contouren van het cultuurbereik 2030. Een vooruitblik uit 2000 revisited.'⁵⁴ geven de auteurs aan een dubbele agenda te hebben gehad. In eerste instantie wilden zij voorzien in een behoefte aan dergelijke reflectie, die met name uit het cultuurbeleid voortkwam. Maar daarnaast geven zij aan nog een doel voor ogen te hebben gehad. *'In cultureel Nederland vonden rapportages van het SCP ('die cijferaaars') over culturele belangstelling maar weinig weerklank. We zagen er een uitdaging in om dezelfde materie eens op een andere wijze te presenteren. Met het oog op de beeldvorming gebruikten we daar bij geen enkele tabel.'*⁵⁵ De cijfers van het SCP werden door de beleidsmakers dikwijls gebruikt als input voor cultuurbeleid. Maar in het professionele of publieke domein werd er weinig mee gedaan. Dat deze nieuwe manier van trends rapporteren in de culturele sector meer tot de verbeelding sprak, merkten de onderzoekers aan de weerklank die de publicatie vond in het culturele veld. Kranten besteedden aandacht aan de toekomstscenario's en de heren werden uitgenodigd om lezingen te geven op diverse plekken in het culturele veld. Tevens werd het essay uitgegeven door de Boekmanstichting.

In de bovengenoemde SCP publicatie uit 2010 kijken Van den Broek en De Haan ook terug op de ontwikkelingen in het cultuurbereik van de afgelopen tien jaar. Zij merken op dat de cultuurdeelname niet is afgenomen, maar dat er bij sommige traditionele cultuuruitingen nog steeds sprake is van een vergrijzing van het publiek. Klassieke concerten worden hierbij expliciet genoemd,

⁵⁴ Broek, A van den. Haan, J. de. In: SCP 2010. pg 33-38

⁵⁵ Broek, A van den. Haan, J. de. In: SCP 2010. pg 33

omdat Van den Broek en De Haan denken dat deze ontwikkeling op de lange termijn een bedreiging zal vormen.⁵⁶

3.2 Smithuijsen en Abbing: Informalisering

Cas Smithuijsen, cultuursocioloog en directeur van de Boekmanstichting sinds 1986, werkte in 1993 aan een onderzoeksproject waarbij hij een eerder onderzoek dat in 1961 werd uitgevoerd onder bezoekers van symfonische concerten, herhaalde. Toenmalige onderzoekers, Hugo de Jager en Wim Zweers, publiceerden hun resultaten in het rapport 'Het Gehoor Gehoord'⁵⁷. Smithuijsen bracht in 1997 'Het luisterpeloton' uit, waarin hij de conclusies van beide onderzoeken vergelijkt. Een van de conclusies is dat het concertpubliek in de tussentijd ouder is geworden, en dat er vooral een grote afname is van bezoekers jonger dan 30 jaar.⁵⁸ Deze ontdekking lijkt de onderzoeker niet echt zorgen te baren.

In zijn vervolgonderzoek blijft Smithuijsen zich echter wel op het terrein van de klassieke concerten begeven. Zijn proefschrift 'Een verbazende stilte' gaat over de etiquette van klassieke concerten. Smithuijsen signaleert dat de belangstelling voor klassieke muziek weliswaar hoog is, maar dat veel liefhebbers er voor kiezen om er thuis naar te luisteren in plaats van de gang naar de concertzaal te maken. Concerten die buiten de concertzaal plaatsvinden, zijn wel populair. Dit doet Smithuijsen vermoeden dat mogelijk iets in de sfeer en de etiquette van klassieke concerten de potentiële bezoeker afschrikt. Aan de hand van een uitgebreide geschiedenis laat hij zien dat de etiquette in de concertzaal steeds strenger is geworden en de tolerantiegrens voor storingen steeds verder verschuift. Hij haalt socioloog Cas Wouters' 'theorie van informalisering'⁵⁹ aan om aan te tonen, dat buiten de concertzaal juist een proces van informalisering optreedt, waarbij sociale omgangsvormen steeds soepeler worden. Frequente bezoekers van klassieke concerten zijn gewend aan de strenge regels van de concertzaal, maar nieuwe bezoekers moeten steeds verder uit hun comfortzone komen om eraan te voldoen. Smithuijsen beschrijft een fenomeen wat hij benoemt als 'zaalangst', een sociaalpsychologische drempel die potentiële bezoekers ervan weerhoudt om naar de concertzaal te gaan uit angst om niet het juiste gedrag te vertonen.⁶⁰ Verder dan het constateren van dit fenomeen gaat Smithuijsen echter niet. Hij verbindt het niet specifiek aan het fenomeen van de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, hij doet geen uitspraken

⁵⁶ Broek, A van den. Haan, J. de. In: SCP 2010. pg .35

⁵⁷ De Jager, H. Zweers. 1962

⁵⁸ Smithuijsen, C. 1997 pg 21

⁵⁹ Wouters, C. 2008.

⁶⁰ Smithuijsen, C. 2001. pg 121-122

over de mate van urgentie die volgens hem aan het fenomeen toegekend moet worden, noch draagt hij potentiële oplossingen aan.

De bevindingen van zijn proefschrift 'Een verbazende stilte' verwerkt Smithuijsen tot het boek: 'Stilte! het ontstaan van een concertetiquette', dat in hetzelfde jaar verschijnt. Zijn beschrijving van het fenomeen zaalangst, en soortgelijke sociale drempels die potentiële bezoekers ervan kunnen weerhouden om de naar de concertzaal te gaan, zetten Yvonne van den Berg, programmeur van de Oosterpoort in Groningen, aan het denken. Zij lanceert het idee van een concertreeks die inspeelt op de behoefte van het potentiële publiek aan meer informaliteit. De reeks, die de 'Smithuijsen serie' genoemd wordt, bestaat uit klassieke concerten waarbij het publiek niet stil hoeft te zijn. Het mag in- en uitlopen en zelfs tijdens het concert eten en drinken. Het doel van Van den Berg was om te experimenteren met de conventies rondom klassieke concerten. De concerten uit de 'Smithuijsen serie' bleken geen succes. De serie trok nauwelijks nieuw publiek aan, maar opnieuw de vaste bezoekers. Dit publiek voelde zich ongemakkelijk en bleek toch het liefste gewoon stil te zitten luisteren. In de landelijke pers werd de concertreeks beschreven als de 'lawaaiconcerten' en werd gesproken van zakken chips en popcorn. Terugkijkend op de reeks concludeert Van den Berg dat het geen succes was. Zij blijft geïnteresseerd in het experiment rondom de vorm van het klassieke concert en zal daar in haar programmering bij de Oosterpoort naar blijven zoeken.⁶¹

Na de 'Smithuijsen serie' is de aandacht voor de ideeën van Smithuijsen over de informalisering van het klassieke concert gaandeweg afgenomen. Het is cultuursocioloog en kunstenaar Hans Abbing die het idee van een informele setting bij klassieke concerten weer ter sprake brengt. Abbing is net als Smithuijsen geïnspireerd door Wouters' theorie over informalisering, maar gaat in zijn opvattingen echter verder dan Smithuijsen in 2001 deed. Hij legt een direct verband tussen de etiquette in de concertzaal en de verandering in leeftijdsopbouw bij het publiek van klassieke concerten, zoals weergegeven in de rapporten van SCP.⁶² Hij stelt dat de formele sfeer en strenge etiquette bij klassieke concerten de oorzaak is van het geringe publieke draagvlak voor klassieke concerten onder jongere generaties. Abbing uitte deze opvatting voor het eerst in het voorjaar van 2006 in een rede ter ere van zijn inauguratie als hoogleraar. Zijn ideeën verschijnen echter pas in 2009 op de radar van veel professionals in de klassieke muzieksector. Begin 2009 verschijnt Abbing's essay 'Van hoge naar nieuwe kunst' waarin hij zijn opvattingen over een nieuwe en informelere kunstconsumptie uitlegt, met als voorbeeld het klassieke concert.

Wat Abbing verstaat onder 'hoge kunst' zijn voornamelijk de traditionele kunstuitingen. Met 'nieuwe kunst' bedoelt hij populaire kunstuitingen. In zijn essay gebruikt hij het klassieke concert als

⁶¹ Volkskrant, 22 augustus 2002.

⁶² Abbing, H. 2009. pg 72-81

voorbeeld van een hoge kunstuiting en het popconcert als voorbeeld van een nieuwe kunstuiting. Hoge kunst gaat volgens Abbing gepaard met een ingehouden sfeer en formele manier van consumeren, terwijl, wat hij zelf 'nieuwe kunst' noemt, juist gekenmerkt wordt door een ontspannen sfeer en informele manier van consumeren.⁶³ De informalisering in de samenleving heeft als gevolg dat de belangstelling voor hoge kunst afneemt, omdat de manier van consumeren niet aansluit bij de wensen van de moderne cultuurgenieter.

Abbing kiest ervoor om klassieke concerten als voorbeeld te nemen omdat de strenge etiquette die bij klassieke concerten geldt goed illustreert wat hij bedoelt wanneer hij spreekt over een ingehouden, formele manier van consumeren. Hij spreekt over de vergrijzing van het publiek van klassieke concerten. Iets wat hij ziet als een zorgelijke ontwikkeling die over een jaar of 20 á 30 grote gevolgen kan hebben. Hij hekelt de klassieke muziekinstellingen dat ze grotendeels de ogen sluiten voor het fenomeen. Aan de muziek zelf ligt het niet, klassieke muziek buiten de concertzaal is namelijk wel populair. Het wordt veel gebruikt in films en reclames als toegepaste kunst. Dat het publiek van klassieke concerten vergrijst omdat de jonge generaties de weg naar de concertzaal niet weten te vinden, ziet Abbing als een direct resultaat van de informalisering in de samenleving.⁶⁴ Bij popconcerten is de bezoeker aan minder strenge regels gebonden, en staat het hem vrij om het concert te beleven door te reageren, bewegen of emoties te tonen. Bij klassieke concerten wordt de bezoeker volgens hem geacht alle impulsen en emoties te onderdrukken en stil en onbeweeglijk te luisteren. Jongeren en jongvolwassenen zitten daar niet op te wachten. Nieuwe en populaire kunstuitingen slaan juist aan bij jongere generaties omdat participatie, communicatie, interactie daar vaak centraal staan. Volgens Abbing is het vooral het 'moeten' waar de jongere generaties tegenaan hikken. Ze geven de voorkeur aan keuzevrijheid en gedragsvariatie boven een keurslijf.

Om de vergrijzing van het publiek van klassieke concerten tegen te gaan, en meer jongeren te enthousiasmeren voor klassieke concerten pleit Abbing ervoor om de teugels van de etiquette te laten vieren. Hij zou graag zien dat klassieke concerten in een meer ontspannen en informele sfeer plaatsvinden zodat er meer ruimte ontstaat voor beleving. Hij denkt daarbij bijvoorbeeld aan cross-overs met andere muziekstijlen, het verrijken van de concerten met videoschermen en visuals of het houden van concerten op andere locaties zoals festivals en poppodia. Als voorbeelden noemt Abbing Museumn8 en Yellow Lounge, een Duits initiatief dat inmiddels is overgewaaid naar Nederland, waarbij klassieke muziek in clubsetting wordt gespeeld. Abbing vindt overigens niet dat er alleen nog maar informele klassieke concerten gegeven moeten worden. Wat hij voorstelt is om dit als een nieuwe vorm naast de huidige concertvormen te laten bestaan, zodat ook de oudere generaties nog

⁶³ Abbing, H. 2009. pg 11-15

⁶⁴ Abbing, H. 2009. pg 72

van concerten kunnen genieten op een manier die hen behaagt.⁶⁵ Een andere, veelgehoorde mogelijke oplossing om de vergrijzing van het concertpubliek tegen te gaan, is meer aandacht voor cultuureducatie. Maar het idee dat de jeugd van tegenwoordig via educatie de competentie moet worden bijgebracht om van hoge kunst te leren genieten, is volgens Abbing onjuist. Jongeren meenemen naar een klassiek concert in de huidige vorm werkt volgens hem juist averechts, omdat zij het als negatief zullen ervaren. Educatie kan wel helpen om jongeren te enthousiasmeren voor cultuur, maar dan moet de setting ze aanspreken.

Abbing's ideeën worden het meest uitgebreid uiteengezet in zijn essay 'Van hoge naar nieuwe kunst', maar het is niet dat essay dat de aandacht van de klassieke muzieksector trekt. In februari 2009 verschijnt in het NRC Handelsblad een interview van Mischa Spelt met Hans Abbing, waarin hij vertelt over zijn nieuw verschenen boek. Zijn ideeën over een informalisering van de klassieke concertpraktijk komen in het interview ook naar voren, en juist dat roept vele reacties op. In de periode erna verschijnen diverse opiniestukken in het NRC als reactie op Abbing's betoog. De reacties zijn vrijwel allemaal negatief, maar toch ook verschillend van aard. Columnist Christiaan Weijts en musicologe Willemijn Mooij wijzen de ideeën van Abbing over een informeler concert helemaal af, zo blijkt uit hun bijdragen aan de NRC van 5 februari 2009, twee dagen na het interview met Abbing. Beide zijn van mening dat een klassiek concert stilte en concentratie vereist *'zoals een schilderij voldoende licht'*.⁶⁶ Bovendien is Mooij is het met Abbing oneens, dat het in het belang van de klassieke muzieksector is om een jonger publiek aan te trekken. *'Vergrijzing wordt door velen gezien als een enorm gevaar. Waarom?[...] Er zullen altijd weer nieuwe veertigplussers komen die de concertzaal weten te vinden.'*⁶⁷ Weijts vindt de inzet om een jonger publiek te trekken in principe goed, maar is het oneens met de voorgestelde methode. Abbing's constatering dat men steeds meer op zoek is naar een 'leuke' avond klopt volgens hem, maar dat betekent niet dat die vervlakking toegejuicht dient te worden. Als jonge mensen geënthousiasmeerd moeten worden voor klassieke concerten dan moeten we ze op jonge leeftijd leren ernaar te luisteren. Enkele dagen later stelt Rob Strevelaar, directeur van het Nederlands Philharmonisch Orkest, in het NRC van 9 februari 2009, eveneens dat het niet door de stilte of etiquette komt dat klassieke concerten als hoogdrempelig ervaren worden. Kinderen en jongeren die zijn concerten bezoeken hebben daar geen moeite mee. Volgens Strevelaar is vooral de hoge toegangsprijs van de concerten een flinke drempel. Daarnaast heeft Strevelaar ook kritiek op de methode en onderbouwing van Abbing. Hij merkt op dat Abbing

⁶⁵ Abbing, H. 2009. pg 131-132

⁶⁶ Weijts, C. 2009.

⁶⁷ Mooij, W. 2009.

een imago schetst dat *'op onjuiste of op zijn minst zeer persoonlijke aannames en voorkeuren is gebaseerd'*. Daarmee draagt hij niet bij aan de toekomst van de klassieke muziek, aldus Strevelaar.⁶⁸

Ook musicologe Philomeen Lelieveldt mengt zich op 18 februari 2009 in de discussie. Volgens haar heeft de concertetiquette een functie omdat stilte cruciaal is voor de artistieke ervaring van het klassieke concert. In het plan voor een informeler concert ziet zij dus ook niks. Maar aan het gebrek aan aanwas van nieuwe en jongere publieksgroepen moet wel degelijk iets gedaan worden. De diverse initiatieven die worden ondernomen om ervoor te zorgen dat incidentele en jongere publieksgroepen vaker naar de concertzaal komen juicht Lelieveldt ten zeerste toe. Het probleem daarmee is volgens haar dat die initiatieven niet de tijd krijgen om te groeien, omdat *'in het huidige neoliberale subsidieklimaat de ensembles en concertzalen te snel worden afgerekend op bezoekersaantallen in plaats van op het artistiek rendement.'*⁶⁹

Omdat zijn interview en essay deze discussie hebben losgemaakt, ziet Abbing zich genoodzaakt nogmaals te reageren. Hij doet dat op 2 maart 2009. Abbing benadrukt nogmaals dat het niet zijn idee is om de huidige concertpraktijk te vervangen, maar om de informelere klassieke concerten als alternatief, naast de traditionele concerten, te laten plaatsvinden. Hij vindt het jammer dat de meeste reacties wat kort door de bocht zijn en dat er geen begrip is voor het feit dat andere mensen misschien andere voorkeuren hebben. In plaats van de concerten willen ze het publiek veranderen door het op te voeden. *'Maar, of men dat nou leuk vindt of niet, het is roeien tegen de stroom in. De tijd kan niet worden teruggedraaid.'*⁷⁰

Op de website van het NRC gaat de discussie naar aanleiding van het interview van Abbing nog even door. Dit is een publiek forum, aangezien hier door iedereen reacties geplaatst kunnen worden. De meeste reacties die daar geplaatst worden zijn van particuliere liefhebbers van klassieke concerten, die hun afkeuring uitspreken over de ideeën van Abbing en de door hen zo geliefde concertpraktijk willen verdedigen. Maar opvallend is dat ook enkele professionals uit de sector, zoals programmeur van de Oosterpoort Yvonne van den Berg, zich in die internetdiscussie mengen. Hoewel Van den Berg aangeeft het niet op alle punten met Abbing eens te zijn, vindt ze het goed dat hij met zijn essay de klassieke muziekwereld tot een reactie dwingt. Wat meer zelfreflectie kan geen kwaad, en Abbing nodigt daar volgens haar toe uit.⁷¹

Abbing's opvattingen, zoals geuit in 'Van hoge naar nieuwe kunst', en de NRC artikelen, doen veel stof opwaaien in de klassieke muzieksector. Hoewel de reacties overwegend negatief en defensief zijn, werken de opvattingen van Abbing wel als een katalysator in de discoursen rondom

⁶⁸ Strevelaar, R. 2009.

⁶⁹ Lelieveldt, P. 2009.

⁷⁰ Abbing, H. 2009.

⁷¹ NRC Handelsblad website. 2009.

de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Hij weet een stroom van reacties te ontketenen van mensen uit de sector die zich wellicht eerder niet zo bewust waren van het beeld dat buitenstaanders van hun hebben. Met zijn ideeën gooit Abbing de knuppel in het hoenderhok van de klassieke concertpraktijk.

Dat de publicaties van Smithuijsen niet een soortgelijke reactie hebben opgeroepen, geeft stof tot nadenken. In de kern komen de voorstellen van Smithuijsen en Abbing overeen. De media-aandacht die Abbings publicatie heeft gekregen in het NRC zal er zeker aan hebben bijgedragen dat zijn werk meer reacties heeft opgeroepen. Daarbij komt dat het idee voor informelere klassieke concerten een kleiner deel uitmaakt van het werk van Smithuijsen dan in het werk van Abbing. Abbings essay is wellicht vooral te omschrijven als een betoog met veel ruimte voor het ventileren van een persoonlijke mening, iets waar hij om wordt bekritiseerd. Smithuijsen houdt zich strikter op het wetenschappelijke terrein.

3.3 Afstudeeronderzoeken en –theses.

Het verschijnsel van de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten is in het afgelopen decennium dikwijls uitgangspunt geweest van afstudeeronderzoeken- en theses. In deze theses wordt het fenomeen beschouwd als een problematisch verschijnsel, en wordt meestal gesproken over een vergrijzing van het concertpubliek. Sommige richten zich op het fenomeen als geheel, en anderen onderzoeken specifieke oorzaken van de vergrijzingstrend of richten zich op mogelijke manieren om een jong publiek te trekken. In deze paragraaf worden de meest relevante onderzoeken en theses belicht.

In het onderzoek 'Cultuurspreiding door Cross-over. Cultuurspreiding door cross-over evenementen tussen populaire en klassieke muziek' onderzoekt sociologie student Evert Beukhof in hoeverre cross-overs tussen klassieke en populaire muziek, klassieke concerten toegankelijker maken voor een breed publiek, en zo bijdragen aan cultuurspreiding. Om hier uitspraken over te kunnen doen, ondervraagt hij de bezoekers van een aantal cross-over evenementen middels een enquête. Eén van de conclusies van Beukhof luidt dat het publiek dat cross-over evenementen tussen populaire en klassieke muziek bezoekt, meer lijkt op het publiek dat klassieke concerten bezoekt dan op het publiek dat popconcerten bezoekt. Daarnaast blijkt dat een groot deel (72%) van de bezoekers in de culturele sector werkt of heeft gewerkt. Dit leidt Beukhof ertoe te concluderen dat de cross-overs die hij bezocht nog geen bruggen slaan in het bereiken van een nieuw, jong publiek voor klassieke concerten.⁷²

⁷² Beukhof, E. 2005. pg 45

Ook Wouter Sligter heeft geconstateerd dat er sprake is van een vergrijzing onder het publiek van klassieke concerten, en dat ook hoogopgeleide jongvolwassenen in Nederland meer naar populaire cultuuruitingen toe trekken dan naar traditionele. In zijn onderzoek 'Jong klassiek is anders. De mening van de Nederlandse YUP over uitgaan met klassieke muziek', gaat hij op zoek naar de factoren die deze groep ervan weerhoudt om klassieke concerten te bezoeken. Middels een internetenquête heeft hij 135 personen in de leeftijdsgroep 20-35 ondervraagd. Volgens Sligter vormen de formele en elitaire sfeer, en de relatief hoge prijs voor een concertkaartje de grootste obstakels die de ondervraagde groep ervaart bij het bezoek van een klassiek concert. Sligter raadt de klassieke muzieksector aan om te experimenteren met nieuwe, meer informele concertvormen.⁷³

Michael Neuburger raakte tijdens zijn MA Kunstbeleid- en Management geïnteresseerd in het onderwerp vergrijzing onder het klassieke concertpubliek, omdat hij zelf als liefhebber merkte dat hij in de concertzaal weinig leeftijdsgenoten trof. In zijn thesis 'Een grijs publiek of een onbekend publiek?' voert Neuburger een inventariserend literatuuronderzoek uit naar onderzoeken die er tot op dat moment gedaan zijn naar de veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Neuburgers belangrijkste conclusie is dat de onderzoeken die op dat moment voorhanden zijn, nog geen volledig beeld geven van de vergrijzing van het publiek van klassieke concerten in Nederland. Neuburger concludeert ook dat de non-reguliere sector, zoals beschreven in paragraaf 1.2, in de meeste onderzoeken niet meegenomen wordt, waardoor een onvolledig beeld ontstaat. Daarnaast kan er volgens Neuburger meer onderzoek gedaan worden naar de mogelijke manieren om meer jong publiek te trekken voor klassieke concerten.⁷⁴

Tijdens haar MA Kunsten, Cultuur en Media aan de Rijksuniversiteit Groningen valt het Jacolien de Nooij op dat in onderzoeken over de geringe interesse van jongeren voor klassieke muziek juist de stem van de jongeren zelf ontbreekt. Klassieke concerten hebben een saai en suf imago bij veel jongeren, en in haar onderzoek 'Klassieke muziek tijdens de adolescentie' wil De Nooij onderzoeken hoe dat beeld tot stand komt. Meer kennis hierover kan waardevol zijn voor klassieke muziekinstellingen in hun pogingen om de vergrijzingstendens te keren. De belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat jongeren niet per se negatief tegenover klassieke concerten staan, maar dat ze verwachten dat het niet bij ze past. Volgens De Nooij is het aan docenten en muziekinstellingen om te laten zien dat klassieke concerten ook leuk kunnen zijn.⁷⁵

In 'Come together' doet Sophie van der Spek in het kader van haar MA Kunstbeleid en – Management aan de Universiteit Utrecht een onderzoek naar de betekenis van jongerenorganisaties voor concertzalen en orkesten. Doel van het onderzoek is om te zien hoe jongerenorganisaties

⁷³ Sligter, W. 2009. pg 26-27

⁷⁴ Neuburger, M. 2010. pg 64-66

⁷⁵ De Nooij, J. 2010. pg 63-66

concertzalen en orkesten kunnen helpen om meer jong publiek te trekken. Van der Spek gaat eerst in een uitgebreid bronnenonderzoek op zoek naar de mogelijke oorzaken die ten grondslag liggen aan de achterblijvende interesse van jongeren voor klassieke concerten. Op basis daarvan trekt ze de conclusie dat 'educatieve projecten, experimenten met nieuwe concertvormen en vernieuwingen in marketing en communicatie'⁷⁶ de drempel naar klassieke concerten voor jongeren kunnen verlagen. In het volgende deel van het onderzoek, gaat Van der Spek aan de hand van drie casestudies na op welke manier jongerenorganisaties een jong publiek aan zich binden. De conclusie van het onderzoek is dat een jongerenorganisatie concertzalen en orkesten kan helpen in het aantrekken van een jong publiek.⁷⁷

Hoewel de onderzoeken uiteenlopen in opzet en in het beoogde doel, maken de onderzoekers vaak gebruik van dezelfde bronnen. Voor de cijfers van de vergrijzing worden de publicaties van het Sociaal Cultureel Planbureau vaak aangehaald, en daarnaast de tabel van Duits onderzoeker Thomas K. Hamann⁷⁸. Opvallend is dat het essay 'Van hoge naar nieuwe kunst' van Hans Abbing in bijna elk onderzoek wordt aangehaald. Behalve in het onderzoek van Evert Beukhof, dat uit 2005 stamt, zijn alle theses verschenen in de jaren 2009, 2010 of 2011. Abbings essay was toen al verschenen gepubliceerd. Afstudeeronderzoeken- en theses spelen meestal in op een actueel probleem, en het feit dat vrijwel alle theses aan Abbing refereren, geeft aan dat Abbing een belangrijke rol speelt in de discourses over de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek. Het verschijnen van 'Van hoge naar nieuwe kunst', en het interview in het NRC Handelsblad dat een enorme discussie ontketende, is een katalysator geweest in de discourses rondom de veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten.

3.4 Internationale publicaties

Nederland is niet het enige land waar een afname in de publieke belangstelling voor klassieke concerten optreedt en een verandering in de leeftijdsopbouw van het concertpubliek te zien is. Dit onderzoek betreft weliswaar een analyse van de discourses over de Nederlandse situatie, toch wordt bij het behandelen van het wetenschappelijke discours ook gekeken naar enkele buitenlandse publicaties. In het kader van benchmarking wordt in de Nederlandse discourses af en toe gerefereerd aan buitenlandse publicaties, of wordt juist in het buitenland gebruik gemaakt van cijfers over de Nederlandse situatie.

⁷⁶ Van der Spek, S. 2011. pg 56

⁷⁷ Van der Spek, S. 2011. pg 58-59

⁷⁸ Hamann, T.K. In: Gembris, H. 2008. pg 202

Bij gebrek aan bezoekcijfers uit eigen land, maakte Duits onderzoeker Thomas K. Hamann voor een onderzoek naar generatie effecten in het bezoek aan klassieke concerten gebruik van de Nederlandse AVO-cijfers uit 1987, 1995 en 2003. Voor het onderzoek deelt hij de bevolking in op geboortjaar, in negen generaties. Per generatie heeft hij in kaart gebracht hoeveel procent van de bevolking in het afgelopen jaar minstens één keer een klassiek concert heeft bezocht (Tabel 3.1). Het interval tussen de generaties en de periodes is in alle gevallen 8 jaar. Per periode schuift elke generatie een balk naar rechts. Wat naar voren komt is een duidelijke golfbeweging met het zwaartepunt aan de rechterkant van de tabel, bij de oudere generaties.

Hamann gaat er vanuit dat wat voor het bezoek aan klassieke concerten in Nederland geldt, ook voor Duitsland op gaat. De onderzoekscijfers van Hamann worden zowel in Nederland als in Duitsland veel gebruikt om de veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten aan te tonen. Hamann's tabel is in het Nederlandse discours over de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek terecht gekomen doordat de Raad voor Cultuur de tabel gebruikte en als bijlage opnam in het adviesrapport 'Innoveren, vitaliseren'⁷⁹. Toen bekend werd bij leden van de Raad voor Cultuur dat de tabel van Hamann gebaseerd was op Nederlandse cijfers, hebben zij ervoor gekozen om deze tabel gebruiken in plaats van tabellen van het SCP. De tabel van Hamann laat een golfbeweging zien die de generatie effecten in het bezoek aan klassieke concerten visueel goed weergeeft. Hierdoor spreekt deze tabel meer tot de verbeelding dan de tabellen van het SCP. In de mastertheses van Neuburger en Van der Spek wordt de tabel overgenomen, daarbij verwijzend naar het rapport van de Raad voor Cultuur waarin hij voor het eerst in Nederland werd gepubliceerd.

Thomas K. Hamann wordt dikwijls in één adem genoemd met de Duitse musicoloog Heiner Gembris, die zijn cijfers voor meerdere essays gebruikte. Een daarvan is: 'Entwicklungsperspektiven zwischen Publikumsschwund und Publikumsentwicklung'⁸⁰ waarin Gembris schrijft over de in zijn ogen problematische trend van vergrijzing van het klassieke concertpubliek. De oorzaak is volgens hem dat de jongere generaties een andere muzikale opvoeding en muzikale socialisatie hebben gehad dan hun ouders, waardoor ze geen band hebben met klassieke muziek. Hij maakt gebruik van de cijfers van Hamann⁸¹ om aan te tonen dat het gaat om een generatie effect, en dat het niet waarschijnlijk is dat deze jongeren op latere leeftijd wel klassieke concerten zullen bezoeken. Gembris ziet de gebrekkige belangstelling van jongeren voor klassieke muziek als een groot probleem. Het ontwikkelen van nieuwe concertvormen ziet hij als één van de potentiële oplossingen.

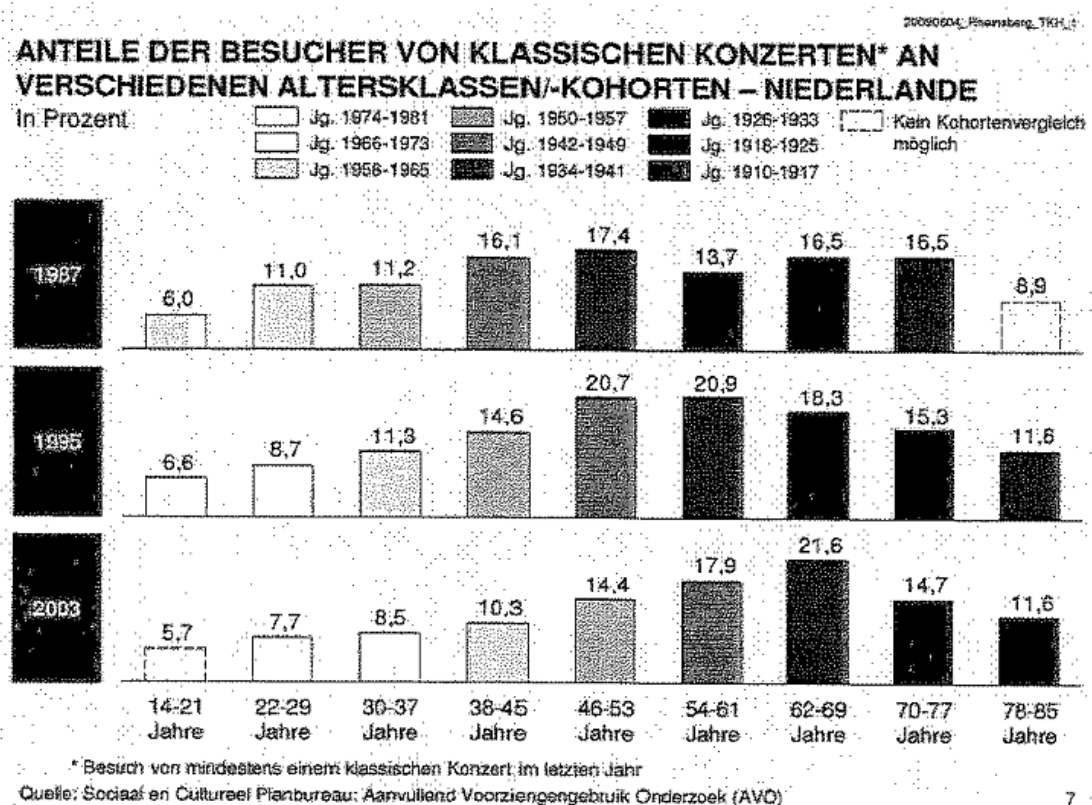
⁷⁹ Raad voor Cultuur. 2009. pg 36

⁸⁰ Gembris, H. In: Tröndle, M. 2009. pg 61-82

⁸¹ Hamann, T.K. In: Gembris, H. 2008. pg 202

Tabel 3.1⁸²

Het essay van Gembris is onderdeel van de publicatie 'Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form', onder redactie van muziek- en cultuurwetenschapper Martin Tröndle. Het boek bevat, naast een inleiding en essay van Tröndle zelf, bijdragen in essay of interviewvorm van nog tweeëntwintig auteurs met verschillende achtergronden. Onder de auteurs zijn cultuur- en muzikwetenschappers, sociologen, filosofen, communicatiewetenschappers, theaterwetenschappers, componisten en uitvoerende musici. Vanuit hun eigen perspectief geven zij hun inzicht op de veranderingen in leeftijdsopbouw onder het publiek van klassieke concerten, en het ontwikkelen van nieuwe concertvormen.⁸³ Het boek verscheen in 2009, en sindsdien wordt er ook in Nederlandse publicaties zoals de bovengenoemde mastertheses, naar verwezen.

Tröndle vindt dat de klassieke muziekervaring zijn relevantie heeft verloren, dat is te zien aan de afname van belangstelling van een jong publiek. Klassieke muziekinstellingen moeten volgens hem op zoek naar nieuwe concertvormen. Het doel van dit boek is om de discussie over nieuwe perspectieven op de opvoerings situatie bij klassieke concerten verder te voeren en vanuit

⁸² Hamann, T.K. In: Gembris, H. 2008. pg 202

⁸³ Tröndle, M. 2009. pg 11-17

verschillende kanten te belichten.⁸⁴ Voorafgaand aan de publicatie van dit boek hebben twee evenementen plaatsgevonden waarbij over hetzelfde onderwerp is gediscussieerd. Het gaat om het debat 'Zukunftkonzert: Musikvermittlung und Aufführungskultur' van het Niedersächsischen Ministerium für Wissenschaft und Kultur, dat in april 2008 plaatsvond, en 'Auf der Suche nach dem Publikum' van de Alfred Toepfer Stiftung F.V.S, dat in mei 2008 plaatsvond. In de inleiding verwijst Tröndle naar deze evenementen, enerzijds als inspiratiebron, anderzijds omdat sommige essays die in dit boek verschijnen in andere vorm reeds op één van die evenementen gepresenteerd zijn.⁸⁵ Enkele relevante essays worden hieronder uitgelicht.

In zijn eigen essay 'Von der Ausführungs- zur Aufführungskultur' verduidelijkt Tröndle de visie van waaruit hij dit boek tot stand heeft gebracht. Hij schrijft dat kunstbemiddeling zich teveel op educatie en marketing richt, terwijl de uitvoering van het klassieke concert onaangetaast blijft. Volgens hem ligt het probleem er bij dat jongeren de formele concertervaring niet aantrekkelijk vinden. De muziek zelf hoeft niet aangepast te worden, maar wel moet het concert meer als een esthetisch-sociale beleving gezien worden. De randvoorwaarden van het klassieke concerten zijn in de laatste jaren wel wat versoepeld, maar het grootste gedeelte van de klassieke concerten is qua vorm nog steeds traditioneel. De maatschappij is veranderd, volgens Tröndle, en de klassieke muziekpraktijk verandert niet snel genoeg mee. Hij raadt klassieke muzikinstellingen, en ook uitvoerende musici, aan om kritisch naar zichzelf te kijken, en veranderingen te durven doorvoeren. Alleen zo kan een 'musealisering' van het concertwezen voorkomen worden.⁸⁶

Kunstsocioloog Gerhard Schulze stipt in zijn bijdrage 'Die Erfindung des Musik Hörens' aan dat de beleving van het muziek luisteren enorm is veranderd door technologische vernieuwingen in de 20^e eeuw. Als resultaat daarvan is de muziekconsument in de 21^e eeuw op zoek naar unieke, onvergetelijke muzikale belevingen. Daar zou de klassieke muzieksector op moeten inspelen om meer en jonger publiek te trekken.⁸⁷ Sociologe en muzikwetenschapper Susanne Keuchel onderschrijft de trends die haar medeauteurs signaleren, en zet in haar stuk 'Vom High Tech zum Live Event' op een rijtje wat er volgens haar moet gebeuren om meer jong publiek te trekken. Ze is van mening dat de belangrijkste switch die de concertpraktijk moet maken is om een event-karakter te krijgen en bijzondere ervaringen te bieden. Daarnaast is het zaak om de financiële drempels te verlagen, betere marketing te bedrijven en tevens educatieve projecten te blijven uitvoeren. Een

⁸⁴ Tröndle, M. 2009. pg 9-10

⁸⁵ Tröndle, M. 2009. pg 9-11

⁸⁶ Tröndle, M. In: Tröndle, M. 2009. pg 21-44.

⁸⁷ Schulze, G. In: Tröndle, M. 2009. pg 45-52

kanttekening die zij daarbij plaatst is dat moet worden vermeden dat overal een evenement van gemaakt wordt. Dat zou juist de waarde en de bijzonderheid van het beleven tenietdoen.⁸⁸

Regisseur en theaterwetenschapper Matthias Rebstock vindt dat de concertervaring zich minder moet focussen op stilzitten en luisteren. In zijn essay 'Strategien zur Produktion vor Präsenz' pleit hij ervoor dat de lichamelijke dimensie van de opvoering meer wordt aangestipt, zoals dat bij populaire kunstuitingen wel gebeurt. Nu wordt dat bij klassieke concerten steevast genegeerd, maar dat past niet meer bij de tijdsgeest. Bezoekers willen deelnemen en niet toeschouwen.⁸⁹ Als voorbeeld van een uitwerking van een nieuwe concertvorm, interviewt Martin Tröndle tot slot DJ David Canisius over zijn succesvolle concept Yellow Lounge, waarbij klassieke muziek in een clubsetting wordt gespeeld en tegelijkertijd wordt gepresenteerd met DJ's. Op de Yellow Lounge avonden bereikt Canisius een publiek bestaande uit creatieve jongvolwassenen, tussen de 20 en de 40, die normaal gesproken niet vaak naar een klassiek concert zouden gaan.⁹⁰

3.5 Reflectie

In de vorige paragrafen is gekeken naar de manier waarop de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten ter sprake is gekomen in wetenschappelijke publicaties. Halverwege de 20^e eeuw zijn er al wetenschappers geweest die onderzoek deden naar het publiek van klassieke concerten, zoals Hugo de Jager en Wim Zweers in 1961. En er is ook wel eerder gekeken naar de leeftijd van bezoekers van klassieke concerten, maar het was de onderzoeksreeks van het Sociaal Cultureel Planbureau die de veranderingen in de leeftijdsopbouw van het publiek van traditionele kunstuitingen op de kaart zette. In de SCP publicaties van die onderzoeksreeks worden ook specifiek de cijfers van klassieke concerten in beeld gebracht en wordt aangegeven dat er sprake is van een vergrijzingstrend. Het wetenschappelijke discours over de veranderingen in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek begint dus met het opzetten van de onderzoeksreeks 'draagvlak voor cultuur'.

In de onderzoeken van het SCP wordt de vergrijzingstrend van het publiek van klassieke concerten weliswaar benoemd, er worden geen consequenties aan verbonden of aanbevelingen gedaan. De cijfers worden gepubliceerd en het is aan de lezer om daar al dan niet conclusies uit te trekken. Zoals onderzoekers van den Broek en De Haan zelf aangaven, in een terugblik op hun werk in 2010⁹¹ blijkt dat de rapportages van het SCP met voornamelijk cijfers en tabellen, in de culturele sector weinig tot de verbeelding spreken. Zonder context wordt de informatie gemakkelijk terzijde

⁸⁸ Keuchel, S. In: Tröndle, M. 2009. pg 83-102

⁸⁹ Rebstock, M. In: Tröndle, M. 2009. pg 143 - 152

⁹⁰ Canisius, D. In: Tröndle, M. 2009. pg 293-302

⁹¹ Broek, A van den. Haan, J. de. In: SCP 2010. pg 33-37

geschoven. Toen zij dezelfde informatie verwerkten in het essay 'Cultuur tussen competentie en competitie', waarin zij speculeerden over oorzaken en gevolgen van de tendensen die zij signaleerden, bemerkten zij dat dit in het professionele en publieke domein vaker werd opgepikt. Dit betekent echter niet dat de rapportages van het SCP door niemand werden gebruikt. Voor beleidsmakers zijn dit juist veelgebruikte bronnen, die dikwijls input leveren voor het cultuurbeleid. Omdat de onderzoeksreeks 'Draagvlak voor cultuur' is opgezet in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur & Wetenschap, zou het zelfs gezien kunnen worden als beleidsinstrument.

De publicaties van het SCP zijn erop gericht om trends in het cultuurbeleid te signaleren, en de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek is daar één van. De andere publicaties die in dit hoofdstuk behandeld zijn, hebben een andere insteek. Zij richten zich specifiek op de klassieke muzieksector. Omdat de cijfers over de veranderingen in leeftijdsopbouw al voorhanden zijn, is het niet meer zaak een trend te signaleren. Zij houden zich vooral bezig met het proberen te begrijpen van die trend, door te kijken naar mogelijke oorzaken ervan. Het wetenschappelijke discours heeft geen pragmatische toon, zoals bij het beleidsdiscours te zien was, maar richt zich op de theorie.

De verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten wordt door de verschillende auteurs ook op verschillende manieren benaderd. Hoewel het fenomeen door alle auteurs als problematisch wordt gezien, zijn er grote verschillen in de mate van urgentie die er aan wordt toegekend. Ook de verklaringen en voorgestelde oplossingen lopen uiteen. Smithuijsen signaleert in zijn proefschrift 'Een verbazende stilte', dat er weinig belangstelling is voor klassieke concerten onder jongere generaties, en vraagt zich af wat daar de oorzaak van is. Hij zoekt deze in een door hem uitgevonden fenomeen: 'zaalangst'. Een meer ontspannen en informele setting bij klassieke concerten zou er volgens hem voor zou kunnen zorgen dat jonge mensen zich meer op hun gemak voelen in de concertzaal.⁹² In de kern komen zijn ideeën overeen met die van Abbing. Een groot verschil is echter dat Abbing expliciet spreekt over de vergrijzing van het klassieke concertpubliek, en dit ziet als een uitermate problematische situatie, terwijl Smithuijsen een stuk minder fel en ideologisch van toon is. Daarbij mag echter niet vergeten worden dat er zeven jaar tussen de publicaties van Smithuijsen en Abbing zit. Waar Smithuijsen zoekt naar een verklaring voor een fenomeen, houdt Abbing een op persoonlijke aannames gebaseerd pleidooi voor de koers die hij denkt dat de klassieke muzieksector op moet gaan om de vergrijzingstendens tegen te gaan. 'Van hoge naar nieuwe kunst' is een aanklacht tegen de vastgeroeste etiquetteregels in de concertzaal en een pleidooi voor het openbreken van de formele setting en vorm van klassieke concerten. De aandacht die Abbing krijgt in het NRC Handelsblad zorgt ervoor dat zijn opvattingen onder de

⁹² Smithuijsen, C. 2001. pg 121-122

aandacht van de klassieke muzieksector wordt gebracht en dat zijn ideeën de grenzen van het wetenschappelijke discours overschrijden. Zijn betoog werkt als een katalysator voor het debat over de vergrijzing van het concertpubliek en dwingt professionals in de klassieke muzieksector zich te verhouden tot zijn woorden.

De veranderingen in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek bleek ook voor studenten een interessant onderwerp. In de behandelde afstudeeronderzoeken en -theses wordt gesproken over de vergrijzing van het publiek van klassieke concerten, een fenomeen dat expliciet bestempeld wordt als zijnde een probleem. Een afstudeerthese is natuurlijk kleiner van omvang dan een professionele wetenschappelijke publicatie, daardoor wordt er veelal voor gekozen om een bepaald aspect van het verschijnsel te belichten. Er wordt bijvoorbeeld een bepaalde mogelijke oplossing van de vergrijzing van het publiek van klassieke concerten uitgelicht en getest bij de doelgroep, zoals scholieren of jongvolwassenen. Op één onderzoek uit 2005 na, zijn alle behandelde afstudeeronderzoeken- en theses geschreven in 2009 of later. In de jaren daarvoor werden er aanzienlijk minder onderzoeken aan dit fenomeen gewijd, terwijl de SCP-cijfers al wel bekend waren. De toename in aandacht voor het onderwerp onder studenten is wellicht te verklaren door het verschijnen van de nieuwste SCP-cijfers in 2009⁹³. Aannemelijk is ook dat de aandacht die Minister Plasterk er in het beleid aan schonk en de discussie rondom de opvattingen van Hans Abbing hebben bijgedragen aan de populariteit van het onderwerp.

Dat er in het buitenland wordt nagedacht over dezelfde situatie, was te zien aan de publicaties uit Duitsland die besproken zijn. Bij gebrek aan cijfers uit eigen land maakte Hamann gebruik van de Nederlandse AVO-cijfers. Zijn onderzoek, alsmede het onderzoek waar Gembris de cijfers voor gebruikte, werd daardoor ook interessant voor Nederland, en zo ontstond een situatie van wederzijdse uitwisseling van gegevens. In publicaties van de Raad voor Cultuur en ook in veel afstudeerthesen word naar Hamann en Gembris verwezen, evenals naar de bundel over nieuwe uitvoeringsconcepten in de klassieke muziekpraktijk onder redactie van Tröndle.

Concluderend valt er te zeggen dat er twee publicaties zijn uit het wetenschappelijke discours die ook belangrijk zijn omdat zij zich niet alleen binnen het wetenschappelijke discours tot het fenomeen verhouden, maar de grenzen van het wetenschappelijk niveau overstijgen. Ten eerste gaat het om de SCP onderzoeksreeks 'Draagvlak voor cultuur'. De cijfers die hierin worden gepubliceerd vormen de argumentatie van vrijwel iedereen die het heeft over de vergrijzing van het klassieke concertpubliek, of het gebrek aan belangstelling van een jong publiek voor klassieke concerten. Daarnaast vormt de onderzoeksreeks een belangrijke bron van input voor het cultuurbeleid. Ten tweede gaat het om het werk van Hans Abbing. Zijn opvattingen, zoals geuit in

⁹³ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 49

het essay 'Van hoge naar nieuwe kunst' en verschillende artikelen in het NRC Handelsblad, hebben voor veel discussie gezorgd. Gesteld kan worden dat zijn publicaties als katalysator fungeren in het discours onder professionals in de traditionele klassieke muzieksector.

Een mankement dat ook in het wetenschappelijke discours niet wordt omzeild, is het feit dat er volledig van bezoekcijfers wordt uitgegaan die slechts het bezoek aan de grote en officiële accommodaties meetellen. Hier wordt in de verschillende publicaties ook geen melding van gemaakt bij het citeren van de cijfers. De onvolledigheid van het beeld dat gegeven wordt, wordt niet belicht.

4 Het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek.

Het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek is te omschrijven als het discours van iedereen die zich in zijn werkzaamheden bezig houdt met de live uitvoering van klassieke muziek. Dat zijn nogal wat mensen dus er is in dit discours sprake van een grote groep actoren. Het gaat om vertegenwoordigers en medewerkers van podia, concertzalen en orkesten; componisten en uitvoerende musici, en vertegenwoordigers van diverse sectorinstituten. Er is geen vaste structuur van het discours, zoals die er bij het beleidsdiscours wel is. Wel valt te constateren dat het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek wordt beïnvloed door het beleidsdiscours. Om de vier jaar worden er plannen gemaakt voor een nieuwe periode in het cultuurbeleid. De beleidsstukken die dan gepubliceerd worden dienen dikwijls als aanleiding voor nieuwe discussies of als input voor congressen in de sector. Tevens hebben maatregelen in het cultuurbeleid natuurlijk hun invloed op culturele instellingen.

4.1 Jong publiek? Leuk, maar niet noodzakelijk.

Ondanks de aandacht die Staatssecretaris Van der Ploeg er in zijn beleidsnotitie 'Cultuur als confrontatie'⁹⁴ aan besteedde, is de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten rond de eeuwwisseling nog niet echt een veelbesproken onderwerp onder professionals in de klassieke muzieksector. Toch zijn er vanaf die periode wel steeds momenten geweest waarop zij met het fenomeen geconfronteerd zijn. Bijvoorbeeld op het congres 'Heden en Toekomst in de kunsten van de 21^e eeuw' dat op 26 mei 2000 gehouden wordt door Kunsten '92, Vereniging voor Kunst, Cultuur en Erfgoed. Op dit congres zijn verschillende sprekers, waaronder kunstenaars van verschillende disciplines, directeuren van culturele instellingen, wetenschappers. Zo ook socioloog

⁹⁴ Ploeg, R van der. 1999. pg 11 – 12 en pg 71-76

Andries van den Broek, die o.a. voor het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) onderzoek doet naar cultureel draagvlak onder de Nederlandse bevolking. Enkele maanden daarvoor was de nieuwste SCP publicatie *'Het bereik van de kunsten'*, van SCP collega's Jos de Haan en Wim Knulst verschenen, waarin o.a. wordt gesteld dat er sprake is van een verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van de traditionele podiumkunsten (toneel, klassieke concerten, opera/operette en klassiek ballet).⁹⁵ In zijn congresbijdrage verwijst Van den Broek naar de cijfers van de SCP publicatie. Hij vertelt dat er sprake is van een vergrijzing van het publiek, die gezien kan worden als een bedreiging voor de sector. *'Als de jongeren van nu bij het klimmen der jaren op de hun vertrouwde populaire cultuur georiënteerd blijven, bestaat de kans dat het publiek van traditionele kunsten op den duur vergrijsd en slinkt.'*⁹⁶ Volgens Van den Broek ligt het niet voor de hand te verwachten dat jongvolwassenen op latere leeftijd hun vrijetijdsbesteding plotseling om zullen gooien en meer tijd aan kunst gaan besteden. Zoals eerder is benoemd, spreken cijfers en tabellen niet altijd tot de verbeelding van professionals in de culturele sector, maar zelfs deze toelichting, en expliciete waarschuwing van Van den Broek, leiden bij de aanwezigen niet tot veel opschudding.

Twee jaar later, in 2002, organiseert de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouw Directies (VSCD) een Congres over 'Trends in de Podiumkunsten'. Daar wordt uitdrukkelijk gesproken over demografische trends, zoals de vergrijzing onder de Nederlandse bevolking. In een debat over de vrijetijdsbesteding van verschillende generaties wordt door diverse professionals bevestigd dat de oudere generaties het grootste aandeel hebben in de bezoekersaantallen, en dat jongeren veelal wegblijven. Ook hier worden geen zorgen geuit over deze ontwikkeling, maar wordt in de verdere discussie juist besproken hoe het best te profiteren van de 'booming business' die de 50 plussers op zullen leveren. De vergrijzing in de Nederlandse samenleving wordt gezien als een positieve ontwikkeling voor de podiumkunsten en de focus in het publieksbereik wordt juist op de oudere generaties gericht.⁹⁷

Dat er door sommige culturele instellingen wel degelijk wordt nagedacht over manieren om een nieuw en jonger publiek naar de concertzaal te bewegen, blijkt uit het artikel 'Opgeleukt concert moet breed publiek trekken' van Trouw journaliste Sandra Kooke van 13 september 2002. Zij beschrijft daarin hoe programmeurs en directeuren van verschillende concertzalen allerlei alternatieve programma's uitproberen in de zoektocht naar een jonger publiek. Van het houden van extra cursussen en inleidingen, tot het toevoegen van theatrale monologen en videoschermen. Van het houden van concerten op buitenlocaties, tot het erbij halen van rappers of Marco Borsato. De term 'opleuking' geeft al aan dat de verslaggeefster zelf niet al te enthousiast is over deze

⁹⁵ Haan, J de. Knulst, W. 2000. pg 32-33

⁹⁶ Broek, A van den. In: Kunsten'92, 2000 pg 63

⁹⁷ VSCD, 2003. Pg 12

ontwikkeling, die volgens haar ten koste zou gaan van de muziek, maar de betrokkenen gaan daar tegenin. *'Het gaat niet om opleuken, maar we moeten ervoor zorgen dat een concert meer is dan 'het kijken naar een cd. [...]Er zijn erg veel mensen die van klassieke muziek houden, maar negentig procent daarvan komt nooit in een concertzaal.'*⁹⁸ Aldus Hans Onno van den Berg, toenmalig directeur van de VSCD. Martijn Sanders, ten tijde directeur van het Concertgebouw Amsterdam, geeft te kennen dat zijn educatieve projecten er vooral op gericht zijn om de jeugd, een moeilijke doelgroep, meer naar de concertzaal te krijgen. Daarnaast kan het mensen met een latente interesse voor klassieke muziek extra houvast bieden in het maken van hun keuzes. Daarbij wordt de muziek inhoudelijk niet aangetast. De optimale artistieke kwaliteit staat voorop. Programmeur van De Oosterpoort in Groningen, Yvonne van den Berg, introduceert de 'Smithuijsen Serie', naar aanleiding van het proefschrift 'Een verbazende stilte' van Cas Smithuijsen. Het idee achter deze reeks is om in de concertzaal een ontspannen en informele sfeer te laten ontstaan. Hiermee wil ze een drempel weghalen voor nieuw publiek. Ook Van den Berg houdt vol dat de kwaliteit van de concerten er niet onder zal leiden.⁹⁹

Opvallend is dat H.O. van den Berg, Sanders en Y. van den Berg allen aangeven dat de initiatieven om nieuw en jonger publiek te trekken niet worden ingegeven door de noodzaak over teruglopende bezoercijfers, maar uit de wenselijkheid van een divers publiek. Ze benadrukken de wens om de concertzaal meer een afspiegeling van de samenleving te laten zijn en proberen daar met deze initiatieven wat aan te voldoen. *'Natuurlijk hopen we dat zij in de toekomst ons publiek blijven, maar we doen het niet uit wanhoop over teruglopende cijfers.'*¹⁰⁰ Aldus Sanders. Marcel Mandos, artistiek directeur van het Noord-Nederlands Orkest, waar rappers worden verbonden aan Beethoven, en Techno aan Minimal Music, geeft zelfs te kennen dat het hem helemaal niet te doen is om nieuw publiek binnen te halen. De concerten zijn artistieke experimenten. De pogingen om een nieuw en jong publiek te enthousiasmeren voor klassieke concerten strookt wel met het beleid van Staatssecretaris Van der Ploeg, maar tegelijkertijd is er van diens zorgen over een vergrijzing van het publiek niets te merken. Over de toekomst van publieksbereik van klassieke concerten maken zowel Kooke als de geïnterviewden zich niet druk. Ze constateren geen afname in de bezoekersaantallen. *'De situatie is helemaal niet problematisch.'*¹⁰¹ Aldus H.O. van den Berg.

De bovenstaande voorbeelden zijn dan ook meer uitzondering dan regel. In de jaren die volgen, is de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten eigenlijk geen onderwerp van discussie. Sectorinstituten besteden er op hun jaarlijkse congressen geen specifieke

⁹⁸ Kooke, S. 2002

⁹⁹ Kooke, S. 2002

¹⁰⁰ Kooke, S. 2002

¹⁰¹ Kooke, S. 2002

aandacht aan. Ze focussen zich op andere onderwerpen, zoals bezuinigingen, subsidies en de herinrichting van het bestel. Hetzelfde geldt voor andere debatten en plaatsen van discussie. Er wordt wel veel gesproken over de scheefgroei tussen aanbod en afname in de podiumkunsten, maar dit wordt voornamelijk gezien als een knelpunt tussen de aanbieders en de podia. Er is weliswaar geconstateerd dat er sprake is van een vergrijzing onder de bezoekers van klassieke concerten, en er zijn cijfers van het SCP beschikbaar die de trend bevestigen. Maar doordat de totale bezoekersaantallen niet afnemen, lijkt er geen druk op de ketel te staan.

4.2 Groeiend besef.

De publieksvraag blijft de professionals in de klassieke muzieksector echter wel bezighouden. Het in 2005 verschenen onderzoeksrapport 'Cultuurminnaars en Cultuurmijders' van het SCP brengt weer nieuwe cijfers over het bezoek aan klassieke concerten aan het licht.¹⁰² Hoewel ook in dat rapport bevestigd wordt dat de veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek nog steeds voortzetten, wordt daar nog niet specifiek aandacht aan besteed. Wel wordt besloten dat het tijd is voor collectieve promotie voor klassieke concerten. In dat kader wordt in 2005 voor het eerst de Klassieke Muziekweek georganiseerd. Het idee daarachter is om het publieksbereik van klassieke concerten te vergroten en nieuwe publieksgroepen naar de concertzaal te trekken. De veranderingen in de leeftijdsopbouw van het publiek lijken daar geen specifieke rol bij te spelen. De focus van de Klassieke Muziekweek is de 'thuisluisteraar', die al van klassieke muziek houdt, maar niet vaak naar de concertzaal gaat.¹⁰³ Over leeftijd wordt niet gesproken.

Uit andere publicaties blijkt echter ook dat er in de sector vaker wordt nagedacht over de verhouding met het publiek en hoe die eventueel beter zou kunnen. In 2007 opent November Music, tijdens het internationale festival voor actuele muziek, een discussie over de toekomst van de concertpraktijk, door een bundel essays uit te geven onder de titel 'Einde Oefening?' Hierin geven verschillende professionals uit de muziekpraktijk hun mening over de stelling dat de concertpraktijk van de kunstmuziek zijn langste tijd heeft gehad. Het publieksbereik van klassieke concerten speelt hier een grote rol in, en in enkele bijdragen wordt verwezen naar de veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek. Hoewel November Music een festival is voor hedendaagse klassieke muziek, wordt in enkele essays gesproken over traditionele klassieke concerten. Om die reden is ervoor gekozen deze essays in dit hoofdstuk te behandelen.

¹⁰² Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2005. pg 51

¹⁰³ Bureau Promotie Podiumkunsten, 2007. pg 1

Pieter Prick, werkzaam geweest als programmamaker klassiek bij de AVRO en algemeen directeur van het Orkest van het Oosten, vindt dat de publieksvraag een centrale rol speelt in het probleemveld rondom de toekomst van de concertpraktijk. De veranderingen in leeftijdsopbouw van het concertpubliek zijn hem opgevallen. Hij vindt het problematisch dat jongere generaties minder belangstelling voor klassieke concerten hebben. Volgens hem ligt de oorzaak van het probleem bij het gebrek aan muziekonderwijs vanaf de jaren tachtig. Hierdoor groeiden generaties op zonder in aanraking te komen met klassieke muziek, en dit heeft invloed op het klassieke concertbezoek van nu. *'Zonder voortraject van goed functionerende muziekscholen, muziekes op school en het thuisfront, holde het gebrek aan vaardige muzikale taalkennis de belangstelling uit, waardoor een deel van het publiek het liet afweten. Het resultaat: vergrijzing van publiek in snel tempo.'*¹⁰⁴ Prick pleit voor het belang van educatie. Muziekinstellingen moeten eigentijdse educatieve projecten ontwikkelen, en aangezien het een landelijke kwestie betreft, moet de overheid bereid zijn om muziekes weer verplicht te stellen op basisscholen. Als dat gebeurt, dan komt het volgens Prick wel in orde met de toekomst van de concertpraktijk.¹⁰⁵

Joy Arpots, o.a. werkzaam geweest als programmeur bij o.a. Doornroosje en Chassé Theater, en artistiek leider van Muziekcentrum Vredenburg, vraagt zich in zijn bijdrage af wat de huidige praktijken in de concertzaal nog te bieden hebben. Het traditionele aanbod is te stijf en bovendien wordt altijd hetzelfde repertoire gespeeld. Je moet ervoor gestudeerd hebben om er nog van te kunnen genieten, gewoon luisteren mag niet meer. Daarnaast is er volgens Arpots een aanbod ontstaan wat krampachtig hip en populair probeert te doen. Daarvoor wordt vaak niet naar het eigen werk gekeken, maar allerlei inbreng van buitenaf gehaald. Waarschijnlijk doen de orkesten, ensembles en concertzalen dat liever helemaal niet. Maar onder druk van het ministerie, dat roept dat het publiek elitair en niet divers genoeg is, moet ineens een nieuw en jong publiek bereikt worden. Arpots wil af van de krampachtige pogingen om een ander publiek te trekken, maar pleit ervoor om met verrassende concertformules in te spelen op de wensen van de grote groep thuisluisteraars. Een uitdieping van de concertervaring kan hen overhalen wel naar de concertzaal te komen. Uit de houding van Arpots blijkt dat er een spanningsveld zit tussen de beleidsmakers en de muziekprofessionals. Het stoort hem zeer hoe sommige van zijn collega's naar de pijpen dansen van de beleidsmakers in plaats van zelf na te denken over zinvolle manieren om meer mensen enthousiast te maken voor klassieke concerten.¹⁰⁶

Ook al heeft Arpots zelf een hekel aan krampachtige hippe concerten, het feit dat hij ze noemt geeft aan dat diverse orkesten, ensembles en concertzalen pogingen ondernemen om een

¹⁰⁴ Prick, P. In: Graat, K. 2007. pg 28.

¹⁰⁵ Prick, P. In: Graat, K. 2007. pg 25-32.

¹⁰⁶ Arpots, J. In: Graat, K. 2007 pg 15-24

nieuw en jonger publiek te trekken. Gabriel Oostvogel, directeur van Concert- en Congresgebouw De Doelen, geeft in november 2006 in een artikel in de Volkskrant aan dat er wordt nagedacht over manieren om van het suffe en saaie imago van klassieke concerten af te komen. Concrete oplossingen zijn er nog niet, maar er wordt met name gedacht in de richting van speciale programmering, zoals cross-overs of educatieve projecten.¹⁰⁷

Te zien is dat de klassieke muziekprofessionals in beweging zijn gekomen en zich steeds meer met het publiek bezig houden. Er wordt ineens van alles uit de kast gehaald, zowel individueel als collectief, om nieuwe publieksgroepen naar de concertzaal te halen. Hier en daar valt de term ‘vergrijzing van het concertpubliek’, maar niet iedereen is daar mee bezig, en er zijn ook diverse andere motivaties gegeven om nieuw publiek aan te trekken. De vraag is in hoeverre de professionals er op dit moment van overtuigd zijn dat het nodig of zelfs noodzakelijk is om nieuw en jong publiek aan te trekken, of dat zij het wellicht slechts doen omdat er vanuit het cultuurbeleid op gestuurd wordt. Als het niet door het beleid was ingegeven, hadden zij zich er dan ook op gericht?

4.3 Collectief optreden

Vanaf 2009 wordt de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek toch een steeds meer besproken fenomeen, en kunnen ook de professionals in de sector er niet meer omheen. Het nieuwe SCP rapport ‘Cultuurbewonderaars en Cultuurbeoefenaars’ met daarin wederom cijfers die de trend bevestigen, verschijnt aan het begin van dat jaar.¹⁰⁸ Minister Plasterk vraagt de Raad voor Cultuur om advies over de vergrijzing van het concertpubliek. In zijn adviesaanvraag zegt Plasterk te zijn gedreven door de cijfers van het SCP, maar ook door de recente discussie in het NRC Handelsblad die ontstaan is rondom de opvattingen van Hans Abbing.¹⁰⁹ In het vorige hoofdstuk is reeds beschreven wat Abbings publicaties onder de professionals in de traditionele klassieke muziek hebben losgemaakt.

Het is eveneens in 2009 dat de vanuit de professionals ook de eerste stappen worden gezet voor een collectief actieplan. In April 2009 bericht de stuurgroep Klassieke Muziekweek, namens Bureau Promotie Podiumkunsten (BPP) de VSCD, de Vereniging Nederlandse Muziek Ensembles (VNME) en het Contactorgaan Nederlandse Orkesten (CNO), de sector over opkomende veranderingen in de Klassieke Muziekweek. Onderzoek heeft nieuwe inzichten gebracht over het publiek en het potentieel publiek, en op basis daarvan is het voornemen ontstaan om in 2010 met een *‘gefundeerd en uitgewerkt nieuw plan aan de slag te gaan om de Klassieke Muziek in Nederland*

¹⁰⁷ Lange, H de. 2006.

¹⁰⁸ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 50

¹⁰⁹ Plasterk, R. 2009. pg 2

*de plaats terug te geven die ze verdient.*¹¹⁰ Als reactie daarop heeft de ‘Stuurgroep Promotie Klassieke Muziek’, onder leiding van Stef Collignon, besloten om, met inbreng van IDTV, overleg te voeren over de wijze waarop collectieve promotie van klassieke muziek het beste vormgegeven kan worden. Het besef dat nieuw publiek aangetrokken moet worden, en dus de noodzaak voor collectieve promotie van klassieke concerten, is de afgelopen jaren gegroeid, aldus de stuurgroep in een bericht aan de leden van de VSCD, VNME en het CNO in oktober 2009.

De stuurgroep Promotie Klassieke Muziek schrijft het probleem van publiekerosie al enige jaren te onderkennen, maar nu geconcludeerd kan worden dat de Klassieke Muziekweek er niet in is geslaagd het tij te keren, vinden zij dat het tijd is voor nieuwe initiatieven. De veranderingen in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, en de vergrijzingstrend die daarin te zien is wordt door hen als een grote bedreiging gezien. Het huidige publiek zal over een aantal jaar immers niet meer als vanzelfsprekend vervangen worden door een nieuwe generatie klassieke muzikliefhebbers. *‘We zullen actief jongere generaties bij de klassieke muziek moeten betrekken om ook in de toekomst verzekerd te zijn van voldoende publiek.’*¹¹¹ Naast collectieve promotie is de Stuurgroep Promotie Klassieke Muziek ook van mening dat muziekeducatie kan bijdragen aan het stimuleren van het draagvlak voor klassieke concerten onder jongere generaties. Hun eigen plan van aanpak richt zich echter specifiek op de collectieve promotie. Het project dat hieruit voortkomt is M+RE¹¹². M+RE wordt op 6 april 2010 aan betrokkenen gepresenteerd in het Concertgebouw Amsterdam, en nogmaals aan de sector in bredere zin op het VSCD-congres Podiumkunsten 2010.

Doelstelling van het project M+RE is om met name hoogopgeleide jongvolwassenen (20-39 jaar) met een latente interesse voor klassieke muziek verder aan te spreken op die interesse en zodanig te stimuleren dat zij vaker naar de concertzaal komen. Om dit te bereiken zal M+RE klassieke concerten onder de aandacht brengen die door vorm of inhoud beter aansluiten bij de belevingswereld van de doelgroep. M+RE produceert zelf geen concerten, maar fungeert als een concertagenda en keurmerk. Volgens de oorspronkelijke planning gaat M+RE van start in het najaar van 2010. Om organisatorische redenen loopt het project echter vertraging op. Begin 2012 maakt het project een doorstart onder de naam GoClassic, met Bureau Promotie Podiumkunsten als uitvoerende organisatie. Tot een lancering komt het echter weer niet, en het project is voor onbepaalde tijd uitgesteld. Ondanks dat M+RE/GoClassic tot op heden niet in de praktijk gebracht is, is het opzetten van het project wel het eerste duidelijke signaal van de sectorinstituten geweest, dat de vergrijzing onder het publiek van klassieke concerten aandacht verdient. Dat men kan spreken van een serieus probleem. Hiervoor werd er weinig aandacht besteed aan de veranderingen in

¹¹⁰ Bureau Promotie Podiumkunsten, 2009. pg 1.

¹¹¹ Stuurgroep Promotie Klassieke Muziek, 2009. pg 1

¹¹² Stuurgroep Promotie Klassieke Muziek, 2009. pg 2

leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek of werd het niet als iets problematisch beschouwd. Er werd eerder wel aandacht besteed aan het bereiken van nieuwe publieksgroepen, vaak ook met een focus op jongeren, maar dat werd niet specifiek gerelateerd aan de vergrijzing van het concertpubliek, zoals dat nu wel gebeurt.

4.4 Hoe nu verder?

Anno 2012 is de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten een veelbesproken fenomeen onder professionals in de sector. En in tegenstelling tot eerdere periodes wordt het nu sector breed gezien als een problematische trend. Johan Idema, o.a. muziekmarketeer en cultureel adviseur, en Miranda van Drie, o.a. directeur van het NJO, publiceren beide in 2012 een boek waarin dit fenomeen een rol speelt. Idema's 'Present! Rethinking Live Classical Music' gaat over de afname van het publieke draagvlak voor klassieke muziek, met name door de jongere generaties. Brits schrijver en 'cultural commentator' Norman Lebrecht schrijft het voorwoord en spreekt daarin over de 'greying of the audience'. Volgens Lebrecht wordt een jong publiek niet afgeschrikt door de benodigde concentratie voor een klassiek concert, of de prijs van een entreebewijs. De reden waarom ze niet komen is volgens hem omdat de rigide en stoffige 'concert rituals' niet aanspreken. 'The concert hall atmosphere is about as lively as a cruise liner, and its intellectual magnetism as potent as a pension plan.'¹¹³ Zijn aanbeveling aan de sector is: innovatie.¹¹⁴ Dit strookt met Idema's eigen visie op de klassieke concertpraktijk. Hij vindt ook dat klassieke concerten weer levendig gemaakt moeten worden, willen ze met succes een nieuw en jonger publiek aantrekken. Daarvoor moet nagedacht worden over de presentatievormen van het concert. In zijn boek toont hij een groot scala aan voorbeelden van klassieke concerten waarbij 'out of the box' gedacht wordt.¹¹⁵

In haar publicatie 'Erfgoed of innovatie. De toekomst van het orkestbedrijf' wil Miranda van Drie de volgende vraag proberen te beantwoorden: 'Wat is de rol van klassieke muziek in de samenleving in 2030?' Ze maakt het concreter door zich af te vragen wat de rol van de orkestensector is in de samenleving in 2030. Zijn mensen dan nog steeds geïnteresseerd? Om inzicht te verwerven over deze vragen, interviewt zij een aantal mensen die betrokken zijn bij de klassieke muzieksector.¹¹⁶ De meeste van hen zijn zelf ook professionals in de sector, anderen zijn tevens op academisch gebied betrokken bij klassieke muziek. Aan de hand van deze interviews wordt duidelijk dat er diverse visies bestaan over de manier waarop de orkestensector de interesse van het publiek weer kan aanwakkeren en vasthouden. Meer dan de antwoorden op de vragen die

¹¹³ Idema, J. 2012. pg 34

¹¹⁴ Idema, J. 2012. pg 32-36

¹¹⁵ Idema, J. 2012. pg 40-44

¹¹⁶ Drie, M van. 2012. pg 1-2

Van Drie hen stelt, zijn de uitspraken die deze mensen in de interviews doen relevant voor deze analyse.

Musicologe en lid van de commissie muziek van de Raad van Cultuur Philomeen Lelieveldt geeft aan dat, hoewel de interesse in klassieke concerten niet dooft, er inderdaad wel een verschuiving in de belangstelling te zien is. Ze erkent dat het uitblijven van aanwas onder de jongere generaties in de toekomst een probleem zal vormen voor de klassieke muzieksector. De oplossing ligt voor haar in het verbeteren van muzikeducatie, zodat de opgroeiende generaties meer en beter met klassieke muziek in aanraking komen. Daarbij mag de focus liggen op het daadwerkelijk overdragen van kennis over klassieke muziek, en niet alleen op de beleving en ervaring. Om een dergelijke educatieve missie te laten slagen, is het belangrijk dat er meer uitwisseling en samenwerking tussen instellingen gaat plaatsvinden. Nu is er juist nog te vaak sprake van competitie, aldus Lelieveldt.¹¹⁷

Oud Concertgebouwdirecteur Martijn Sanders vindt dat het laten horen van de westerse klassieke traditie nog steeds de core business moet zijn. Mits dat niet aangetast wordt, kan wel gekeken worden naar manieren om nieuwe publieksgroepen te bereiken. In de presentatie van klassieke concerten kan wellicht het één en ander veranderen, maar meer dan dat vindt hij dat er geïnvesteerd moet worden in muzikeducatie. Rob Strevelaar¹¹⁸, directeur van het Nederlands Philharmonisch Orkest en het Nederlands Kamerorkest, is eveneens van mening dat het product van het klassieke concert op zich deugt, maar hij vindt dat het niet altijd op de meest aansprekende manier wordt aangeboden. Te lang is er volgens hem pas op de plaats gemaakt in de sector, terwijl iedereen eigenlijk wel wist dat er dingen moesten veranderen. Inmiddels is de situatie urgenter. Onder druk van de aanstaande bezuinigingen, en de noodzaak om de eigen inkomsten te verhogen, is het belangrijker dan ooit om ervoor te zorgen dat de zalen vol zitten. Strevelaar ziet dat, nu het water hen aan de lippen staat, veel culturele instellingen met ideeën komen. Zelf doet zijn organisatie dat ook. *'Inmiddels hebben we veel positieve ervaringen. Recentelijk speelden we in poptempel Paradiso. Niet met Music for Millions of met free-drinks, maar gewoon met een serieus repertoire en topmusici op het podium.'*¹¹⁹ Van groot belang bij het aantrekken van nieuwe publieksgroepen is ook volgens hem dat er een blijvende aandacht is voor muzikeducatie. Johan Idema¹²⁰ is ook één van de geïnterviewden. Net als in zijn eigen boek, pleit hij in het gesprek met Van Drie voor innovatie in de sector, zowel in presentatievormen als in repertoire. Het is volgens hem van groot belang dat mensen tussen de 20 en de 40 gestimuleerd worden concerten te bezoeken, en daarvoor is het nodig om optimale belevenissen te creëren. Dat educatie ook kan

¹¹⁷ Drie, M van. 2012. pg 8-17

¹¹⁸ Drie, M van. 2012. pg 66

¹¹⁹ Drie, M van. 2012. pg 69

¹²⁰ Drie, M van. 2012. pg 46.

bijdragen aan het creëren van draagvlak, daar is Idema het met veel van zijn medegeïnterviewden over eens, maar dan moeten er voor zowel kinderen als volwassenen educatieve programma's zijn. Hoogleraar innovatie, Jeff Gasperz¹²¹, schaart zich aan de zijde van Idema, wanneer hij zegt dat de orkesten hun publiek meer moeten verleiden. Er is een grote behoefte aan muzikale beleving, en daar moeten de orkesten een plek in zien te verwerven door het publiek aan te spreken met innovatieve projecten. Leo Pot¹²², toenmalig directeur van Theaters Tilburg, vindt eveneens dat er een hoop moet veranderen in de sector. Het klassieke repertoire is heel traditioneel, en daar hebben veel generaties niks mee. Het eigen kamerorkest Magogo, dat o.a. cross-overs speelt en de muziek verrijkt met visuele elementen, is enkele jaren geleden opgericht om de belangstelling voor klassieke muziek onder jongere generaties te stimuleren. Onbegrijpelijk waren de reacties vanuit de sector volgens Pot. *'Iedereen zat nog in de ontkeningsfase en zei dat het logisch was dat er geen jongeren in de zaal zaten omdat die hun smaak nog moeten ontwikkelen. Maar het ging mij er niet om dat er geen twintigers in de zaal zaten, het ging mij erom dat er ook geen veertigers zaten.'*¹²³ Dat er tegenwoordig meer bereidheid is om te innoveren is logisch volgens Pot: *'Onder druk wordt alles vloeibaar.'*¹²⁴

4.5 Reflectie

In de voorgaande paragrafen is gekeken naar het discours over de verandering in leeftijdsopbouw van het concertpubliek onder professionals in de klassieke muzieksector in de periode van 2000 tot heden. Er is weergegeven hoe het fenomeen in die periode langzaam een plek heeft verworven in de sector. In de komende paragraaf volgt een reflectie daarop.

Hoewel er vanaf 2000 SCP-cijfers bekend zijn die aantonen dat er een verandering in de leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten plaatsvindt, wordt er onder de professionals in de klassieke muzieksector lange tijd nauwelijks aandacht aan besteed. Wanneer het wel ter sprake komt wordt het niet gezien als een zorgelijke ontwikkeling. Het feit dat het publiek van klassieke concerten veroudert, wordt als normaal en logisch beschouwt. Zoals blijkt uit het artikel van Sandra Kooke zijn er wel concertzalen en orkesten die nieuwe initiatieven uitproberen die gericht zijn op jongere generaties. Daarbij wordt echter stevast benadrukt dat het niet uit een gevoel van noodzaak of urgentie over bezoekersaantallen gedaan wordt. Tevens zijn deze initiatieven eerder uitzondering dan regel.¹²⁵ Door de vergrijzing onder de Nederlandse bevolking

¹²¹ Drie, M van. 2012. pg 28

¹²² Drie, M van. 2012. pg 56

¹²³ Drie, M van. 2012. pg 61

¹²⁴ Drie, M van. 2012. pg 63

¹²⁵ Kooke, S. 2002.

wordt er door sommigen in de sector juist extra gefocust op de oudere generaties. Zij zijn een kansrijke publieksgroep. Verder is de sector voornamelijk bezig met interne zaken als subsidies, bezuinigingen en de herinrichting van het bestel. Omdat er effectief geen veranderingen in het publieksbereik van klassieke concerten te zien zijn, ligt de focus niet op publiekszaken.

Halverwege de jaren '00 begint daar toch verandering in te komen. In 2005 worden de nieuwste cijfers van het SCP gepubliceerd¹²⁶, en het cultuurbeleid blijft het aantrekken van nieuwe publieksgroepen stimuleren. In de sector is te zien dat de focus meer op het publiek komt te liggen. De concerten, educatieve programma's en andere initiatieven die erop gericht zijn een breder publiek naar klassieke concerten te trekken, worden talrijker. Tevens wordt een nieuw collectief promotiemiddel voor klassieke concerten opgericht: de Klassieke Muziekweek. De meeste initiatieven die in deze periode worden ondernomen om nieuwe publieksgroepen aan te trekken, doen dat echter niet specifiek uit zorgen over de veranderende leeftijdsopbouw van het concertpubliek. Jongeren zijn ook niet altijd de doelgroep. De Klassieke Muziekweek richt zich bijvoorbeeld op de 'thuisluisteraar'. De vraag is of de klassieke muziekinstellingen initiatieven tot het ontwikkelen van nieuwe publieksgroepen opzetten omdat zij daar zelf de noodzaak van inzien, of omdat zij daar door het cultuurbeleid toe worden aangezet.

Enkele jaren later lijkt het dan toch ook tot de professionals door te dringen dat de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek een fenomeen is waar zij zich toe zullen moeten verhouden. Aangemoedigd door de SCP-cijfers van 2009¹²⁷, de zorgen van Minister Plasterk, en de verspreiding van de opvattingen van Abbing, dringt de term 'vergrijzing van het concertpubliek' eindelijk echt door tot de klassieke muziekinstellingen. Uit evaluaties van de Klassieke Muziekweek blijkt dat het een weinig effectief middel is om een jonger publiek aan te trekken, dus wordt het initiatief genomen voor een nieuw collectief promotiemiddel. Met de ontwikkeling van project M+RE geven de betrokken sectorinstituten een belangrijk signaal: De vergrijzing van het publiek voor klassieke concerten is een problematisch verschijnsel, en daar moet iets aan gedaan worden. Dat M+RE/GoClassic vooralsnog niet is gerealiseerd, is uiteraard een minder gunstige ontwikkeling. Desalniettemin is, vanwege het feit dat de sectorinstituten nu actie ondernemen tegen de vergrijzing van het publiek van klassieke concerten, het fenomeen definitief op de kaart gezet.

Na jaren waarin de klassieke muzieksector zich weinig zorgen maakte over haar voortbestaan, lijken de dreigingen ineens van alle kanten te komen. De overheid kondigt fikse bezuinigingen aan terwijl cijfers over de afname van belangstelling voor klassieke concerten onder een grote groep Nederlanders overal worden geciteerd. De behoefte om na te denken over de

¹²⁶ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2005. pg 51

¹²⁷ Broek, A van den. Haan, J de. Huysmans, F. 2009. pg 50

toekomst van de sector stijgt, iets wat ook te zien is in de toename van het aantal congresbijdragen en publicaties die hierover gaan. De vergrijzing van het concertpubliek speelt daar dikwijls een grote rol in. In deze fase van het discours wordt er onder de professionals vooral veel gediscussieerd over het fenomeen. Wat zijn de oorzaken en wat zijn de mogelijke oplossingen? De meest gehoorde oplossingen zijn het verbeteren van muzikeducatie, het innoveren van concertvormen en het innoveren van het concertrepertoire. In vele gevallen zijn het individuen die hun eigen mening over het fenomeen uiten. De oplossing die in de ogen van de spreker het meest effectief is, wordt aangedragen. Zo nu en dan wordt een onderzoek of uitspraak van een onderzoeker aangehaald om de argumenten voor een mogelijke oorzaak kracht bij te zetten, maar verder gaat de onderbouwing meestal niet. Objectievere pogingen om te zoeken naar oorzaken vinden onder de professionals niet plaats. Op dit moment proberen de verschillende podia, ensembles en orkesten naar eigen inzicht allerlei oplossingen uit. Wellicht ontstaan er weer nieuwe ideeën over de juiste oorzaak en oplossing van de vergrijzing van het concertpubliek, en leidt dat tot nog meer initiatieven. Bij een gebrek aan onderzoek, is er over het effect ervan nog weinig te zeggen. Of één van deze mogelijke oplossingen de juiste zal blijken, of wellicht een combinatie van ideeën.... De tijd zal het uitwijzen.

Binnen het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten hebben met name de sectorinstituten een aanwakkerende rol gespeeld. Praktisch gezien omdat veel van het discours plaatsvindt op door hen georganiseerde bijeenkomsten of fora. Maar daarnaast vooral ook omdat zij uiteindelijk het signaal hebben gegeven dat de vergrijzing van het concertpubliek een problematisch fenomeen is. Tevens hebben zij het initiatief tot een collectief middel ter bestrijding ervan genomen. Toch komt de invloed op het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek voornamelijk van buitenaf, van de wetenschap en de beleidsmakers. Terwijl de professionals zich lange tijd geen zorgen maken om de verandering in de leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, en überhaupt de noodzaak van het aantrekken van nieuwe publieksgroepen niet onderkennen, worden ze hier toch toe aangezet door het te volgen cultuurbeleid. Minder dwingend, maar toch zeker van invloed, zijn de wetenschappelijke publicaties. Het SCP blijft met nieuwe rapporten komen met cijfers die niet meer te negeren zijn, en Abbings uitlatingen over de klassieke concertpraktijk vragen ook om een weerwoord.

De professionals in de klassieke muzikese sector hebben zich lange tijd afzijdig weten te houden van de ophef over de veranderingen in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek. Hun interpretatie van de ontwikkeling was anders. Omdat zij effectief geen afname in bezoekersaantallen signaleerden, zagen zij geen probleem. Onder druk van het beleid en de wetenschap hebben zij zich uiteindelijk toch tot het fenomeen moeten verhouden.

5 Het discours binnen de Hedendaagse klassieke muziek.

Hedendaagse klassieke muziek wordt ook wel aangeduid met termen als 'nieuwe muziek', 'actuele muziek' of 'eigentijdse muziek'. Over wat er wel en niet onder valt kan gediscussieerd worden, maar over het algemeen wordt er klassieke muziek onder gerekend die na 1900 gemaakt is. Dat is ook de definitie waarvan in dit onderzoek wordt uitgegaan. In de onderzoeken van het SCP wordt geen onderscheid gemaakt tussen verschillende genres of perioden in de klassieke muziek, dus de resultaten gelden voor de gehele sector. De verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten speelt dus ook bij hedendaagse klassieke concerten. Maar in de analyse van het professionele discours werd zichtbaar dat er verschillen zijn in de manier waarop er onder de professionals van de traditionele en hedendaagse klassieke muziek met dit fenomeen om wordt gegaan. In dit hoofdstuk wordt expliciet gekeken naar het discours onder professionals in de klassieke muzieksector die zich met hedendaagse klassieke muziek bezighouden. De belangrijkste actoren in dit discours zijn componisten of uitvoerende musici van hedendaagse klassieke muziek en programmeurs van podia en concertzalen. Sommige actoren vervullen zelfs beide functies.

5.1 Crisis in de Hedendaagse muziek?

In de vorige hoofdstukken is te zien dat er al sinds de eeuwwisseling in mindere en meerdere mate discours plaatsvindt over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Vanaf halverwege de jaren '00 beginnen de professionals in de klassieke muzieksector zich meer met het publiek bezig te houden. In 2007 is te zien dat dit ook op het terrein van de hedendaagse klassieke muziek gebeurt. Het discours over de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek maakt in de hedendaagse klassieke muzieksector deel uit van een bredere discussie over het publieksbereik van de sector.

In het vorige hoofdstuk werd al aandacht besteed aan de publicatie 'Einde Oefening?'¹²⁸ van November Music, waarin verschillende professionals uit de sector reageren op de stelling dat het einde oefening is voor de live klassieke muziek. De meeste bijdragen gaan over klassieke concerten in het algemeen, maar componist en docent Paul Craenen richt zich op de hedendaagse muziek in zijn stuk 'de juiste kansen voor nieuwe muziek.'¹²⁹ Craenen constateert dat er een gevoel van crisis heerst in de actuele muziekpraktijk dat direct gekoppeld wordt aan het tegenvallende publieksbereik van nieuwe muziek. Het valt hem op dat er steeds vaker initiatief wordt genomen om de publiekserosie, waar de laatste jaren sprake van is, tegen te gaan. In een poging om concerten aantrekkelijker en publieksvriendelijker te maken, wordt gezocht naar meer prikkels en vooral andere prikkels, vaak geleend van andere kunstdisciplines. Hoewel Craenen het ermee eens is dat er wat moet veranderen in de hedendaagse muziekpraktijk, denkt hij echter niet dat het zoeken naar vernieuwing buiten de eigen discipline het juiste middel is om de afname van de publieke belangstelling tegen te gaan. De diepere crisis in de actuele muziek is volgens hem dat de concertpraktijk zelf niet meer levendig en vernieuwend is. Om weer relevant te worden moet de hedendaagse muzieksector niet naar anderen kijken, maar zelf met nieuwe ideeën en formats komen. In 'De noten zijn op'¹³⁰ een volgende publicatie van November Music uit 2008, die geheel over de crisis in de hedendaagse muziek handelt, benadrukt Craenen dit standpunt nogmaals. In zijn essay 'Opnieuw beginnen'¹³¹ zegt hij: '*Vernieuwen is geen kwestie van herinrichten, maar van steeds opnieuw beginnen.*'¹³²

In dezelfde uitgave staat ook een essay van collega componist en criticus Jo Sporck.¹³³ Hij doet daarin de oproep om helemaal te stoppen met de constante vernieuwingsdrang in de sector. Door de veranderingen in leeftijdsopbouw van het concertpubliek is de term vergrijzing veel te horen. Naar aanleiding daarvan vraagt iedereen zich ineens af of het roer niet omgegooid dient te worden. Maar klassieke muziek is volgens Sporck altijd al elitair en voor een ouder publiek geweest, en voor de hedendaagse muziek geldt dat nog meer. Waarom is dit anno 2008 ineens een probleem? De richting die door sommigen ingeslagen wordt, met licht verteerbare muziek opgeleukt met elementen van andere disciplines, is volgens hem een stap achteruit. De componist en muzikant wordt niet uitgedaagd, en het publiek zal nog minder in aanraking komen met echte kunstmuziek. Niemand wint.

¹²⁸ Graat, K. (ed.). 2007.

¹²⁹ Craenen, P. in Graat, K (ed.). 2007. Pg 41-52

¹³⁰ Graat, K. Perperkamp, B. Heeswijk, G van. (eds.) 2008.

¹³¹ Craenen, P. In: Graat, K. Perperkamp, B. Heeswijk, G van. (eds.) 2008. pg 7-28.

¹³² Craenen, P. In: Graat, K. Perperkamp, B. Heeswijk, G van. (eds.) 2008. pg 27.

¹³³ Sporck, J. In: Graat, K. Perperkamp, B. Heeswijk, G van. (eds.) 2008. pg 29-34.

5.2 Sectoroverleg

In maart 2009 vindt in Concert- en Congresgebouw De Doelen een sectorbijeenkomst voor klassieke muziek plaats, waar vertegenwoordigers van diverse podia, concertzalen, orkesten en ensembles aanwezig zijn. Ook hier komt het publieksbereik van hedendaagse klassieke concerten ter sprake. Directeur van De Doelen Gabriel Oostvogel duidt het in zijn ‘keynote’ speech aan als ‘situatie in de nieuwe muziek’. Niet alleen is er sprake van een nieuwe situatie wat betreft de verdeling van subsidies omdat de nieuwe basisinfrastructuur recent is ingegaan. Volgens Oostvogel is er ook sprake van een probleem wat betreft de publieke belangstelling voor het hedendaagse repertoire. De verandering in leeftijdsopbouw van het publiek voor klassieke concerten geldt evenzeer voor hedendaagse als voor traditionele muziek. Het publiek voor hedendaagse concerten is al klein, *‘maar zelfs de vaste groep liefhebbers, die groep ouder wordende overlevers van de gouden jaren, en die overigens te klein is om het circus in stand te houden, komt niet meer vanzelfsprekend.’*¹³⁴ Er moet volgens hem actief werk gemaakt worden van het aanboren van een nieuw, jong publiek. Hij pleit ervoor de concertervaring te vernieuwen en de traditionele concertetiquette over boord te gooien bij nieuwe muziek. Om dit te bewerkstelligen roept hij op tot meer onderlinge samenwerking in de sector.

Tijdens de sectordag wordt dit onderwerp verder verkend in een paneldiscussie¹³⁵ met als centrale vraag: ‘wat zijn de mogelijkheden om hedendaagse muziek een betere plek te geven?’ In het panel zitten Frank Veenstra van Muziekgebouw Frits Philips te Eindhoven, Romain Bischoff van VocaalLAB Nederland, Tino Haenen van het Muziekgebouw aan ’t IJ en Bert Palinckx van November Music. Er passeren veel voorbeelden de revue van hoe verschillende podia zich inspannen om de hedendaagse muziek beter te laten aansluiten bij het publiek. Een roep tot meer en betere samenwerking en uitwisseling wordt door iedereen ondersteund. Tot concrete ideeën komt het in deze bijeenkomst niet, maar wel wordt besloten dat tijdens November Music in november 2009¹³⁶ en Cross-Linx Festival in maart 2010¹³⁷ verder gepraat zal worden over het onderwerp.

Tijdens deze vervolgbijeenkomsten wordt duidelijk dat er geen sprake is van overeenstemming in de sector over het onderwerp. Lang niet alle aanwezigen zien het geringe en publieksbereik en het ouder wordende publiek van hedendaagse klassieke concerten als een probleem. De noodzaak tot het aantrekken van een nieuw en jong publiek wordt ook niet als een noodzaak gezien. In de debatten geven enkele programmeurs aan dat zij de mogelijkheid om met hun programmering een unieke stempel te drukken op het aanbod in Nederland een belangrijker

¹³⁴ Oostvogel, G. In: Muziekcentrum Nederland, 13 maart 2009. pg 2.

¹³⁵ Muziekcentrum Nederland. 13 maart 2009.

¹³⁶ Muziekcentrum Nederland. 13 november 2009. pg 3

¹³⁷ Muziekcentrum Nederland. 05 maart 2010

streven vinden. Gabriel Oostvogel van De Doelen reageert met de stelling dat uniciteit wel goed is, mits je er publiek mee bereikt. Nu ondervindt hij dat er te weinig aan het publiek wordt gedacht.¹³⁸ Michel Bezem van Orkest de Ereprijs is het daarmee eens en geeft aan dat de zalen eerst vol moeten zijn voor er gepraat kan worden over uniek zijn.¹³⁹ Tino Haenen van Muziekgebouw aan 't IJ reageert daarop met de opmerking: *'ik programmeer niet voor volle zalen, dat is een leuke bijkomstigheid.'*¹⁴⁰ Paul Dijkema, directeur van de VNME, verwoordt de opvatting die veel professionals in de hedendaagse muziek hebben. Hij vindt dat de hedendaagse muziek juist de taak heeft om een vernieuwend en artistiek hoogstaand repertoire te bieden. Vanzelfsprekend trekt dat een kleiner en zeer specifiek publiek, dat is inherent aan de vernieuwersrol. Hedendaagse klassieke muziek is niet bedoeld voor het grote publiek, en hoeft zich dus niet bezig te houden met het trekken van nieuwe publieksgroepen. Dat is een taak voor de grote zalen.¹⁴¹

De twee sectorbijeenkomsten die bedoeld waren om met elkaar te spreken over samenwerking in het vinden van oplossingen voor het probleem dat het geringe publieksbereik en de vergrijzing van het concertpubliek vormt voor de hedendaagse klassieke muziek, monden uit in een discussie over de vraag of het überhaupt een probleem is dat de zalen niet vol zitten. De veranderingen in leeftijdsopbouw van het concertpubliek, en het uitblijven van een nieuwe aanwas concertgangers wordt door een deel van de sector als een bedreiging gezien voor de hedendaagse muziekpraktijk, en een ander deel vindt juist dat de hedendaagse muziek zich om het publiek niet hoeft te bekommeren.

Ook tijdens de Nederlandse Muziekdagen 2009, tevens de laatste editie, is er ruimte voor discussie onder professionals uit de sector over het publieksbereik van hedendaagse klassieke concerten. Hoofdvraag van die discussie is 'Heeft pure concertmuziek afgedaan?'. Wederom komen grofweg dezelfde meningen naar voren. De ene groep vindt dat componisten zich louter op hun muziek moeten richten, ongeacht wat het publiek doet. Een andere groep vindt dat rekening gehouden moet worden met het publiek, al is het alleen al uit financiële- en subsidieoverwegingen.

Degenen in de sector die vinden dat er sprake is van een probleem, blijven het debat opzoeken.¹⁴² Begin 2010 wordt nogmaals een poging tot overleg gedaan, in de vorm van een debatreeks in Spui 25. De reeks die 'De oplossing van de Hedendaagse muziek' heet, bestaat uit drie debatten die plaats vinden in april, mei en juni 2010. Gekozen is voor een reeks debatten, om het ad hoc karakter van voorgaande bijeenkomsten te vermijden en tot een grondigere analyse te komen. Centraal in de debatten staan de volgende vragen: 'Welke betekenis heeft hedendaagse muziek.'

¹³⁸ Muziekcentrum Nederland. 05 maart 2010. pg 1

¹³⁹ Muziekcentrum Nederland. 13 november 2010. pg 3

¹⁴⁰ Muziekcentrum Nederland. 13 november 2009

¹⁴¹ Muziekcentrum Nederland. 05 maart 2010. pg 1

¹⁴² Muziekcentrum Nederland. 11 oktober 2009.

‘Wat is haar positie binnen de bredere cultuur.’ En ‘Welke artistieke middelen hanteert zij om tot betekenis te komen?’¹⁴³. Hoewel de titel van de reeks anders suggereert, moet na drie bijeenkomsten geconcludeerd worden dat er geen oplossing is gevonden. Nog steeds onderschrijven niet alle aanwezigen dat er sprake zou zijn van een probleem. Verder wordt er in de debatten veel over artistiek inhoudelijke aspecten van de hedendaagse muziek gesproken en verdwijnt het publieksvraagstuk regelmatig naar de achtergrond. De debatreeks roept meer vragen op dan dat het oplossingen aandraagt. Er wordt afgesloten met een vraag om herformulering van het probleem. Tot op heden zijn daar echter geen vervolgbijeenkomsten voor gepland.

5.3 Verheffing of vereenvoudiging?

De verschillende sector overleggen- en debatten mogen dan moeizaam verlopen, het publieksbereik van hedendaagse klassieke concerten, en de verandering in leeftijdsopbouw die daarin te bespeuren valt, is duidelijk op de kaart gezet. Ook buiten de debatten wordt erover gespeculeerd. In het kader van de Klassieke Muziekweek 2009 verscheen er een speciale uitgave van literair tijdschrift ‘De Revisor’ genaamd Muziek & Poëzie. Daarin staan opiniestukken over de toekomst van de hedendaagse muziek van componist Jan Vriend en Micha Hamel, componist, dirigent en tevens programmeur van de Nederlandse Muziekdagen. Uit hun artikelen blijkt dat er wel degelijk mensen in de hedendaagse klassieke muziekpraktijk zijn die zich zorgen maken over de verandering in leeftijdsopbouw van het concertpubliek, en het geringe publieksbereik van de concerten. Beide heren geven hun interpretatie van de situatie en doen aanbevelingen voor de toekomst. Ze verschillen echter nogal van mening.

In ‘Een pleidooi voor muzikaal alfabetisme’ wijt Vriend het gebrek aan belangstelling van het publiek voor hedendaagse klassieke muziek voornamelijk aan de volgens hem gebrekkige muziekeducatie in het basis- en middelbaar onderwijs. Tegenwoordig neemt populaire muziek het voortouw, muziek die gemakkelijk te beluisteren is en geen speciale aandacht en kennis vraagt. Ook klassieke muziek wordt vaak in opgeleukte en simpele soort opgediend, kijk bijvoorbeeld naar Classic FM. Jonge generaties consumeren muziek dus veel oppervlakkiger dan vroeger. Doordat jongeren in het basis- en middelbaaronderwijs niet in aanraking komen met klassieke muziek, en dus niet getraind worden om serieuze muziek te begrijpen, weten ze het ook niet te waarderen. De oplossing van het probleem ligt volgens Vriend ook in het opzetten van een betere en verplichte muziekeducatie. Ideaal gezien kan iedereen genieten van betekenisvolle en verheffende muziek, en

¹⁴³ Muziekcentrum Nederland. 6 april 2010.

door educatie kan die muziek ook voor iedereen te begrijpen zijn. Aan het stoffige imago van klassieke muziek kan volgens Vriend wel wat gedaan worden. Er moet niet teveel vastgehouden worden aan het standaardrepertoire en de presentatie kan opgefrist worden. Rituelen en etiquette mogen de deur uit.¹⁴⁴

Micha Hamel reageert in zijn artikel 'Muziek voor deze wereld' op het stuk van Vriend. Hamel is het ermee eens dat er een frisse wind door de hedendaagse muziekpraktijk moet waaien, maar kan zich niet vinden in de oplossingen die Vriend aandraagt. Deze vindt dat er van alles moet veranderen behalve de muziek zelf. In zijn artikel schrijft Hamel juist dat de muziek aansluiting moet maken met deze tijd, en niet andersom. In plaats van het publiek te proberen te verheffen naar het niveau van de muziek, moeten componisten muziek maken die past bij de 21^e eeuw en haar burgers. Er zijn tegenwoordig talloze mogelijkheden om je vrije tijd te besteden, en het feit dat de zalen leeglopen, en er sectorbreed sprake is van een vergrijzing onder het concertpubliek is een duidelijke boodschap dat er niet voor hedendaagse klassieke muziek gekozen wordt. Het publiek gaat niet naar hedendaagse concerten omdat het voor velen niet te begrijpen is. Daarom stelt Hamel voor om de concerten eenvoudiger en multimedialer te maken. Door invloeden van andere genres en kunstdisciplines te gebruiken kunnen van klassieke concerten nieuwe ervarings situaties gemaakt worden. Dit kan volgens Hamel zonder dat daarbij de artistieke waarde wordt aangetast.¹⁴⁵ Jan Vriend is het daar volledig mee oneens. Hij schrijft nog een repliek op het artikel van Hamel, waarin hij betoogt dat wat Hamel voorstelt niet de redding van de hedendaagse muziek is, maar juist de ondergang. Hamel geeft volgens hem teveel toe aan het publiek, en stuurt daarbij aan op concerten waarbij de muziek slechts een bijzaak is. Het is goed om een nieuw en jonger publiek te bereiken, maar niet tegen die prijs.¹⁴⁶

5.4 Reflectie

Zoals uit de bovenstaande paragrafen blijkt is het fenomeen van de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten in de hedendaagse muzieksector eigenlijk nauw verweven met de discussie over publieksbereik in het algemeen. In de traditionele klassieke muzieksector wordt aan het eind van de jaren '00 veel over publiek gepraat, en ook over een vergrijzingstendens in het publiek van klassieke concerten. In de hedendaagse muziek is die discussie minder vanzelfsprekend, omdat het publieksbereik, of het gebrek daaraan, niet als een probleem wordt gezien. Er is een grote mate van verdeeldheid, en eigenlijk zijn er twee verschillende discussies gaande.

¹⁴⁴ Vriend, J. 2009. pg 18-34

¹⁴⁵ Hamel, M. 2009. pg 41-51

¹⁴⁶ Vriend, J. 2009.

Ten eerste is er de discussie over de vraag of de hedendaagse klassieke muziek zich überhaupt met publieksbereik bezig moet houden. Hierin wordt duidelijk dat sommigen in de sector van mening zijn dat de hedendaagse muziek door haar vernieuwende en avant-gardistische karakter vrijgepleit is van de noodzaak om publiek te trekken. Ook wordt duidelijk dat de wens om artistiek vooruitstrevend te zijn, zowel in compositie als in het samenstellen van een goed programma, groter is dan de wens om een volle zaal te hebben. Het hebben van een klein publieksbereik wordt door hen geenszins als problematisch gezien, laat staan dat het ze uitmaakt dat de leeftijdsopbouw van het publiek verandert. Sporck, Haenen en Dijkema horen tot deze groep. Ten tweede is er een discussie gaande onder degenen die wel vinden dat de hedendaagse klassieke muziek zich moet inzetten om het publieksbereik te vergroten. Zij spreken van een vergrijzing van het publiek als zijnde een bedreiging voor de toekomst. Het voornaamste voorbeeld hiervan is te zien in de artikelen van Hamel en Vriend, die twee verschillende opvattingen over de te varen koers in de hedendaagse muziek erop na houden. Maar ook Craenen en Oostvogel nemen deel aan deze discussie. Opvallend is dat de sectorbijeenkomsten en debatreksen juist vaak georganiseerd zijn met de intentie om de tweede genoemde discussie te voeren, maar dat tijdens de bijeenkomsten het gesprek toch weer terugvalt op de eerste discussie. In de praktijk lopen tijdens deze bijeenkomsten de twee verschillende discussies door elkaar.

Het discours in de hedendaagse muziekpraktijk is, van de in dit onderzoek behandelde discourses, het enige waarin er nog actief gediscussieerd wordt over de vraag of de verandering in leeftijdsopbouw van het concertpubliek een probleem is voor de sector. Doordat er geen overeenstemming is over de problematisering van het fenomeen, levert de discussie over oorzaken of mogelijke oplossingen vooralsnog weinig op. Bij gebrek aan samenwerking en overeenstemming in de sector trekken programmeurs en componisten hun eigen plan. De één probeert manieren uit om een jonger publiek tegemoet te komen, wat meer toegankelijke en grensoverschrijdende concerten oplevert, zoals Micha Hamel het voor ogen heeft. De ander houdt vast aan de status quo en streeft naar complexe en artistiek hoogstaande concerten, ondanks dat die slechts worden gespeeld voor een beperkt groepje liefhebbers. Het discours over de verandering in leeftijdsopbouw van het hedendaags klassieke concertpubliek staat sinds 2010 weer op een laag pitje. Sinds de debatreks in Spui 25 heeft er weinig discussie meer plaatsgevonden over het onderwerp. Wellicht komt dit door de politieke omwenteling van 2010, waardoor andere, dringender, zaken de overhand kregen.

6 Conclusie

In de vorige hoofdstukken is gekeken naar het verloop van inzichten over de verandering in leeftijdsopbouw van het concertpubliek in de verschillende discoursen. In de praktijk zijn de discoursen natuurlijk minder van elkaar gescheiden. Sommige personen of instanties vervullen dubbelrollen, en publicaties uit het ene discours kunnen het verloop van het andere discours beïnvloeden. In deze conclusie worden de verschillende discoursen naast elkaar gelegd en de dwarsverbanden uiteengezet. Doel is om een antwoord te kunnen formuleren op de hoofdvraag van dit onderzoek zoals die in de inleiding gesteld is: Hoe verlopen de discoursen over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten in Nederland?

6.1 Sleutelpublicaties

In de verschillende discoursen is veel gezegd en geschreven over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Veel publicaties hebben invloed op hun directe omgeving, maar sommigen weten de grenzen van hun terrein te overschrijden. Vanuit het wetenschappelijke discours zijn dat de onderzoeksrapporten van de reeks 'Draagvlak voor cultuur' van het SCP, en het pleidooi 'Van hoge naar nieuwe kunst' van Hans Abbing. Al moet gezegd worden dat 'Van hoge naar nieuwe kunst' niet los gezien kan worden van het interview van Mischa Spelt met Hans Abbing in het NRC Handelsblad. Vanuit het beleid is er de notitie 'Cultuur als confrontatie' van toenmalig Staatssecretaris Rick van der Ploeg.

In de rapporten van het SCP is cijfermatig geconstateerd en herhaaldelijk bevestigd dat er sprake was van een verandering in de leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Deze

rapporten worden zowel in het beleid, als in de wetenschap, als onderbouwing gebruikt wanneer over het fenomeen wordt gesproken. De onderzoeksreeks is opgezet in opdracht van het Ministerie van OC&W. In het beleidsdiscours is te zien dat o.a. Staatssecretaris Van der Ploeg en Minister Plasterk al inzage hadden in de SCP cijfers, voordat de officiële rapporten verschenen. Voor beide bewindspersonen blijkt het een belangrijke bron van input voor het cultuurbeleid. De tijdsplanning van het verschijnen van de publicaties van het SCP, vanaf 2000 grofweg elke vier jaar, lijkt ook invloed te hebben op het verloop van inzichten over de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek. Elke keer dat er weer een rapportage verschijnt krijgt het discours over het fenomeen zowel in het beleid en de wetenschap, als onder de professionals weer een injectie van urgentie.

De tweede wetenschappelijke publicatie die de grenzen van het wetenschappelijke discours heeft weten te overstijgen is het essay 'Van hoge naar nieuwe kunst' van Hans Abbing. Vooral in het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek hebben zijn opvattingen veel losgemaakt. Het was in eerste instantie het interview dat Mischa Spelt met Abbing in het NRC Handelsblad hield over zijn net verschenen essay, dat dat aandacht trok van velen in de klassieke muzieksector. De kritiek die Abbing levert op de huidige klassieke muziekpraktijk en de oplossingen die hij voorstelt om een jonger publiek voor klassieke concerten te enthousiasmeren, zijn behoorlijk uitgesproken. Door de felheid van zijn pleidooi, en zijn omstreden ideeën heeft Abbing met zijn opvattingen de knuppel in het hoenderhok van de klassieke muzieksector gegooid. Veel professionals ervaren zijn pleidooi als een aanval, en zij voelen zich genoodzaakt daarop te reageren. Ondanks dat in eerste instantie veel reacties verdedigend en negatief zijn, en er weinig constructieve dialoog uit voort lijkt te komen, dwingt Abbings essay de professionals in de muzieksector om zich te verhouden tegenover het fenomeen van verandering van leeftijdsopbouw van het publiek. De discussie hierover werd daarvoor maar mondjesmaat gevoerd, maar mede door Abbing is deze aangewakkerd.

Van de beleidsmatige publicaties heeft de notitie 'Cultuur als confrontatie' vooral veel invloed gehad op de discourses over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten. Staatssecretaris Van der Ploeg spreekt hierin specifiek over de vergrijzing van het publiek van traditionele kunstuitingen, en benoemt het als een problematisch verschijnsel.¹⁴⁷ De wetenschappelijke basis voor het fenomeen komt van de cijfers van het SCP rapport 'Het bereik van de kunsten.'¹⁴⁸ maar Van der Ploeg kiest ervoor om het uit te lichten en het te interpreteren als een probleem voor de cultuursector. Hij introduceert de definitie 'vergrijzing van het publiek' en zet daarmee de toon van het discours. De probleemdefinitie die Van der Ploeg er aan geeft is dat het

¹⁴⁷ Ploeg, R van der. 1999. pg 11 – 12 en pg 71-76

¹⁴⁸ Haan, J de. Knulst, W. 2000. pg 32-33

gebrek aan belangstelling van een jong publiek voor traditionele kunstuitingen in de toekomst zal leiden tot een leegloop van de theaters en concertzalen. Hij neemt maatregelen die de culturele instellingen ertoe aanzetten om zich te richten op het werven van nieuw en jong publiek. De invloed van het cultuurbeleid is daarin dus behoorlijk dwingend. Wat de professionals zelf vinden van het fenomeen maakt niet zoveel meer uit.

6.2 Reflectie

De discoursen over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten vormen een complex geheel van verschillende discoursen die elk anders zijn van aard. De verschillende discours hebben elk een andere wisselwerking met, en verhouding tot elkaar. Soms leidt dat tot spanningen en soms tot overeenkomsten en uitwisseling.

De aanzet voor de discoursen wordt gegeven door een samenwerking tussen de wetenschappers van het Sociaal Cultureel Planbureau, en de beleidsmakers van het ministerie en Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Zoals hierboven is beschreven was het Staatssecretaris Van der Ploeg die de cijfers van het SCP gebruikte als input voor zijn cultuurbeleid, en de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van traditionele kunstuitingen omdoopte tot het probleem van de vergrijzing van het publiek van traditionele kunstuitingen. Door het fenomeen een andere naam te geven, geeft hij er een bepaalde betekenis aan. Zo vormt hij de werkelijkheid rondom het fenomeen. Er is sprake van een wisselwerking tussen het beleidsdiscours en het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek. In principe is het zo dat het beleid naar de praktijk kijkt voor input voor het beleid, en dat het beleid de praktijk ondersteunt. Uit de discoursen rondom de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek is gebleken dat de wisselwerking tussen het beleid en de professionals niet evenredig is. Het is het beleid dat in haar discours de probleemdefinitie en de cadans aangeeft, waardoor ze meer invloed over de professionals heeft dan andersom. De actoren in het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek hebben zich tot de probleemdefinitie en maatregelen van het beleid te verhouden, ongeacht wat zij zelf van het fenomeen vinden. In het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek is lange tijd te merken dat de professionals zelf zich niet zo druk maken over de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek. Ze nemen slechts initiatief tot het werven van nieuw publiek, omdat dit nou eenmaal wordt ingegeven door het beleid. Staatssecretaris Van der Ploeg waarschuwt in 1999 voor het probleem dat de vergrijzing van het publiek vormt, maar pas aan het eind van de jaren '00 zien de professionals zelf ook de noodzaak van het enthousiasmeren van een jong publiek in.

Ook de vierjarige cyclus waarin het cultuurbeleid is vormgegeven, en het daarbij passende patroon van publicaties heeft zijn uitwerking op de discoursen. Wat inherent is aan het beleidsdiscours, is dat elke vier jaar of vaker de bewindspersoon van het Ministerie van OC&W wisselt. Iedere nieuwe persoon neemt zijn eigen ideeën mee, en kiest zijn eigen prioriteiten in het beleid, afhankelijk van wat het kabinet wil. Dit betekent echter ook dat de urgentie die in het beleidsdiscours gegeven wordt aan het probleem van de vergrijzing van het klassieke concertpubliek sterk kan verschillen per beleidsperiode, zoals te zien was toen Medy van der Laan Rick van der Ploeg opvolgde, en toen Halbe Zijlstra Ronald Plasterk opvolgde. Dit heeft natuurlijk zijn uitwerking op het beleidsdiscours zelf, maar is ook van invloed op het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek omdat zij het beleid opvolgen.

In hun aard hebben het beleidsdiscours en discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek wel het een en ander gemeen. Ze zijn gericht op de praktijk en hebben een pragmatische instelling. In beide discoursen is te zien dat er voornamelijk wordt gefocust op het vinden van oplossingen voor het probleem dat de vergrijzing van het klassieke concertpubliek vormt. Er wordt niet de tijd genomen om te graven naar mogelijke oorzaken. De manier waarop naar oplossingen gezocht wordt verschilt echter wel per discours. In het beleidsdiscours ligt de focus meer op het creëren van omstandigheden en het scheppen van voorwaarden waarbinnen de professionals het probleem kunnen oplossen. Beleidsmakers geven op zijn hoogst richting aan de manier waarop de vergrijzing volgens hen tegengegaan moet worden, maar dragen geen concrete oplossingen aan voor klassieke muziekinstellingen. De professionals willen resultaten zien voor hun eigen organisatie en gaan dikwijls ook af op hun eigen inzichten over oplossingen. Voor inspiratie kijken zij soms naar de wetenschap, zoals Smithuisen en Abbing, of naar voorbeelden van anderen. In de zoektocht naar oplossingen wordt er lustig op los geëxperimenteerd.

In tegenstelling tot het beleidsdiscours en het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek, heeft het wetenschappelijke discours geen pragmatische insteek. Het is de wetenschap eigen om fenomenen te willen doorgronden. In het wetenschappelijke discours worden dus tendensen weergegeven en naar oorzaken gezocht. In een later stadium van het discours, als de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek over het algemeen al wordt gezien als een problematisch fenomeen, wordt er ook gespeculeerd over mogelijke oplossingen. De publicaties van Abbing en Tröndle zijn hier voorbeelden van. Doordat de actoren van het wetenschappelijke discours meer afstand hebben van de praktijk, kunnen zij het fenomeen ook op een objectievere manier benaderen. De afstand tot de praktijk zorgt er ook voor dat er in de vele wetenschappelijke publicaties niet een hoge mate van urgentie aan het fenomeen wordt toegekend.

Tussen het wetenschappelijke discours en het beleidsdiscours bestaat ook een wisselwerking. Zoals het geval is bij de onderzoeksreeks van het SCP, levert de wetenschap input voor het beleid. Het is op basis van de cijfers van het SCP dat Van der Ploeg een probleem kan signaleren en uitwerken in zijn beleid. Tegelijkertijd levert het beleidsdiscours daardoor ook weer input voor de wetenschap. Doordat de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek bestempeld wordt als een probleem, wordt het voor de wetenschap een interessant fenomeen om te onderzoeken.

Het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten, wordt dus eigenlijk vanaf twee kanten gevoed. Vanuit het beleid krijgen ze te horen dat er sprake is van een probleem, en voor inspiratie over de oplossing kijken ze naar de wetenschap. Als het aan de professionals zelf had gelegen waren ze aan het begin van de jaren '00 misschien wel helemaal niet bezig geweest met het zoeken van nieuwe publieksgroepen, en het binnenhalen van jongere generaties. De verandering in leeftijdsopbouw van het concertpubliek baarde onder de professionals niemand echt zorgen. Een uitzondering daarop zijn de professionals die een dubbelrol vervullen omdat ze als lid van de Raad voor Cultuur of een adviescommissie ook in het beleidsdiscours vertegenwoordigd zijn. In de beleidsperiode 2001 – 2004 kwam de aanzet om het over de verandering van leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek te hebben voornamelijk vanuit de Staatssecretaris, de Raad voor Cultuur volgde de lijn die Van der Ploeg uitzette. Maar de leden van de Commissie Hierck hebben in hun rapport 'Met het oog op de toekomst' wel expliciet gewaarschuwd voor het fenomeen. Enkele jaren later heeft de Raad voor Cultuur een duidelijk signaal naar de klassieke muzieksector afgegeven met het advies 'Innoveren, vitaliseren.' Hoewel het een beleidsdocument is, mag niet vergeten worden dat het grotendeels door musicologen en professionals uit de sector tot stand is gekomen.

Het discours onder de professionals staat voornamelijk in het teken van het proces van het omarmen van het feit dat het fenomeen gezien werd als een probleem voor de sector. Een proces van ontkenning naar acceptatie. Voor het discours in de hedendaagse klassieke muziek geldt hetzelfde, alleen is het proces daar nog minder ver gevorderd. Het discours over de verandering van leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten binnen de hedendaagse muziek verschilt op een aantal punten sterk van de andere discourses. Het heeft veel overeenkomsten met het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek. Zo is ook hier sprake van beïnvloeding door het beleidsdiscours en het wetenschappelijke discours en eveneens van een pragmatische insteek. Daarnaast zijn er veel actoren die zowel een rol vervullen in het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek als de hedendaagse muziek, zoals programmeurs en medewerkers van

concertzalen, en sectorinstituten. Opvallend is ook dat in de twee discoursen verschillende typen actoren een belangrijke rol spelen. In het discours onder professionals in de traditionele klassieke muziek zijn het met name de sectorinstituten en zakelijke vertegenwoordigers van zalen en podia die zich in de discussie mengen, en in mindere mate de uitvoerende musici en anderen die artistiek betrokken zijn. Daarbij moet natuurlijk gezegd worden dat, door de aard van het traditionele repertoire, de componist zelf niet meer aanwezig is om zich in de discussie te mengen. In het discours onder professionals in de hedendaagse klassieke muziek zijn het met name degenen die op artistiek niveau met de muziek bezig zijn, die een uitgesproken mening hebben. Componisten, musici, artistiek leiders en programmeurs die naam willen maken. De overmacht van de mening van artistiek betrokkenen in de hedendaagse klassieke muziek draagt wellicht bij aan het verzet dat er is om na te denken over compromissen naar het publiek toe.

Het belangrijkste verschil tussen het discours onder professionals in de hedendaagse klassieke muziek en de traditionele klassieke muziek is, dat de verandering van leeftijdsopbouw van het concertpubliek nog niet unaniem als een problematisch verschijnsel wordt gezien. Zolang een gedeelte van de professionals in de hedendaagse muziekpraktijk vindt dat zij zich niet met publieksbereik hoeven bezig te houden omdat ze juist vernieuwend moet zijn, komt het discours niet verder.

6.3 Aanbevelingen

Zoals in de onderzoeksopzet vermeld heeft dit onderzoek niet ten doel om de verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek te verklaren, noch om er oplossingen voor aan te dragen. Na de discoursen rondom dit fenomeen van dichtbij te hebben bestudeerd, zijn mij, als onderzoeker, toch een aantal dingen opgevallen die ik wil vermelden. Zoals gebleken is uit bovenstaande analyse vormen de verschillende discoursen over de verandering in leeftijdsopbouw van het publiek van klassieke concerten een complex geheel. De verschillende discoursen hebben hun eigen kenmerken, rol en motivatie. Wat mij opvalt, is dat er op vele plekken wisselwerking plaatsvindt maar dat er toch ook vaak langs elkaar heen wordt gepraat. Indien een sectorbrede aanpak gevonden moet worden om de vergrijzing van het publiek van klassieke concerten tegen te gaan, zullen beleidsmakers- en adviseurs meer op één lijn moeten zitten en met elkaar moeten gaan samenwerken. Ook naar de input van professionals uit de sector zal geluisterd moeten worden. Op hun beurt moeten klassieke muzikinstellingen bereid zijn stappen te zetten, en daarbij ook te luisteren naar de input van de beleidsmakers. Op dit moment lijken korte termijnvisies te overheersen in de sector. Wanneer er daadwerkelijk stappen worden ondernomen om tot een lange

termijnvisie te komen, gooien ontwikkelingen van buitenaf, zoals bezuinigingen, roet in het eten.

Van een initiatief als M+RE/GoClassic is het zonde dat het niet van de grond komt.

Mijns inziens zou het een stap in de goede richting zijn als er sprake is van samenwerking en overeenstemming, en er getracht wordt om een gezamenlijke lange termijnvisie te ontwikkelen. Het wetenschappelijke discours kan hieraan bijdragen door te proberen meer informatie te leveren over mogelijke manieren om de vergrijzingstendens tegen te gaan. De effectiviteit van initiatieven om meer jong publiek te trekken kan bijvoorbeeld worden getest.

De verandering in leeftijdsopbouw van het klassieke concertpubliek is een trend die gesignaleerd is door het SCP op basis van cijfers uit het AVO in combinatie met bezoekcijfers van de concertaccommodaties die vallen binnen de reguliere sector. Het gebrek aan cijfers uit de non-reguliere sector, bijvoorbeeld bezoek aan klassieke concerten gehouden in kerken, buurthuizen of de open lucht, is al vaker ter sprake gekomen. Wanneer er cijfers over de non-reguliere sector beschikbaar zouden zijn, zou de leeftijdsopbouw van de bezoekers van klassieke concerten er wellicht anders uitzien. Bij de introductie van het probleem van de vergrijzing in het beleidsdiscours wordt echter niet vermeld dat er gewerkt wordt met cijfers die mogelijk een vertekend beeld geven. Ook in andere publicaties in de verschillende discoursen komt dit niet ter sprake. In vervolgonderzoek over het fenomeen van de verandering in leeftijdsopbouw van de bezoekers van klassieke concerten zou het waardevol zijn om wel naar de non-reguliere sector te kijken.

Literatuurlijst

Abbing, H. *'Van hoge naar nieuwe kunst'*. Amsterdam: Historische uitgeverij, 2009.

Abbing, H. 'Klassiek concert moet zich aanpassen aan tijdsgeest van informalisering.' *NRC Handelsblad*. 02-03-2009.

Adema, H. 'Waar blijft de jonge generatie? Adviezen aan het symfonieorkest van de nabije toekomst.' *Mens & Melodie* Jaargang 65, nr 2. April 2010 pg 27 – 31.

Arpots, J. 'De ramen openzetten voor frisse lucht van buiten. In: Graat, K (ed). *Einde oefening? Heden en toekomst van de concertpraktijk's*. Hertogenbosch/Tilburg: November Music/BraM, 2007. Pg 15-24

Berg, H van den. *Discoursanalyse*. In: KWALON 26. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers. Jaargang 9, nr.2, 2004. <http://dspace.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/23754/Discoursanalyse.pdf?sequence=2>

Beukhof, E. 'Cultuurspreiding door cross-over. Cultuurspreiding door cross-over evenementen tussen populaire en klassieke muziek.' Doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam, 2005.

Blij, M van der. *'De kunstmatige kloof. Een empirisch-theoretisch onderzoek naar het bestaan van een duale structuur in het podiumkunstveld in Nederland.'* Amsterdam: Boekmanstudies, 1995.

Boele, E.B. *'Musicscape Groningen - Live!'* Groningen: Hanze Universiteit Groningen, 2010

Broek, A van den. In: Kunsten '92. *'Congresverslag Heden/Toekomst – Kunsten in de 21^e eeuw.'* 2000. pg 63 <http://www.kunsten92.nl/debat/hedentoeekomst-kunsten-21e-eeuw/>

Broek, A van den. De Haan, J. *'Cultuur tussen competentie en competitie: contouren van het cultuurbereik in 2030.'* Amsterdam/Den Haag: Boekmanstudies/Sociaal Cultureel Planbureau, 2000.

- Broek, A van den. De Haan, J. 'De contouren van het cultuurbereik 2030. Een vooruitblik uit 2000 revisited.' In: *Hoe het ons verging... Terugkijken tot 2000*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau, 2010.
- Broek, A van den. De Haan, J. Huysmans, F. 'Cultuurminnaars en Cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed.' Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau, 2005.
- Broek, A van den. De Haan, J. Huysmans, F. 'Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik.' Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau, 2009.
- Bureau Promotie Podiumkunsten. 'Evaluatie Klassieke Muziekweek 2006 – Liever Live'. Amsterdam 2007.
- Bureau Promotie Podiumkunsten. *Bericht aan de sector d.d. april 2009.* Amsterdam, 2009.
- Canisius, D. 'David Canisius im Gespräch mit Martin Tröndle. Die Yellow Lounge denkt dat Forum Konzert neu.' In: Tröndle, M. (ed.) 'Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form.' Bielefeld: Transcript Verlag, 2009. Pg 293-302
- Commissie Hierck. 'Met het oog op de toekomst.' Den Haag, 2001
- Craenen, P. 'De juiste kansen voor nieuwe muziek.' In: Graat, K (ed). *Einde oefening? Heden en toekomst van de concertpraktijk's*. Hertogenbosch/Tilburg: November Music/BraM, 2007. Pg 41-52
- Craenen, P. 'Opnieuw beginnen'. In: Graat, K. Perperkamp, B. Heeswijk, G van. (eds.) 'De noten zijn op. Twee essays over de ontwikkelingen binnen de hedendaagse muziekpraktijk.' 's Hertogenbosch/Tilburg: November Music/BraM, 2008. Pg 7-38
- Drie, M van. 'Erfgoed of innovatie. De toekomst van het orkestbedrijf.' Enschede: Forque Press, 2012
- Graat, K. (ed.) 'Einde oefening? Heden en toekomst van de concertpraktijk.' 's-Hertogenbosch/Tilburg: November Music/BraM, 2007.
- Graat, K. Perperkamp, B. Heeswijk, G van. (eds.) 'De noten zijn op. Twee essays over de ontwikkelingen binnen de hedendaagse muziekpraktijk.' 's Hertogenbosch/Tilburg: November Music/BraM, 2008.
- Gembris, H. 'Entwicklungsperspektiven zwischen Publikumsschwund und Publikumsentwicklung Empirische Daten zur Musikausbildung, dem Musikberuf und den Konzertbesuchen.' in Tröndle, M. (ed.) 'Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form.' Bielefeld: Transcript Verlag, 2009. Pg 61-82
- Haan, J de. Knulst, W. 'Het bereik van de kunsten' Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau, 2000.
- Hamann, T.K.: 'Musikkultur – Einfluss der Bevölkerungsentwicklung auf Publikum und Konzertwesen'. In: Gembris, H.: *Musik im Alter – Soziokulturelle Rahmenbedingungen und individuelle Möglichkeiten*. Frankfurt a.M.: Peter Lang, 2008. Pg 202.
- Hamel, M. 'Muziek voor deze wereld.' in *De Revisor: Muziek en Poëzie*. Amsterdam, 2009-4+5. pg 41-51
- Idema, J. 'Present! Rethinking Live Classical Music'. Rotterdam, 2012.
- Jager, H de. Zweers, W. 'Het gehoor gehoord.' 1962

Keuchel, S. 'Vom High Tech zum Live Event. Empirische Daten zum aktuellen Konzertleben und den Einstellungen der Bundesbürger.' In Tröndle, M. (ed.) 'Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form.' Bielefeld: Transcript Verlag, 2009. Pg 81-102

Kooke, S. 'Opgeleukt concert moet breed publiek trekken.' *Trouw*, 13 september 2002.
<http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2793316/2002/09/13/Opgeleukt-concert-moet-breed-publiek-trekken>.

Kunsten '92. 'Congresverslag Heden/Toekomst – Kunsten in de 21^e eeuw.' 2000.
<http://www.kunsten92.nl/debat/hedentoeekomst-kunsten-21e-eeuw/>

Laan, M van der. 'Meer dan de som. Beleidsbrief cultuur 2005-2008.' Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2003.

Laan, M van der. 'Meer dan de som. Cultuurnota 2005-2008'. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2004.

Lange, H de. 'De Doelen wil nieuw, jong publiek lokken. Want klassieke concerten zijn niet suf en saai.' *De Volkskrant*, 01 november 2006.

Lieveldt, P. 'Reken klassieke concerten niet af op bezoekersaantallen.' *NRC Handelsblad*. 18-02-2009

Mooij, W. 'Liever 'oase van concentratie' dan avondje uit.' *NRC Handelsblad*. 05-02-2009

Muziekcentrum Nederland Wordpress.. 'Keynote speech Gabriel Oostvogel' *Nieuwe muziek in Nederland, wat nu?* Rotterdam: De Doelen, 13 maart 2009.
<http://mcnforum.wordpress.com/2009/03/19/nieuwe-muziek-in-nederland-wat-nu/>

Muziekcentrum Nederland Website. *Debat: Nieuwe muziek in Nederland, wat nu?* Rotterdam: De Doelen, 13 maart 2009.
http://www.muziekcentrumnederland.nl/fileadmin/Muziekinstituut/Hedendaags/PDF/verslag_NIEUWE_MUZIEK_IN_NEDERLAND.pdf

Muziekcentrum Nederland Wordpress. *Muziek voor morgen*. Debat tijdens de Nederlandse Muziekdagen 2009. Amsterdam: Muziekgebouw aan 't IJ, 11 oktober 2009.
<http://mcnforum.wordpress.com/2009/10/26/verslag-muziek-voor-morgen-nederlandse-muziekdagen-2009/>

Muziekcentrum Nederland Wordpress. *Stekkers en stopcontacten nr 2: Een debat over samenwerking in de nieuwe muziek*. Onderdeel van November Music. 's-Hertogenbosch: Verkadefabriek, 13 november 2009.
<http://mcnforum.wordpress.com/2009/11/20/verslag-%E2%80%9Cstekkers-stopcontacten%E2%80%9D/>

Muziekcentrum Nederland Wordpress.. *Stekkers en stopcontacten nr 3: over samenwerking in de nieuwe muziek*. Onderdeel Cross-Linx Festival. Eindhoven: Muziekgebouw Frits Philips, 05 maart 2010. <http://mcnforum.wordpress.com/2010/03/11/stekkers-amp-stopcontacten-nr-3/>

Muziekcentrum Nederland Wordpress. *Oplossing van de hedendaagse muziek: Debat 1*. Amsterdam: Debatreeks in Spui 25, 6 april 2010. <http://mcnforum.wordpress.com/2010/04/14/de-oplossing-van-de-hedendaagse-muziek-%E2%80%93-serie-van-drie-debatten/>

Muziekcentrum Nederland Wordpress. *Oplossing van de hedendaagse muziek: Debat 2*. Amsterdam: Debatreeks in Spui 25, 11 mei 2010. <http://mcnforum.wordpress.com/2010/05/20/oplossing-van-de-hedendaagse-muziek-serie-debatten/>

Muziekcentrum Nederland Wordpress. *Oplossing van de hedendaagse muziek: Debat 3*. Amsterdam: Debatreeks in Spui 25, 8 juni 2010. <http://mcnforum.wordpress.com/2010/06/14/oplossing-van-de-hedendaagse-muziek-debat-3/>

Neuburger, M. 'Een grijs publiek of een onbekend publiek. Een evaluatie van studies naar de vergrijzing en samenstelling van het publiek van de klassieke muziek.' MA Thesis Kunstbeleid en – Management. Universiteit Utrecht, 2010.

Nooij, J de. 'Klassieke muziek tijdens de adolescentie Een onderzoek naar de mogelijke relatie tussen de ontwikkelingsfase en het beeld dat havoleerlingen uit de onderbouw van klassieke muziek hebben'. MA Thesis Kunsten, Cultuur en Media. 2010.

NRC Handelsblad website(ed.) '*Expertdiscussie klassieke muziek*.' Diverse auteurs. 2009. <http://weblogs.nrc.nl/expertdiscussies/tag/klassieke-muziek/>

Plasterk, R. '*Kunst van Leven. Hoofdlijnen cultuurbeleid 2009-2012*'. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2008.

Plasterk, R. '*Adviesaanvraag orkesten*'. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2009.

Ploeg, R van der. '*Cultuur als confrontatie*'. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 1999.

Ploeg, R van der.. '*Ruim baan voor culturele diversiteit*'. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2001.

Prick, P. 'Heeft kunstmuziek een toekomst?' In: Graat, K. (ed.) '*Einde oefening? Heden en toekomst van de concertpraktijk*.' 's-Hertogenbosch/ Tilburg: November Music/BraM, 2007. Pg 25-32

Raad voor Cultuur. '*Cultuur voor Culturen. Vooradvies 2001-2004*'. Den Haag, 1999.

Raad voor Cultuur. '*Van den schaarste ende overvloed. Advies Cultuurnota 2001-2004. Muziek en Muziektheater*'. Den Haag, 2000

Raad voor Cultuur. '*Cultuur meer dan ooit. Vooradvies 2005-2008*' Den Haag, 2003.

Raad voor Cultuur. '*Spiegel van de cultuur. Advies Cultuurnota 2005-2008*'. Den Haag, 2004.

Raad voor Cultuur. '*Innoveren, Participeren. Adviesagenda cultuurbeleid & culturele basisinfrastructuur*'. Den Haag, 2007.

Raad voor Cultuur. '*Innoveren, vitaliseren. Kompas voor een levendige symfonische traditie in Nederland*'. Den Haag, 2010.

Raad voor Cultuur. '*Noodgedwongen keuze. Advies bezuiniging cultuur 2013-2016*'. Den Haag, 2011.

Raad voor Cultuur. '*Slagen in cultuur. Adviezen culturele basisinfrastructuur 2013-2016*'. Den Haag, 2012.

Rebstock, M. Strategien zur Produktion vor Präsenz' in Tröndle, M. (ed.) '*Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form*'. Bielefeld: Transcript Verlag, 2009. Pg 143-152

- Schulze, G. Die Erfindung des Musik Hörens'. In: Tröndle, M. (ed.) *'Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form.'* Bielefeld: Transcript Verlag, 2009. Pg 45-52
- Sligter, W. Jong klassiek is anders. De mening van de Nederlandse YUP over uitgaan met klassieke muziek. Utrecht: SmallFishBigFish Kunstmarketing en Fondsenwerving, 2009. 23 mei 2011.
http://www.cultuurmecenaat.com/Onderzoeksrapport_Jong_Klassiek.pdf
- Smithuijsen, C. *'Het luisterpeloton. Twee generaties concertgangers vergeleken aan de hand van onderzoek naar Utrechtse abonenthouders in 1961 en 1993.'* Amsterdam: Boekmanstudies, 1997.
- Smithuijsen, C. *'Een verbazende stilte. Klassieke muziek, gedragsregels en sociale controle in de concertzaal.'* Amsterdam: C.B. Smithuijsen/Boekmanstudies, 2001.
- Smithuijsen, C. *'Stilte! Het ontstaan van concertetiquette.'* Amsterdam: Podium, 2001.
- Spek, S van der. 'Come together. Een onderzoek naar de betekenis van jong publiek en jongerenorganisaties voor orkesten en concertzalen.' MA Thesis. Universiteit Utrecht, 2011.
- Spel, M. 'Die stijve sfeer maakt klassieke concerten onnodig zwaar'. *NRC Handelsblad*. 03-02-2009.
- Sporck, J. 'Help, de noten zijn op.' In: Graat, K. Perperkamp, B. Heeswijk, G van. (eds.) *'De noten zijn op. Twee essays over de ontwikkelingen binnen de hedendaagse muziekpraktijk.'* 's Hertogenbosch/Tilburg: November Music/BraM, 2008. Pg 29 -34
- Strevelaar, R. 'Bij klassieke muziek zit de spanning in de stilte.' *NRC Handelsblad*. 09-02-2009
- Stuurgroep Promotie Klassieke Muziek. *'Position paper collectieve promotie klassieke muziek.'* Amsterdam: VSCD, 2009. www.vscd.nl/publicaties/download/328
- Tröndle, M. (ed.) *'Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form.'* Bielefeld: Transcript Verlag, 2009.
- Tröndle, M. 'Von der Ausführungs- zur Aufführungskultur'. in Tröndle, M. (ed.) *'Das Konzert. Neue Aufführungskonzepte für eine Klassische Form.'* Bielefeld: Transcript Verlag, 2009. Pg 21-44
- Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties.(VSCD). *'Trends in de podiumkunsten. Verslag van VSCD-congres op 16 september 2002 in Schouwburg Amstelveen en Poppodium P60.'* Amsterdam: VSCD, 2003.
- Visitatiecommissie Nederlandse Orkesten. *'Rapport van de visitatiecommissie Nederlandse orkesten 2010.'* Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011.
- De Volkskrant. *'Concertserie tegen de strenge regels.'* 22 augustus 2002.
<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2676/Cultuur/article/detail/612147/2002/08/24/Concertserie-tegen-de-strenge-regels.dhtml>
- Vriend, J. 'Een pleidooi voor muzikaal alfabetisme' in *De Revisor: Muziek en Poëzie*. Amsterdam, 2009-4+5. pg 18-34
- Vriend, J. 'Repliek op Micha Hamel's artikel Muziek voor deze wereld.' Muziekcentrum Nederland Wordpress. 01 oktober 2009.
<http://mcnforum.wordpress.com/2009/10/01/repliek-op-micha-hamels-artikel-muziek-voor-deze-wereld/>
- Weijts, C. 'Een leuke avond.' *NRC Handelsblad*. 05-02-2009

Wouters, C. *Informalisering. Manieren en emoties sinds 1890*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2008.

Zijlstra, H. *Adviesaanvraag Cultuurbeleid.* Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2010.

Zijlstra, H. *Meer dan kwaliteit. Een nieuwe visie op cultuurbeleid.* Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011.